

1.01 Izvirni znanstveni članek

728.82(497.434Ribnica)"12"

Prejeto: 4. 9. 2018

Igor Sapač

izr. prof. dr., muzejski svetovalec, Univerza v Mariboru, Fakulteta za gradbeništvo, prometno inženirstvo in arhitekturo,
Oddelek za arhitekturo, Krekova 2, SI-2000 Maribor
E-pošta: igor.sapac@um.si

Arhitekturna zgodovina gradu Ribnica na Dolenjskem

IZVLEČEK

Sredi naselbine Ribnica postavljeni grad je bil eden redkih nižinskih oziroma vodnih gradov v Sloveniji. Nastal je za grofe Ortenburške v drugi polovici 13. stoletja oziroma pred letom 1263. Pred 15. stoletjem so prvotno stavbno zasnovano razširili in ji dodali še drugo bivalno poslopje. Najpozneje v prvi polovici 16. stoletja so grad obdali z razsežnim protiturskim obzidjem, ki je imelo tudi funkcijo protiturskega tabora za ribniške tržane. V 17., 18. in 19. stoletju je bil grad deležen več gradbenih posegov in z njimi se je iz utrdbe spremenil v udobno rezidenco vplivnega novoveškega plemstva. Stavbni kompleks so dopolnili z razsežnim dislociranim vrtom, ki so ga poudarili s kakovostno zasnovanim paviljonom. Med drugo svetovno vojno in v prvih letih po njej so večji del gradu podrli do tal. Ostanke so med letoma 1958 in 1961 prenovili po načrtih arhitekta Cirila Tavčarja.

KLJUČNE BESEDE

grad, Ribnica, arhitektura, arhitekturna zgodovina, kastelologija, stavbni razvoj, romanika, gotika, renesansa, barok, klasicizem, historizem, protiturske utrdbe, Auerspergi, grofje Ortenburški, Celjski grofje, Trilleg, Cobenzl, Kobenzl, Rudež, prenova, konservatorstvo, spomeniško varstvo, Janko Trošt, Ciril Tavčar

ABSTRACT

ARCHITECTURAL HISTORY OF THE RIBNICA CASTLE

The castle standing at the heart of the Ribnica settlement was one of the rare flatland or water castles in Slovenia. It was built for the Counts of Ortenburg in the second half of the thirteenth century or, rather, before 1263. Prior to the fifteenth century, the original building layout was expanded and added the second residential building. No later than the first half of the sixteenth century, the castle was enclosed with an extensive anti-Turkish defensive wall which also served as an anti-Turkish fortification for the inhabitants of the market town of Ribnica. In the seventeenth, eighteenth and nineteenth centuries, the castle underwent several renovations that converted it into a comfortable residence of influential nobility from Novo mesto. The building complex was added an extensive non-adjointing garden, accentuated with a splendidly designed pavilion. During the Second World War and immediately after, most of the castle was torn down. The remains were restored between 1958 and 1961, according to the design of Ciril Tavčar.

KEY WORDS

castle, Ribnica, architecture, architectural history, castelology, building development, Romanesque art, Gothic art, Renaissance, Baroque, Classicism, historicism, anti-Turkish fortifications, Auerspergs, Counts of Ortenburg, Counts of Cilli, Trilleg, Cobenzl, Kobenzl, Rudež, restoration, conservation, protection of cultural heritage, Janko Trošt, Ciril Tavčar

Pogled na ribniški grad z zahodne strani pred letom 1935 (Muzej Ribnica).

Prispevek posvečam spominu dr. Nataše Štupar-Šumi (1927–2018), arhitektke, konservatorke, ene poslednjih diplomantk Jožeta Plečnika in vnete raziskovalke slovenske grajske zapuščine.

Ribniški grad je do razdejanja med drugo svetovno vojno spadal med tiste najpomembnejše srednjeveške gradove nekdanje dežele Kranjske, ki so v novem veku doživeli temeljito preobrazbo in dobili podobo dvorcev.¹ V zadnjih štirih desetletjih je nastalo več strokovnih in znanstvenih študij, ki so z različnih zornih kotov osvetlile njegovo preteklost.² Z njimi so postale bolj jasne tudi vsebine posameznih stavbnih delov gradu v preteklosti in njegova predvojna podoba. S tem člankom želim nadgraditi in deloma korigirati doslej opravljene raziskave v zvezi s stavbnim razvojem ribniškega gradu ter poskusiti podati zaokroženo interpretacijo njegove arhitekturne zgodovine. Analiza je sicer težavna, ker je od srednjeveškega grajskega jedra po pojavnih rušenjih ostala samo njegova konservatorsko prezentirana tlorisna zasnova. Za korektno interpretacijo arhitekturne zgodovine ribniškega gradu je zato treba poleg

stavbne analize v veliki meri upoštevati tudi razpoložljive pisne in slikovne zgodovinske vire, ohranjene v arhivih, knjižnicah, muzejskih ustanovah in zasebnih zbirkah.³

Grad je nastal na ravnini sredi Ribniške doline, ob ponikalnici Bistrica, morda med njenima dvema rokavoma. Ime je dobil po prvotnem vodnem imenu.⁴ Enako ime – v nemščini Reifnitz – je dobil tudi grad ob Vrbskem jezeru na avstrijskem Koroškem, ki je sedaj razvaljen.⁵ Zgradili so ga ob srednjeveški trgovski cesti, ki še sedaj povezuje Ribnico in Ljubljano.⁶

³ Za preučevanje arhitekturne zgodovine ribniškega gradu so izjemno pomembni terenski zapiski kastelologa in konservatorja Ivana Komelja iz let 1945 in 1949, ki jih hranita IN-DOK center pri Ministrstvu za kulturo in Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto. Velik pomen imajo tudi načrti iz 19. in 20. stoletja, shranjeni v Arhivu Republike Slovenije v Ljubljani (fond: SI AS 774) in INDOK centru pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije v Ljubljani, ter predvojne fotografije in razglednice ribniškega gradu, ki so shranjene v Dolenjskem muzeju v Novem mestu, INDOK centru pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije v Ljubljani, Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu, Muzeju Ribnica, Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, na ljubljanski območni enoti Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije in v zasebni zbirki dr. Francija Lazarinija v Ljubljani. Številne pričevalne stare upodobitve, fotografije in razglednice ribniškega gradu iz javnih in zasebnih zbirk so objavljene tudi v: Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–1679*. *Skicna knjiga*, str. 230; *Ilustrirani Slovenec*, 7, 1931, str. 390–391; Skubic, *Zgodovina Ribnice*; Zdunič, *Ribnica*, str. 103–104, 138; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 285; Jakič, *Sto gradov*, str. 144; Rudež Kosler, *Dnevnik*; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 119–137; Gradišnik, *Ribnica*, str. 38–39, 51, 52; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*; Pungerčar, *Razglednice*, str. 13; Gradišnik in Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 14, 31, 83, 93, 94, 96, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119.

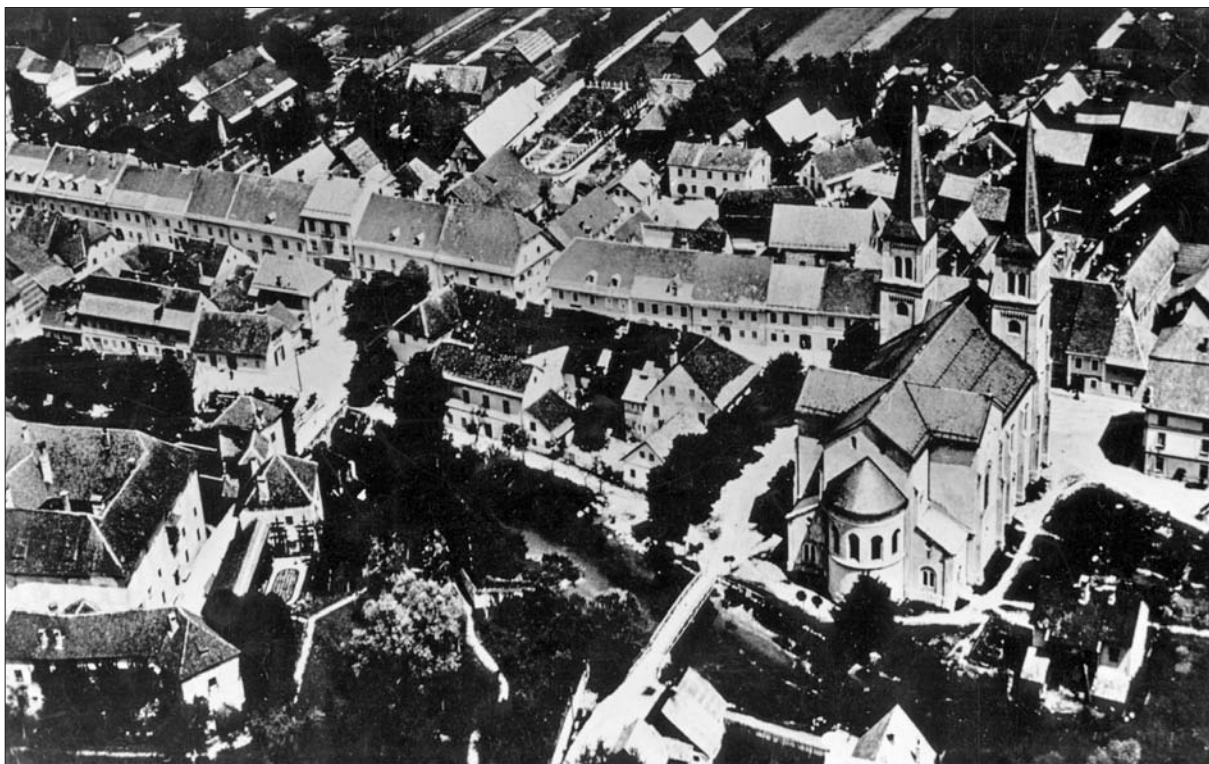
⁴ Snoj, *Etimološki slovar*, str. 354; prim. Pettau, Imena, str. 14.

⁵ Prim. Krahe, *Burgen*, str. 497.

⁶ Prim. *Slovenski zgodovinski atlas*, str. 92.

¹ Prim. Sapač, *Kaj je grad?*, str. 391–412.

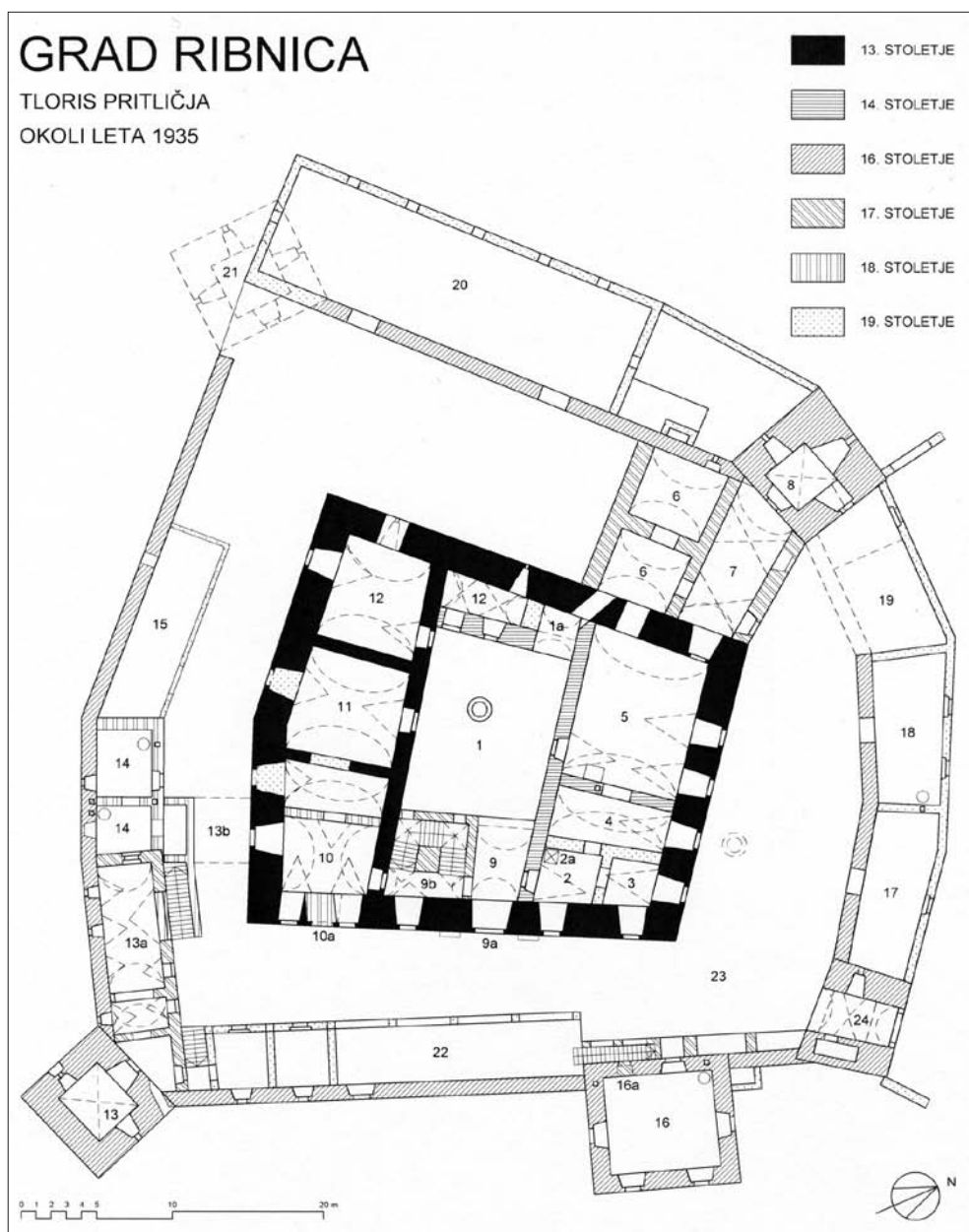
² Smole, *Graščina Ribnica*; Otorepec, Doneski, str. 79–87; Smole, *Graščine*, str. 420–422; Zdunič, *Ribnica*; Stopar, *Gradovi*, str. 64; Kos, *Med gradom in mestom*, str. 16, 42, 186–187; Šumi, *Naselbinska kultura*, str. 202–203; Jakič, *Grad Ribnica*, str. 52; Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 67, 84, 93, 99, 124–134; Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 285–286; Juričić Čargo, *Urbarji gospostva Ribnica*, str. 111–117; Jakič, *Sto gradov*, str. 144–145; Rudež Kosler, *Dnevnik*; Sapač, *Razvoj*, str. 44, 91, 99, 172, 218, 243; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 119–137; Kos, *Vitez in grad*, str. 211–212; Gradišnik, *Ribnica*, str. 16, 27–28, 34, 37–39, 51, 60, 66; Zorc Kobi, *Iz vsakdanjega življenja*, str. 58–59; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 104–117; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*; Gros, *Gradovi grofov Ortenburških*, str. 108–112; Vlašič, *Ribniški grad*.

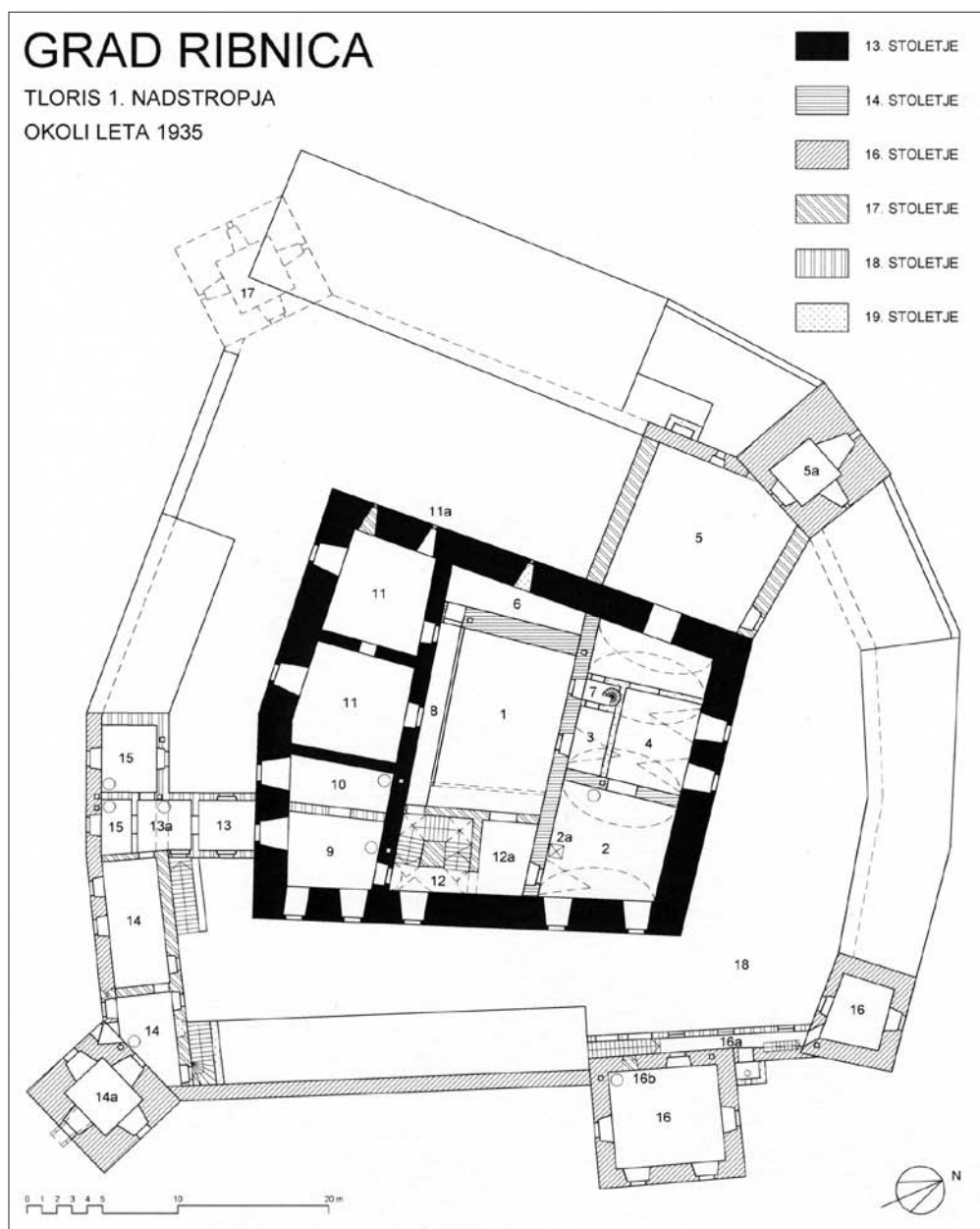
Pogled na središče Ribnice z gradom in župnijsko cerkvijo z jugovzhodne strani iz zraka pred drugo svetovno vojno (INDOK).

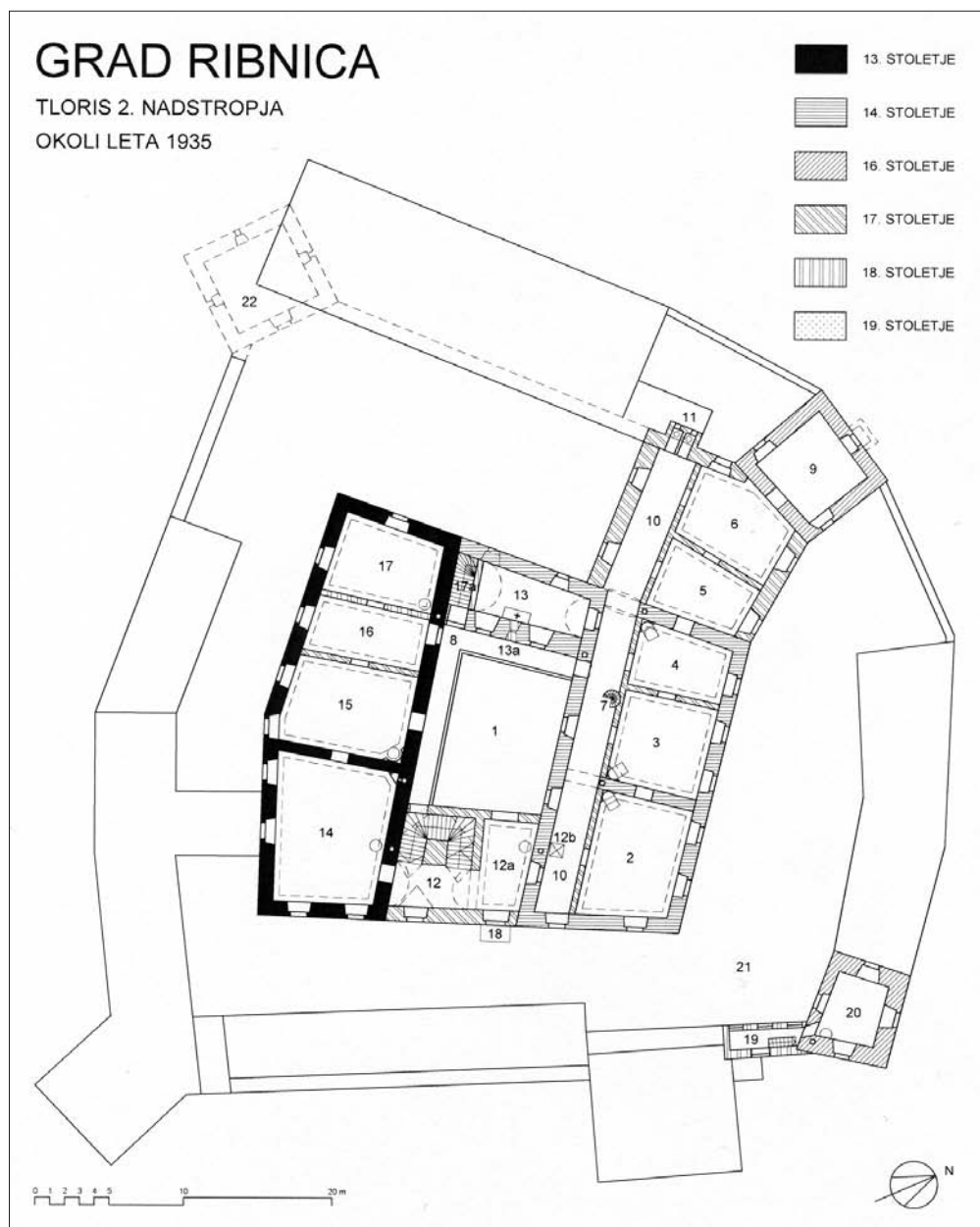
Pogled na središče Ribnice z ostanki gradu z jugozahodne strani iz zraka leta 1996 (foto: Marjan Garbajs).

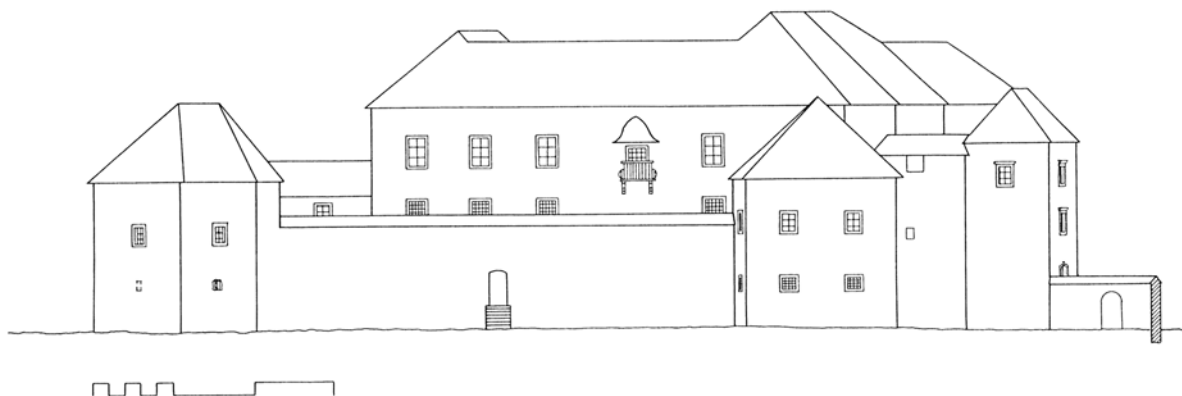
Tloris pritličja gradu Ribnica okoli leta 1935 z vrisanimi fazami stavbnega razvoja in oštevilčenimi prostori. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2018). **PROSTORI:** 1 notranje grajsko dvorišče z vodnjakom, 1a prehod v pritličju veznega severozahodnega trakta, 2 fištrna, 2a dvigalo za hrano, 3 soba za likanje, 4 soba za gospodinjo, 5 kuhinja za gospodo, ohišje (šoferja, kuharico, kočjaža) in posle, 6 shramba, 7 shramba (špajza), 8 shramba v severnem stolpu, 9 veža grajskega jedra, 9a glavni portal grajskega jedra z vklesano letnico 1815, 9b glavno grajsko stopnišče, 10 soba (jedilnica za grajske uslužbence), 10a zazidani poznogotski portal z vklesano letnico 1537, 11 kolarska delavnica, 12 vinska klet, 13 shramba v južnem stolpu, 13a shramba v jugozahodnem stranskem poslopju, 13b prehod pod obokanim pokritim mostovžem med grajskim jedrom in jugozahodnim stranskim poslopjem, 14 stanovanje šoferja Tončka, 15 remiza (drvarnica), 16 hladilnica v vzhodnem stolpu (pred letom 1848 grajske ječe), 16a zazidano gotsko okence na dvoriščni fasadi vzhodnega stolpa, 17 ledenica, 18 pralnica, 19 drvarnica, 20 hlev za konje, 21 lokacija podrtega zahodnega stolpa, 22 pokriti privezi za konje in remiza, 23 zunanje grajsko dvorišče oziroma medzidje, 24 vhodni stolp z zunanjo grajsko vežo.

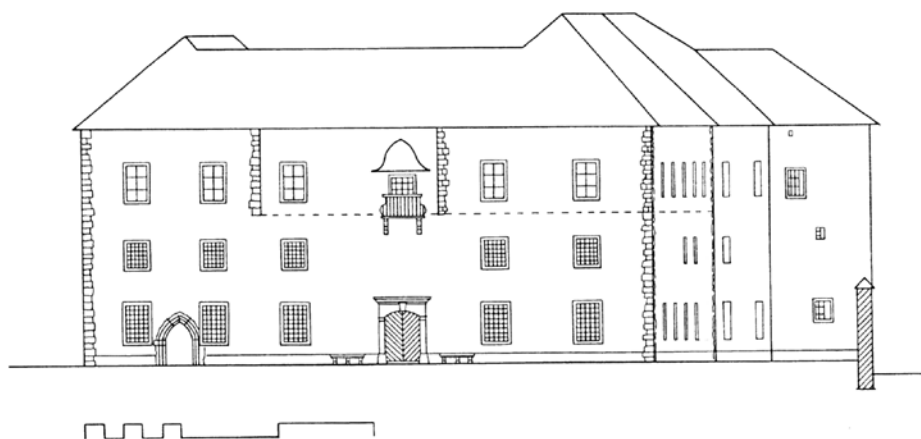
Tloris prvega nadstropja gradu Ribnica okoli leta 1935 z vrisanimi fazami stavbnega razvoja in oštevilčenimi prostori. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2018). PROSTORI: 1 notranje grajsko dvorišče, 2 monge, 2a dvigalo za hrano, 3 kopalnica, 4 depo, 5 kašča, 5a kašča v severnem stolpu, 6 prostor za skrivanje dragocenosti s skrivnim vhodom skozi omaro (šackamra), 7 krožne stopnice, 8 leseni dvoriščni konzolni povezovalni hodnik (gank), 9 knjigovodstvo (pred letom 1848 urad zemljiškega gospodstva), 10 pisarna grajskega gospoda, 11 knjižnica, 11a zgodnjegotsko okence na severozahodni fasadi grajskega jedra, 12 glavno grajsko stopnišče, 12a prostor nad vežo grajskega jedra, 13 pokriti mostovž med grajskim jedrom in jugozahodnim stranskim poslopjem, 13a veža v nadstropju jugozahodnega stranskega poslopja, 14 stanovanje Elizabete Petrovan, roj. Rudež (tete Elze) v jugozahodnem stranskem poslopju, 14a stanovanje Elizabete Petrovan v južnem stolpu, 15 soba za goste, 16 trisobno stanovanje oskrbnika Švajgerja v vhodnem in vzhodnem stolpu, 16a zaprti povezovalni hodnik med vzhodnim in vhodnim stolpom, 16b zazidani gotski portal na dvoriščni fasadi vzhodnega stolpa, 17 lokacija podrtega zahodnega stolpa, 18 zunanje grajsko dvorišče.

Tloris drugega nadstropja gradu Ribnica okoli leta 1935 z vrisanimi fazami stavbnega razvoja in oštevilčenimi prostori. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2018). **PROSTORI:** 1 notranje grajsko dvorišče, 2 dnevna soba (leta 1701 domnevno zadnja soba pri sobi s štukaturo), 3 glavna spalnica (leta 1701 domnevno soba s štukaturo), 4 spalnica otrok (leta 1701 domnevno srednja ali tajnikova soba), 5 spalnica (leta 1701 domnevno soba poleg tajnikove sobe), 6 spalnica (leta 1701 domnevno oskrbnikov prostor), 7 krožne stopnice do kopalnice, 8 leseni dvoriščni konzolni povezovalni hodnik (gank), 9 spalnica v severnem stolpu (leta 1701 domnevno soba trobentačev v stolpu), 10 zaprti hodnik ob severovzhodni dvoriščni fasadi grajskega jedra (notranji gank, leta 1701 domnevno velika delovna soba), 11 konzolno stranišče (ajželj), 12 glavno grajsko stopnišče z lovsko predsobo v drugem nadstropju grajskega jedra, 12a vsakodnevna jedilnica (leta 1701 domnevno orožarnica poleg jedilnice), 12b dvigalo za brano, 13 barokizirana gotška grajska kapela sv. Janeza Krstnika, 13a zazidano šilastoločno okno gotške grajske kapele, 14 reprezentančna velika jedilnica (glavna jedilnica že leta 1701), 15 beli salon z Langusovima portretoma (leta 1701 grofova soba), 16 zeleni salon (leta 1701 soba grofice), 17 zelena soba (leta 1701 mala soba nad stopnicami ali soba grofici), 17a stopnišče do podstrešnega prostora nad kapelo, 18 konzolni balkon na glavni fasadi grajskega jedra, 19 zaprti vezni hodnik s stopniščem do drugega nadstropja vhodnega stolpa, 20 soba stanovanja oskrbnika Švajgerja v drugem nadstropju vhodnega stolpa, 21 zunanje grajsko dvorišče, 22 lokacija podrtega zahodnega stolpa.

Izris jugovzhodne fasade gradu Ribnica pred drugo svetovno vojno. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2003).

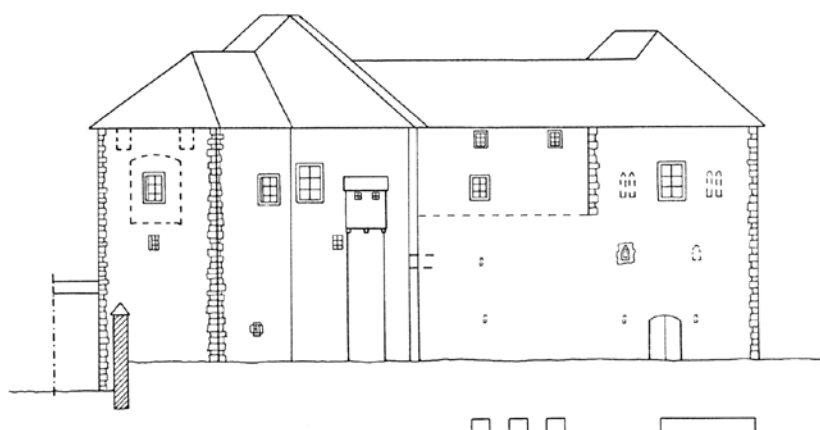
Izris jugovzhodne fasade srednjeveškega jedra gradu Ribnica pred drugo svetovno vojno. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2003).

Pred uničenjem v drugi svetovni vojni oziroma v prvih povojnih letih je bil koncentrično zasnovani grajski kompleks sestavljen iz grajskega jedra, zunanjšega obrambnega obzidja s prislonjenimi različnimi poslopji in visokega vrtnega zidu, ki je obdajal približno ovalno talno površino s premerom približno od 120 do 140 m. Bistrica je tekla na severovzhodnem robu grajskega kompleksa in čez njo so pred glavnim grajskim vhodom postavili kamniti dvoločni most, ki je še sedaj ohranjen. Grajsko jedro je bilo dvonadstropno, v osnovi zasnovano na nepravilni peterokotni talni ploskvi ter sestavljeno iz štirih neenakih traktov, ki so obdajali majhno kvadratno notranje dvorišče z vodnjakom. Fasade grajskega jedra so bile dokaj preprosto oblikovane in v glavnem členjene s pravokotnimi okenskimi okviri. Glavni portal grajskega jedra je bil na jugovzhodni fasadi in nad njim je bil v drugem nadstropju manjši kamniti konzolni balkon z železno trebušasto ograjo baročnih oblik. Za glavnim portalom jedra je bila majhna veža in ob njej zaprto tesno tiramno glavno grajsko stopnišče. Prostori v pritličju in deloma tudi v prvem

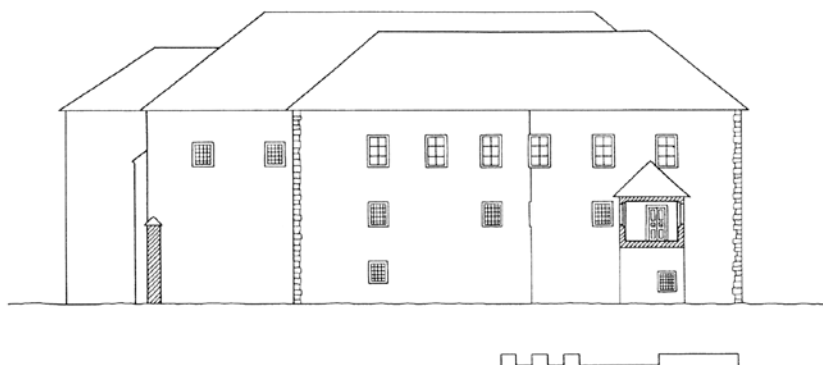
nadstropju grajskega jedra so imeli banjaste oboke s sosvodnicami. Prostori v drugem nadstropju grajskega jedra so bili do leta 1937 reprezentativno opremljeni in so imeli ometane ravne lesene stropje. Ob severnem vogalu jedra je bil dvonadstropni prizidek, ki je povezoval jedro in enako visok severni oglati stolp zunanjšega grajskega obrambnega obzidja. Stolp je na zunanjščini kazal sledove različnih prezidav in je imel v pritličju na treh straneh skoraj 2 m debelo zidovje. Na severovzhodni vogal severnega stolpa se je navezovalo večkrat zalomljeno obzidje, postavljeno ob Bistrici, na katerega je bilo naslonjeno pritlično gospodarsko poslopje in ki se je zaključilo z vhodnim stolpom grajskega kompleksa. Ta je še ohranjen. Je dvonadstropen, zasnovan na pravokotni talni ploskvi in v pritličju predrt z zunanjo grajsko vežo. V nadstropjih je opremljen z renesančno oblikovanimi kamnitimi okenskimi okviri, v pritličju pa ima na glavni fasadi segmentnoločno zaključen glavni grajski portal, ki je nastal po sredini 18. stoletja. Južno od vhodnega stolpa stoji masivni enonadstropni vzhodni grajski obrambni stolp, ki je v obeh etažah opremljen

Prerez jedra gradu Ribnica proti severozahodu pred drugo svetovno vojno. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2003).

Izris severozahodne fasade jedra gradu Ribnica pred letom 1937. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2003).

Izris jugozahodne fasade srednjeveškega jedra gradu Ribnica pred drugo svetovno vojno. Poskus rekonstrukcije (risal: Igor Sapač, 2003).

s preprostimi pravokotnimi kamnitimi okenskimi okviri. Na zahodni vogal tega stolpa se je do prenove po drugi svetovni vojni, ko so ga nadomestili z odprto arkadirano galerijo, naslanjal visok kompakten kamnit obrambni zid, ki se je zaključil na severovzhodnem vogalu južnega grajskega obrambnega stolpa. Tudi ta je še ohranjen in vključen v nadstropno poslopje, ki je po drugi svetovni vojni nastalo z adaptacijo ostankov starejšega nadstropnega pomožnega grajskega poslopja. To je bilo prislonjeno na notranjo stran v rahlem zalomu potekajoče jugozahodne stranice zunanega grajskega obrambnega obzidja, sestavljeno iz treh podolžnih zaporedno nanizanih delov in v nadstropju preko obokanega mostovža povezano z rahlo zalomljeno jugozahodno fasado grajskega jedra. Na zahodnem vogalu zunanega obrambnega obzidja je nekoč stal diagonalno postavljeni zahodni obrambni stolp, ki ga kaže Valvasorjeva upodobitev, a so ga pozneje nadomestili z dolgim pritličnim in na zunanjo stran severozahodne stranice obrambnega obzidja prislonjenim gospodarskim poslopjem, v katerem je bil hlev za konje. Zunanje obrambno obzidje je bilo na jugovzhodni, jugozahodni in severozahodni strani obdano z urejenim vrtom, tega pa je obdajal visok kamnit vrtni zid, ki je še ohranjen; na zahodni strani je predrt s širokim betonskim portonom iz obdobja povojne prenove grajskega kompleksa, na jugozahodni strani pa so na njegovo zunanjo stran prislonjene novejša manjša stanovanjske hiše, ki so nadomestile hišice iz časa pred nastankom franciscejskega katastra leta 1823.⁷

Opisano predvojno zasnovo ribniškega gradu dopolnjujejo pričevanja, objavljena v razpoložljivi literaturi.⁸ Za starejšo arhitekturno zgodovino gradu so zanimive zlasti Valvasorjeve navedbe v *Slavi vojvodine Kranjske*. Topograf je zapisal, da je ribniški grad veliko in po starih gradbenih principih zgrajeno poslopje – torej utrjena stavba z obzidjem in stolpi – in da je v njem kapela sv. Janeza Krstnika, ki je bila posvečena že pred več kot dvesto leti – torej v 15. stoletju.⁹

Srednjeveška stavbna zasnova gradu Ribnica v 13. stoletju

Že prvi raziskovalec stavbnega razvoja ribniškega gradu Ivan Komelj (1923–1985) je ugotovil, da je njegovo jedro s peterokotno talno zasnovo srednjeveško oziroma iz časa pred letom 1537. Ker požgani

grad v času njegovih terenskih ogledov v letih 1945 in 1949 na fasadah več ni imel ometov, je na osnovi strukturne analize kamnite zidave ugotovil, da je ves zunanji obodni zid grajskega jedra do višine tal drugega nadstropja nastal istočasno in da je v obdobju gotike stalo tudi že drugo nadstropje jugozahodnega, severozahodnega in severovzhodnega trakta. Obenem je ugotovil, da so drugo nadstropje ozkega veznega severozahodnega trakta sekundarno naslonili na drugo nadstropje jugozahodnega trakta in da so kratki jugovzhodni trakt s stopniščem in vežo postavili kot sekundarni prizidek med starejšima jugozahodnim in severozahodnim traktom, pri tem pa v novi trakt vključili do vrha pritličja segajoče prvotno jugovzhodno obodno obzidje. Ribniški grad je opredelil kot gotsko arhitekturno stvaritev, ki je nastala po sredini 13. stoletja in pred letom 1537. Ugotovil je tudi, da gotska zasnova srednjeveškega jedra ribniškega gradu nadaljuje tradicijo romanskega »kastelnega« (oziroma obodnega) tipa gradu.¹⁰

Komeljevim ugotovitvam ni mogoče oporekati. Dopolniti jih je mogoče na osnovi analize prezentirane tlorisne zasnove. Ugotoviti je mogoče, da so vse stranice nekdanjega obodnega obzidja z izjemo severozahodne debele 2,2 m. Debelina severozahodne stranice znaša približno 2,1 m in v dolžino meri 29,6 m. Severovzhodna stranica je dolga 20,4 m in jugovzhodna 28,4 m. Jugozahodni stranici, ki se stikata v zelo topem kotu, sta dolgi 15,9 m in 13,6 m. Razdalja med zahodnim in južnim vogalom obodnega obzidja znaša 29,3 m. Debelina dvoriščne stene nekdanjega jugozahodnega trakta znaša 1,1 m, debelina dvoriščne stene nekdanjega severovzhodnega trakta pa 1 m. Preverba debeline zidovja potrjuje Komeljevo ugotovitev, da je ves zunanji obodni zid grajskega jedra (do vrha pritličja) nastal hkrati oziroma v isti stavbni fazi. Različni debelini dvoriščnih sten obeh nekdanjih glavnih grajskih traktov kažeta, da trakta najverjetneje nista nastala sočasno. Glede na večjo debelino dvoriščnega zidu nekdanjega jugozahodnega trakta je mogoče sklepati, da je bil to najstarejši stavbni trakt ribniškega gradu oziroma, da gre za sočasno gradnjo z obodnim obzidjem grajskega jedra. Takšno ugotovitev potrjuje tudi dokumentirano zgodnjegotško okence v prvem nadstropju severozahodne fasade tega trakta. Okvir okenca oziroma line je bil izdelan iz enega kosa kamna in oblikovan s šilastoločnim zunanjim zaključkom in trilitno sklenjeno svetlobno odprtino s suličastim srednjim listom. Svetlobna odprtina je bila najverjetneje široka samo približno 25 cm. Poleg okenca je bil do miniranja razvalin leta 1950 viden pozneje s prislonitvijo drugega nadstropja veznega severozahodnega trakta obzidani severni vogal

⁷ Prim. KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 15. 4. 1945, 23. 4. 1949 in 17. 5. 1949; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 119–137.

⁸ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 67, 84, 93, 99, 124–134; Rudež Kosler, *Dnevnik*; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 119–137; Zorc Kobi, *Iz vsakdanjega življenja*, str. 58–59; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 104–117; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*; Vlašič, *Ribniški grad*.

⁹ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 466, prim. Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 40.

¹⁰ KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 15. 4. 1945, 23. 4. 1949 in 17. 5. 1949; Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 57, 68, 69; Gerlanc, *Kočevsko*, str. 218; Komelj, *Gotska arhitektura*, str. XLV, XLVIII.

Okoli leta 1959 konservatorsko prezentirana talna zasnova srednjeveškega jedra ribniškega gradu z južne strani (foto: Igor Sapač, 2018).

drugega nadstropja jugozahodnega trakta; sestavljen je bil iz blokov apnenca in se je vezal na zidavo iz deloma obdelanih apnenčevih lomljenec.¹¹

Na podlagi teh opažanj je mogoče ugotoviti, da je imel ribniški grad v drugi polovici 13. stoletja podobno značilnega obodnega gradu, postavljenega v nižino, tik ob ponikalnico Bistrica. Zaradi naravno slabo zavarovane lokacije oziroma izpostavljene ravninske lege gradu so zgradili dokaj debelo obodno zidovje in njegova debelina se najbrž do vrha prvega nadstropja ni spremenila. Čeprav peterokotna osnovna talna ploskev ni pravilna, je mogoče ugotoviti, da je bila zasnovana približno simetrično glede na os, ki poteka pravokotno na Bistrico od sredine severovzhodne obzidne stranice do stika obeh jugozahodnih obzidnih stranic. Jugozahodna stran gradu je bila torej zasnovana kot nekakšen izbočen ščit in za njo je bil postavljen prvotni dvonadstropni grajski palacij, ki je zavzemal približno eno tretjino talne površine prvotne grajske zasnove. Širok je bil od 8,9 m do 10,5 m in dolg v povprečju 28 m. Velikost talne ploskve palacija je s približno 272 m² malce večja od talnih ploskev značilnih palacijev romanskih gradov v slovenskem prostoru v 12. stoletju in prvi polovici 13. stoletja, ki imajo največkrat površino veliko do 200 m². Dokumentirane okence v prvem nadstropju kaže, da je bil palacij kakovostno oblikovan. Okence je morda osvetljevalo prvotno grajsko kapelo na severozahodnem koncu palacija.¹² Domnevati smemo, da je imel palacij v bivalnem drugem nadstropju večje okenske odprtine, morda

bifore. Gotovo je bil pokrit s strmo skodlasto streho. Notranjščina je bila morda že prvotno z zidovi v vsaj v spodnjih dveh etažah prečno predeljena na tri dele.¹³ Glavni bivalni prostori z viteško dvorano so bili gotovo v drugem nadstropju palacija. Vhod v prvotno grajsko zasnovo je najverjetneje skozi ves stavbni razvoj – do uničenja leta 1950 – ostal na istem mestu; v pritličju na sredini jugovzhodne stranice obodnega obzidja. Oblika portala se je skozi čas večkrat spremenila. Sprva je bil po analogijah sodeč najverjetneje preprosto oblikovan, s približno 2 m široko vratno odprtino, neprofiliran in polkrožno ali šilastoločno zaključen. Obodno obzidje je bilo visoko približno 8 m in na vrhu najverjetneje opremljeno z zastrešeno leseno obrambno galerijo – hurdo. V spodnjem delu smemo glede na analogije domnevati obstoj redko posejanih ozkih pokončnih pravokotnih strelnih lin z navznoter lijakasto razširjenim ostenjem. Vse kaže, da grad nikoli ni imel visokega stolpa – bergfrida – in zato je dopustno pomisliti, da je bila vzporedno z Bistrico postavljena izpostavljen severovzhodna stranica obodnega zidovja višja od drugih delov obzidja ter oblikovana kot ščitni zid. Upošteva analogije je utemeljena tudi domneva, da je bilo na dvorišču nasproti palacija na notranjo stran obodnega obzidja prislonjeno pritlično gospodarsko poslopje, ki ga je pozneje nadomestil severovzhodni grajski trakt. Najverjetneje je imel grad na notranjem dvorišču že na začetku tudi vodnjak, ki se je ohranil do uničenja po drugi svetovni vojni.¹⁴ Brez ustreznih arheoloških raziskav ni mogoče pojasniti, ali so grad že ob nastanku na vseh straneh obdali z vodnim jarkom. Bolj verjetno se zdi, da so koncentrični vodni jarek oblikovali šele med gradnjo protiturskega zunanjega grajskega obzidja pred sredino 16. stoletja. Če bi že pred tem prvotno obodno obzidje obdajal jarek, bi ta gotovo zelo otežil temeljenje protiturskega obzidja.¹⁵

Na podlagi interpretacije prvotne arhitekturne zasnove ribniškega gradu ni mogoče ugotoviti, da bi nastala pred sredino 13. stoletja, ko so romansko stavbo tradicijo v slovenskem prostoru začele nadomeščati nove gotske arhitekturne usmeritve. Ivan Stopar je sicer ugibal, da je grad morda nastal že v poznem 12. stoletju.¹⁶ Osnovno zasnovo z obodnim obzidjem je sicer res mogoče primerjati z zasnova mi obodnih gradov iz druge polovice 12. stoletja,¹⁷

¹¹ KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 15. 4. 1945 in 17. 5. 1949. Fotografiji iz leta 1947 sta objavljeni v: Komelj, Srednjeveška grajska arhitektura, str. 63; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 127. Risba okenca je objavljena v: *Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96.

¹² Za grajsko kapelo v Ribnici: Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 17, 30. Anton Skubic sklepa, da je bila v ribniškem gradu že ob njegovem nastanku kapela sv. Janeza Krstnika, in navaja, da je leta 1454 pičenski škof Martin v grajski kapeli posvetil oltar sv. Janeza Krstnika. Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 18.

¹³ V pritličju so dokumentirani in prezentirani trije prečni zidovi, ki so bili debeli od približno 60 do 80 cm. Debelejša zidova s postavitvijo kaže, da bi mogla nastati že hkrati z obodnimi zidovi palacija.

¹⁴ Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 31.

¹⁵ Prim. Sapač, *Razvoj*, str. 44.

¹⁶ Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 132.

¹⁷ Velikost peterokotne talne ploskve ribniškega gradu z dolžino približno 30 m in povprečno širino 25 m je znašala približno 750 m². Primerjati jo je mogoče s prvotno pravokotno talno ploskvijo gradu Podsreda na Kozjanskem iz sredine ali druge polovice 12. stoletja, ki je dolga približno 40 m, široka približno 20 m in torej zavzema približno 800 m² površine.

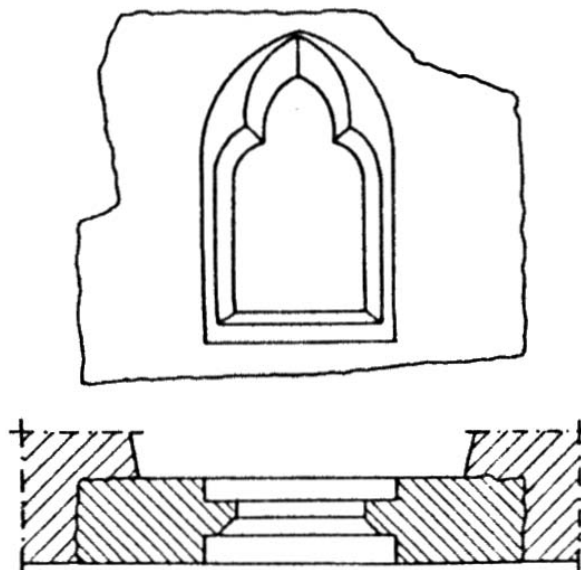

Pogled na ribniški grad s srednjeveškim jedrom s severne strani pred letom 1935. Na desni strani je nad mlajšim hlevom vidna streha prvotnega palacija (Muzej Ribnica).

a ob tem je treba ugotoviti, da so bile peterokotne osnovne tlorisne zasnove na območju nekdanjega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti značilne predvsem v 13. stoletju in zgodnjem 14. stoletju. Na območju sedanje Nemčije so značilni primeri gradovi Keppenbach, Kirberg, Lichteneck, Lilienstein, Neidenstein, Steinau, Straubenhardt, Trausnitz, Wäschenschloß, v Avstriji Großölk na Štajerskem in Stein blizu Volšperka na Koroškem, v Švici pa Klingnau, Lieli in Wellenberg.¹⁸ V slovenskem prostoru je s prvotno zasnovo ribniškega gradu najbolj primerljiva prvotna zasnova gradu Lindek blizu Frankolovega, ki je prvič omenjen leta 1264 in ki gotovo ni nastal pred 13. stoletjem.¹⁹ Lindek je poleg peterostraničnega obodnega obzidja že na začetku obsegal tudi palacij z zalomljeno daljšo zunanjo fasado, visoki stolp pa je dobil šele sekundarno.²⁰ Peterokotni obodni zasnovi sta dokumentirani tudi na Starem gradu Celje in na gradu Vrbovec blizu Krapine na Hrvaškem, ki sta nastala v prvi polovici 13. stoletja.²¹ Velika debelina obodnega obzidja in razmeroma velika talna ploskev prvotnega palacija ribniškega gradu kažeta bolj na nastanek v 13. stoletju, kakor v 12. stoletju. Prav tako se ne zdi verjetno, da bi dokumentirano zgodnjegotsko okence v prvem nadstropju severozahodne fasade jedra ribniškega gradu sekundarno vstavili v nekaj desetletij starejši obodni zid.

Dokumentirano zgodnjegotsko okence z značilnim oblikovanjem kaže, da je nastalo med sredino 13. stoletja, ko se tovrstna okenca na Dolenjskem prvič

pojavi, in koncem 13. stoletja, ko takšnih okenc več niso izdelovali.²² Sklepati torej smemo, da so prvotno zasnovo ribniškega gradu postavili sredi ali v drugi polovici 13. stoletja. Natančnejšo datacijo nam omogočajo podatki iz arhivskih listin. Ribniški grad je v pisnih virih prvič izpričan leta 1263 kot *castra ... Rei-*

Izris dokumentiranega zgodnjegotskega okenca v prvem nadstropju severovzhodne fasade grajskega jedra. Pogled in tloris. Poskus rekonstrukcije na osnovi risbe Milice Detoni iz leta 1949 (risal: Igor Sapač, 2003).

¹⁸ Krahe, *Burgen*, str. 324, 331, 370, 376, 377, 418, 580, 582, 592, 610, 631, 653, 736, 745.

¹⁹ Kos, *Vitez in grad*, str. 316.

²⁰ Stopar, *Gradovi*, str. 64; Stopar, *Grajske stavbe 3*, str. 74–78.

²¹ Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 259.

²² Dokumentirani sta podobni okenci na gradovih Žužemberk in Stari grad pri Novem mestu.

uenz.²³ Dobri dve desetletji pred tem – leta 1241 – je omenjeno samo ribniško okrožje – *in contrata Reiffenitz*²⁴ in zaradi odsotnosti hkratne omembe gradu je mogoče sklepati, da takrat še ni stal. Tej ugotovitvi bi bilo načeloma sicer mogoče oporekati, ker se ribniški grad v srednjeveških virih izrecno omenja zelo redko; po prvi omembi leta 1263 je znova omenjen šele leta 1457 kot *geslos Reiffnitz*, nato pa leta 1462 kot *das gesloss in der Reyffnycz* in leta 1470 kot *geslosz Reyffnycz*.²⁵ A ugotovitve stavbne analize kažejo, da je zelo malo verjetno, da bi grad stal že pred sredino 13. stoletja.

O natančnejšem času nastanka ribniškega gradu je mogoče sklepati tudi z upoštevanjem širšega konteksta bojev za fevdalno oblast v tem delu Dolenjske v 12. in 13. stoletju. Janez Vajkard Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689 navaja, da je bil ribniški grad izvorna hiša gospodov iz Ribnice ter, da je ribniško gospostvo pred štiristo ali petsto leti pripadalo Auerspergom.²⁶ O gospodih iz Ribnice razpoložljivi arhivski viri molčijo. Navedbe, da so grad najbrž postavili pl. Schenekhi in da naj bi ga že leta 1082 imeli Auerspergi, v arhivskih dokumentih nimajo podlage.²⁷ Po danes znanih zgodovinskih virih so bili najstarejši fevdalni gospodarji Ribnice svobodni gospodje Auerspergi. Ribniško oziroma čušperško pragospostvo so imeli domnevno kot oglejski fevd. V pisnih virih se Ribnica prvič pojavi leta 1220 – in sicer kot gospostvo Engelberta II. Auersperga – *in dominio nostro in Reirwenic*.²⁸ Najbolj verjetna se zdi domneva, da je bilo prvotno upravno središče tega gospostva na gradu Čušperk, ki je stal že vsaj leta 1220, najverjetneje pa že v drugi polovici 12. stoletja. Ribniško oziroma čušperško pragospostvo je segalo do reke Kolpe in je zajemalo tudi poznejšo Kočevsko.²⁹ To je razvidno med drugim tudi iz razdelitve ortenburških posesti med sprtima bratoma Friderikom I. (1233–1304) in Henrikom III. († 1271) leta 1263, po kateri je Henrik III. na Kranjskem poleg gradu Kamen pri Begunjah na Gorenjskem pripadla vsa posest med Soro in Kolpo z gradovoma Čušperk in Ribnica.³⁰ Z listino iz leta 1263, v kateri je ribniški grad prvič omenjen, je Ribnica prvič izpričana kot

ortenburška posest.³¹ Od kdaj je bila ortenburška, ni znano, a najbolj verjetno se zdi, da se je to zgodilo po smrti zadnjega svobodnega Auersperga, Konrada, med letoma 1245 in 1248, ko je tudi Čušperk kot oglejski fevd pripadel njegovemu tastu Hermanu II. grofu Ortenburškemu († 1256).³² Grad Turjak je po letu 1248 ostal v posesti Auerspergov oziroma je pripadel novim Auerspergom. Zdi se, da je to povzročilo, da se je večji južni del čušperškega oziroma ribniškega gospostva kmalu po letu 1248 osamosvojil in posledično dobil novo utrjeno središče – ribniški grad. Ribniški grad je bil še v 14. stoletju last oglejskega patriarhata, a samo nominalno, dejanski gospodarji so bili že vsaj od leta 1248 Ortenburžani.³³

Vse kaže, da je ribniški grad sredi 13. stoletja oziroma pred prvo omembo leta 1263 nastal po enotnem konceptu kot močno utrjeno novo središče zemljiškega gospostva. Starejših arhitekturnih prvin iz obdobja pred sredino 13. stoletja v stavbni zasnovi ni mogoče prepoznati. Skrbno načrtovana in dovolj ambiciozno izvedena stavbna zasnova kaže, da jo je treba povezati z Ortenburžani ter jo morda obravnavati celo kot prvi načrtni korak k celoviti kolonizaciji Kočevske. Malo je verjetno, da bi se gradnje tako premišljene stavbne zasnove lotili že Auerspergi, ki so imeli v bližini matični Turjak in močne utrjene grajske stavbe na območju Ribnice niso potrebovali. Ob tem je treba dopustiti možnost, da so Ortenburžani z novim gradom kmalu po letu 1248 nadomestili manjši starejši auersperški upravni dvor na isti lokaciji.³⁴ Pomisliti je dopustno, da je dvor na lokaciji poznejšega ribniškega gradu stal že v poznem 11. stoletju in da je ob njem ob vodi že od začetka stala tudi krstna kapela sv. Janeza Krstnika, ki jo je pozneje nadomestila grajska kapela sv. Janeza Krstnika.³⁵ Zanesljive odgovore na ta vprašanja bi seveda lahko podale samo ustrezne arheološke raziskave na območju nekdanjega grajskega jedra.

Vsekakor je novi grad nastal na podlagi arhitekturnega načrta in v novo zasnovo niso vključili starejših delov. Njegov nastanek je bil, enako kakor tudi nastanki drugih gradov na Dolenjskem med 11. in

³¹ Otorepec, Doneski, str. 81.

³² Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 292–293; Smole, *Graščine*, str. 421; Jakič, *Sto gradov*, str. 144–145; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 36; Kos, *Vitez in grad*, str. 117; Preinfalk, *Auerspergi*, str. 48.

³³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 272, 286.

³⁴ V zvezi z domnevnim turjaškim dvorom v Ribnici prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 279–286; Otorepec, Doneski, str. 79–80.

³⁵ Za primerjavo je smiselno opozoriti na fevdalni upravni dvor v Mariboru, ki je tik ob reki Dravi nastal najverjetneje v 11. stoletju, po sredini 12. stoletja pa je njegovo upravno vlogo prevzel novi grad na nekaj streljajev oddaljeni vzpetini Píramida. Po izgradnji novega utrjenega gradu so stari dvor v glavnem podrl in ga do leta 1189 nadomestili s kompleksom župnijske cerkve. Ostanke so odkrili med arheološkimi raziskavami leta 2008. Vse kaže, da je hkrati z dvorom ob njem že v 11. stoletju nastala tudi krstna kapela, ki je v 12. stoletju prevzela funkcijo prezbiterija nove župnijske cerkve.

²³ <https://topografija.zrc-sazu.si/> Prim. Pettau, Imena, str. 14; Komelj, Srednjeveška grajska arhitektura, str. 48; Adam, Donesek, str. 9.

²⁴ <https://topografija.zrc-sazu.si/>

²⁵ <https://topografija.zrc-sazu.si/> Prim. Jakič, *Sto gradov*, str. 144.

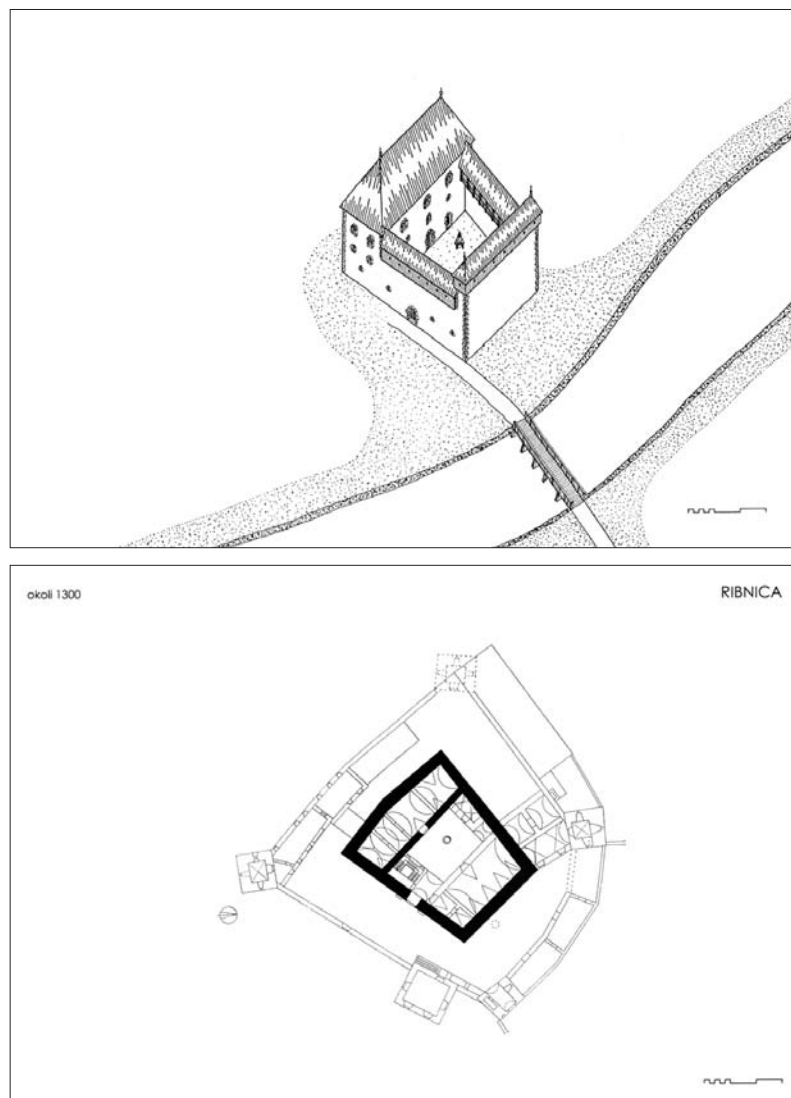
²⁶ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 467.

²⁷ Prim. Smole, *Graščina Ribnica*, str. 5; Smole, *Graščine*, str. 421.

²⁸ <https://topografija.zrc-sazu.si/> Prim. Kos, *Gradiivo*, št. 310; Pettau, Imena, str. 14; Otorepec, Doneski, str. 79; Gradišnik, *Ribnica*, str. 16; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 264.

²⁹ Prim. Kos, *Vitez in grad*, str. 117.

³⁰ Otorepec, Doneski, str. 80; Kos, *Vitez in grad*, str. 117; Höfler, *O prvih cerkvah*, str. 264. Za Ortenburžane prim. Tangl, *Die Grafen von Ortenburg in Kärnten*, I in II; Kos, *Ortenburžani*, str. 171–173; Adam, Donesek, str. 7–13; Gros, *Gradovi grofov Ortenburških*.

Grad Ribnica okoli leta 1300. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2003).

13. stoletjem, tesno povezan z utrditvijo in rastjo fevdalizma ter bojem za obvladovanje zemljiških gospodstev. Gradovi so nastajali kot utrjena središča upravne, gospodarske in vojaške oblasti. Bili so grajeni simboli njihovih lastnikov ter so odražali plemenitost in privilegirano, hkrati pa boj za denar in oblast. Prvi gradovi so nastali v pomembnih fevdalnih središčih, na sedežih visokega svetnega in cerkvenega plemstva, pozneje, ko se je fevdalna družba pričela čedalje bolj organizirati, pa so nastajali tudi tam, kjer so prej postavljali samo manjše dvore. Po sredini 12. stoletja so na območju Dolenjske začeli graditi na geometrično bolj ali manj pravilnih talnih ploskvah zasnovane obodne grajske zasnove, ki so združevale obzidje in bivalna poslopja in so služile kot rezidence od višjega gospodarja – grofa ali škofa – odvisnih napol svobodnih plemičev nižjega ranga – ministerialov oziroma služnikov. Obodne zasnove so dopuščale možnost poznejšega širjenja stavbnih traktov ob notranji stra-

ni obzidja in s tem večanje stanovanjskega udobja. To je bilo značilno tudi za prvotni arhitekturni koncept ribniškega gradu. Zasnovali so ga kot pomembno novo ortenburško upravno, gospodarsko in vojaško središče. Premišljena zasnova gradu je omogočila, da se je ob njej do sredine 14. stoletja na osnovi kolonizatorske vasi izoblikovala trška naselbina.³⁶ Gradnje gradu se je najverjetneje lotil že Herman II. grof Ortenburški († 1256) in ne šele njegova sinova Friderik I. in Henrik III., preden sta se okoli leta 1260 sprla ter se zapletla v medsebojno fajdo, ki je trajala do leta 1263, ko se je končala s sporazumno delitvijo dediščine.³⁷ Leta 1271 je Henrik III. umrl in ribniški grad je skupaj z vsem drugim njegovim imetjem dedoval njegov brat Friderik I. († 1304).³⁸

³⁶ Za trško naselbino prim. Otorepec, Doneski, str. 81.

³⁷ Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 290–292.

³⁸ Prav tam, str. 295–296.

Prvotna zasnova ribniškega gradu je zanimiva in zgovorna tudi z vidika postavitve v prostor. Drugače kakor veliko večino gradov na sedanjem slovenskem ozemlju so ga zgradili v ravnini, ob potoku sredi doline. Brez ustreznih arheoloških raziskav ni mogoče odgovoriti na vprašanje, ali je imel že na začetku značaj vodnega gradu. Ta možnost se zdi manj verjetna. Za to govori tudi podatek, da je bilo v srednjem veku na območju nekdanjega Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti kar 26 % gradov postavljenih v nižini, a med njimi je bilo zelo malo vodnih gradov.³⁹ Čeprav je treba dopustiti možnost, da je ribniški grad nastal med dvema rokavoma Bistrice oziroma da je bil že pred 15. stoletjem obdan s koncentričnim vodnim jarkom, se zdi bolj verjetno, da je voda sprva varovala samo njegovo severovzhodno stran, medtem ko so naravno najslabše zavarovano jugozahodno stran zavarovali z rahlo navzven izbočenim oziroma zalomljenim obodnim obzidjem in tako oblikovali poligonalno osnovni talno ploskev, kakršna je značilna za številne nižinske srednjeveške gradove.⁴⁰ Zdi se, da so masivni obodni zidovi nadomestili vodni jarek. Zaradi ravninske lege grad ni potreboval visokega obrambnega stolpa – bergfrida, s kakršnim so, denimo, pred sredino 14. stoletja opremili ortenburški grad Kostel ob reki Kolpi. Zadosten nadzor nad ravnico so omogočali leseni obrabni hodniki vrh visokega obzidja. Domnevati smemo, da je funkcijo glavnega grajskega opazovalnega oziroma izpostavljenega stolpa prevzel stolp Ottenstein oziroma Otenštajn, ki so ga postavili na vzpetini na severnem robu Ribniške doline, v zračni črti približno 6,5 km severozahodno od ribniškega gradu.⁴¹ Z Otenštajna je bil mogoč odličen pregled nad celotno Ribniško dolino, obenem pa je bil izpostavljena stolpasta mejna postojanka proti zemljiškemu gospostvu gradu Turjak. Oblika imena tistega stolpa oziroma gradu v obliki stolpa kaže, da so ga zgradili po letu 1248, ko so ozemlje med Čušperkom in reko Kolpo prejeli v fevd Ortenburžani in da je nastal pred sosednjim gradom Ortnek.⁴² Sprva se je najbrž imenoval Ortenstein,

a se je njegovo ime sčasoma popačilo v Ottenstein oziroma Otenštajn.⁴³ Otenštajn je sprva spadal h gospostvu Ribnica, po nastanku gradu Ortnek pred letom 1329 oziroma 1335, ko se ta prvič omenja,⁴⁴ pa so ga vključili v novo ortneško zemljiško gospostvo.⁴⁵ Zgolj ugibati moremo, ali so najprej postavili Otenštajn vrh vzpetine in z njim zavarovali gradbišče ribniškega gradu v dolini ali pa so Otenštajn zgradili šele za ribniškim gradom kot njegov funkcionalni dodatek in dislocirano izpostavljeno utrdbo. Vsekakor je treba ribniški grad in stolp Otenštajn v drugi polovici 13. stoletja interpretirati kot eno funkcionalno celoto z obzidano rezidenčno stavbo v dolini in izpostavljenim opazovalno-obrambnim bivalnim stolpom na vzpetini. Vsekakor sta dislocirani grajski stavbi v okviru istega zemljiškega gospostva pomenili izhodišče za načrtno kolonizacijo Kočevske v 14. stoletju.

Sadelerjeve morda tudi tiste, ki jo je pred letom 1640 ustvaril Jean Jenet (Johann Gennet). Primerljive mlajše upodobitve sv. Jurija, ki ubija zmaja, je zato npr. mogoče videti tudi na območju Hrvaškega Zagorja; na leta 1754 naslikani oljni sliki v atiki glavnega oltarja župnijske cerkve sv. Nikolaja v Hraščini, na leta 1760 naslikani oljni sliki na glavnem oltarju v kapeli sv. Jurija v Jezeru Klanječkem, na oltarni sliki slikarja Janeza Krstnika Rangerja v kapeli sv. Jurija v Juranščini in na stenski poslikavi glavne oltarne stene v kapeli sv. Jurija v Purgi na območju Lepoglave, ki jo je okoli leta 1750 prav tako ustvaril Janez Krstnik Ranger. Kljub temu je upodobitev ortneškega grajskega kompleksa in Otenštajna zanesljiva in unikatna; enaka zasnova razkritega stolpa je dokumentirana tudi na Valvasorjevi upodobitvi Ortneka iz okoli leta 1678. Na osnovi obeh upodobitev je mogoče sklepati, da je imel Otenštajn zasnovano visoke trdne hiše na pravokotni talni ploskvi oziroma izpostavljenega stolpa – propugnakula – na kvadratni talni ploskvi. Prim. Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 433.

³⁹ Krahe, *Burgen*, str. 17; Büren in Schuler, *Die Burg*, str. 7.
⁴⁰ V slovenskem prostoru je tovrsten značilen dokumentiran primer nižinskega oziroma vodnega gradu Dragomelj blizu Domžal, ki je nastal pred letom 1312, a v 18. stoletju povsem propadel. Na Hrvaškem sta se ohranila primerljiva nižinska gradova Ribnik in Đurđevac.

⁴¹ Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 103–104; Sapač, *Razvoj*, str. 23.

⁴² Prim. Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 433 (z zmotnimi navedbami v zvezi z začetki Ottensteina v 12. stoletju); Tangel, *Die Grafen von Ortenburg in Kärnten*, I, str. 265; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 103–104; Kos, *Vitez in grad*, str. 196–197; Gros, *Gradovi grofov Ortenburških*, str. 102–104; Hočvar, *Gospostvo Ortnek*, str. 29–30. Ostanke stolpa niso več ohranjeni. Na oljni sliki s podobo sv. Jurija mojstra HGG iz leta 1641, ki je nekoč krasila glavni oltar ortneške grajske oziroma podružnične cerkve sv. Jurija, sedaj pa je v Narodni galeriji v Ljubljani, je stolp upodobljen kot čokata dvonadstropna oglata monolitna stavba, ki pa je bila takrat že brez strehe. Ortneška podoba sv. Jurija je sicer nastala na podlagi grafičnih predlog; poleg

⁴³ Ime Ortenstein imata gradova v Švici in na Južnem Tirolskem v Italiji, ki sta oba nastala v 13. stoletju. Prim. Krahe, *Burgen*, str. 456, 457. Ime Ottenstein nosi grad blizu Kremsa v Spodnji Avstriji. Krahe, *Burgen*, str. 459.
⁴⁴ Grad Ortnek se prvič omenja leta 1329 kot *Ornek*, nato leta 1335 z *purchgrafen ze Ortenek*, leta 1336 kot *grad – castra ... Ortenek* – in leta 1338 kot *utrdba – die vest ... Ortenek* (<https://topografija.zrc-sazu.si/>). Prim. Otorepec, Doneski, str. 84; Kos, *Vitez in grad*, str. 196. V razvalini gradu Ortnek je na ostanku prvotne visoke trdne hiše ohranjen sekundarno zazidan zgodnjegotski portal, ki kaže, da je grad nastal po sredini 13. stoletja, ko so se začele uveljavljati gotske oblike. Čas nastanka gradu Ortnek je torej treba postaviti med sredjo 13. stoletja in letom 1329 oziroma 1335. Zgodnjegotska visoka trdna hiša je bila do okoli leta 1920 še v celoti ohranjena in pokrita. Kmalu zatem so jo razkrili, saj konservator France Stele v svojih terenskih zapiskih leta 1925 navaja, da strehe ni več. Na akvarelu ribniškega učitelja Janka Trošta, ki je nastal malo pred letom 1925 je streha še vidna. Prim. Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 113. Po razkritju strehe so še pred drugo svetovno vojno podrli večino zidovja visoke trdne hiše. Ostala je samo stena z zazidanim zgodnjegotskim portalom.

⁴⁵ Ker Otenštajn nikoli ni bil središče samostojnega zemljiškega gospostva, je razumljivo, da se v srednjeveških pisnih virih posebej ne omenja.

Širitve in obnove gradu Ribnica med 13. in 15. stoletjem

Ribniški grad so za Ortenburžane upravljali grajščani, ki so v pisnih virih do začetka 15. stoletja večinoma anonimni.⁴⁶ Vsaj v 14. stoletju, v obdobju kolonizacije Kočevske, je imel za Ortenburžane tudi rezidenčni pomen.⁴⁷ Ta pomen je obdržal tudi zatem, ko so Ortenburžani (najbrž Majnhard I. († 1332) in Albert I. († 1335), ki sta bila sinova Friderika I.) pred letom 1336 zgradili gradove Ortnek, Kostel in Poljane ob Kolpi.⁴⁸ S temi novimi gradovi, ki so omogočili intenzivno kolonizacijo območja med Ribniško dolino in reko Kolpo, se je drobljenje prvotnega ribniškega pragospstva nadaljevalo, a ribniški grad je ostal središčna in najpomembnejša grajska postojanka na območju med Turjakom in reko Kolpo. Najverjetneje se je že takoj po izgradnji gradu pod Ortenburžani ob njem začela oblikovati vaška naselbina, ki je dobila obliko značilne kolonizatorske vasi s pravilno razvrščenimi parcelami oziroma domačijami ob ravni dolgi ulici.⁴⁹ Ob grajskem kompleksu se je ulica razširila v trg in to kaže, da je načrtno zasnovana naselbina nastala za gradom in ne obratno. Zdi se, da se je naselbina navezala na prvotno srednjeveško grajsko predgradje, ki je bilo najverjetneje severovzhodno od gradu, na levem bregu Bistrice. Čeprav je bila okolica gradu sprva najverjetneje pogosto poplavljen, ⁵⁰ to ni onemogočilo nastanka in razvoja naselbine, ki je do sredine 14. stoletja dosegla status trga.⁵¹ Hkrati z naselbino se je razvijal tudi grajski kompleks, ki je po letu 1320 oziroma v tridesetih letih 14. stoletja postal lokalna izhodiščna točka za ortenburško kolonizacijo Kočevske.⁵² Načrtno kolonizacije se je lotil Oton VI. grof Ortenburški, ki je bil vnuk Friderika I. Leta 1342 se je poročil z Ano grofico Celjsko in med letoma 1357 ter 1360 je bil kranjski deželni glavar. Ortenburške posesti na Dolenjskem je upravljal od leta 1338, ko je v listinah prvič omenjen, do svoje smrti leta 1374. Zaradi kolonizacije je veliko časa prebival v ribniškem gradu in tam tudi umrl.⁵³ Ribniški grad je bil zaradi nižinske lege ob trgovski poti in trški naselbini v 14. stoletju gotovo udobna in ugledna plemiška rezidenca. Primerjati ga je mogoče z mestnim gradom oziroma poznejšim knežjim dvorcem v Celju. Po smrti Otona VI. je ribniški grad z vsem drugim imetjem grofov Ortenburških pripadel njegovemu sinu Frideriku III. grofu Ortenburškemu

(1352–1418), ki se je najverjetneje rodil v Ribnici.⁵⁴ V listini iz leta 1384 je omenjen dom Friderika Ortenburškega v Ribnici – *in domo habitationis nostre in Reyfnicz*.⁵⁵ Ta omemba se gotovo nanaša na ribniški grad in dokazuje, da je imel ribniški grad v tistem obdobju funkcijo rezidence Friderika III. grofa Ortenburškega.

Z ozirom na rezidenčni pomen in funkcijo središča kolonizacije se zdi verjetno, da je ribniški grad najpozneje v obdobju Otona VI. grofa Ortenburškega ali njegovega sina Friderika III. doživel prvo razširitev. Vsekakor so še pred obdobjem pozne gotike oziroma pred 15. stoletjem prvotno grajsko zasnovo na notranji strani obodnega obzidja dopolnili z novim bivalnim poslopjem – drugim oziroma severovzhodnim palacijem, ki je bil s trapezasto talno ploščjo v izmeri približno 22 × 11 m malce krajši in širši od prvotnega palacija. Z novim palacijem se je razpoložljiva bivalna površina gradu podvojila in stavbni kompleks je dobil zasnovo z dvema približno enakima palacijema na nasprotnih straneh dokaj tesnega notranjega dvorišča.⁵⁶ Novi palacij je zasedel severovzhodno polovico površine prvotnega notranjega grajskega dvorišča, naslonili so ga na notranjo stran severovzhodne stranice obodnega obzidja in je tako kakor prvotni palacij poleg pritličja gotovo obsegal še dve zidani nadstropji. Najverjetneje so hkrati z novim palacijem kot povezavo med njim in prvotnim palacijem zgradili ožji in krajši dvonadstropni severozahodni vezni trakt, ki je bil naslonjen na notranjo stran severozahodne stranice obodnega obzidja, dolg približno 9,4 m in v povprečju 5,5 m širok. Prvotne arhitekturne detajle drugega palacija in veznega trakta so poznejše prezidave skoraj v celoti zbrisale. Povojne raziskave so razkrile samo sekundarno zazidano šilastoločno gotsko okno s kamnitim okvirom iz lehnjaka in z močno navznoter zožujočim se ostenjem v drugem nadstropju dvoriščne fasade veznega trakta. Odprtina je osvetljevala prostor, ki je bil po navedbah Ivana Komelja nazadnje banjasto obokan, sekundarni obok pa se je gotski odprtini prilagodil, kar kaže, da je bila odprtina v času nastanka oboka še odprta in so jo zazidali šele pozneje.⁵⁷

⁴⁶ Kos, *Vitez in grad*, str. 211–212.

⁴⁷ Prim. Gros, *Gradovi grofov Ortenburških*, str. 108–112.

⁴⁸ Kos, *Vitez in grad*, str. 162, 202.

⁴⁹ Prim. Šumi, *Naselbinska kultura*, str. 202–203.

⁵⁰ Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 713.

⁵¹ Prim. Otorepec, Doneski, str. 81.

⁵² Prim. prav tam, str. 79.

⁵³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 308–318; Otorepec, Doneski, str. 81; prim. Kos, Ortenburžani, str. 171–173; Hočevar, *Gospodstvo Ortnek*, str. 24–25.

⁵⁴ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 318–324; Otorepec, Doneski, str. 81; Kosi, Grajska politika, str. 479–480; prim. Kos, Ortenburžani, str. 171–173.

⁵⁵ Otorepec, Doneski, str. 81; <https://topografija.zrc-sazu.si/>

⁵⁶ Podobno zasnovo z dvema palacijema na notranji strani obodnega obzidja je najverjetneje že v poznem 12. stoletju dobil ortenburški grad Waldenberg blizu Radovljice na Gorenjskem (Sapač, Grad Waldenberg, str. 327–352). V slovenskem prostoru je že pred sredino 13. stoletja nastalo več grajskih zasnov z dvema palacijema. Največkrat so najprej zgradili obodno obzidje in en palacij, čez nekaj desetletij pa na račun zmanjšanja površine notranjega dvorišča zgradili še drugi palacij. Značilni dokumentirani primeri zasnov z dvema palacijema iz obdobja pred koncem 13. stoletja so gradovi Podsreda, Podčetrtek, Rajhenburg, Hmeljnik in Gorica, ki je sedaj na ozemlju Republike Italije.

⁵⁷ Studentka arhitekture Milica Detoni (1926–1961) je med

Dokumentirana oblika in gradbeni material gotskega okna dokazujeta, da je drugo nadstropje veznega trakta stalo že pred 15. stoletjem, to pa dokazuje, da sta takrat stali tudi zidani drugi nadstropji obeh palacijev. Dokaj arhaična oblika gotskega okna, ki je z močno zožujočim se ostenjem kazalo še na romansko stavbarsko tradicijo, načeloma dovoljuje pomisliti tudi na možnost, da sta drugi palacij in vezni trakt nastala že v drugi polovici 13. stoletja, v obdobju, ko sta bila ribniška gospodarja brata Henrik III. († 1271) in Friderik I. († 1304) grofa Ortenburška. Vsekakor sta drugi palacij in vezni trakt stala že pred izumrtjem rodovine Ortenburžanov leta 1418. Vezni trakt je v slovenskem prostoru še najlažje primerjati z enonadstropnim daljšim veznim traktom na gradu Podčetrtek, ki je z naslonitvijo na notranjo stran starejšega obodnega obzidja najverjetneje nastal v 14. stoletju in so ga opremili s šilastoločnimi bifornimi gotskimi okni. O funkciji prostorov v veznem traktu ribniškega gradu moremo zgolj ugibati. Glede na širino prostora pritličja in prvega nadstropja, ki je znašala samo 1,6 do 2,6 m, se zdi najbolj verjetno, da so bili tam samo pomožni prostori. Prostor v prvem nadstropju je morda služil kot manjši bivalni prostor, ki je omogočal tudi prehod med večjimi bivalnimi prostori v prvem nadstropju obeh palacijev. V dokaj nizkem, ozkem, do 3,8 m širokem in banjasto obokanem prostoru v drugem nadstropju je bila pred letom 1937 baročna grajska kapela sv. Janeza Krstnika z oltarno sliko iz okoli leta 1742.⁵⁸ Dokumentirana oblika šilastoločnega gotskega okna z močno navznoter zožujočim se ostenjem na dvoriščni fasadi omogoča sklep, da je bila na tisti lokaciji že pred 15. stoletjem grajska kapela. Morda so z njo nadomestili prvotno

Pogled na sekundarno zazidano gotsko okno v drugem nadstropju dvoriščne fasade severozahodnega veznega trakta grajskega jedra na fotografiji Ivana Komelja iz leta 1949 (Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto).

dokumentiranjem razvalin ribniškega gradu leta 1949 pozicijo sekundarno zazidane gotske odprtine vrisala v svoj tlorski načrt na levi strani dvoriščne fasadne stene veznega trakta (*Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96). Oblika odprtine je dokumentirana na fotografiji konservatorja Ivana Komelja iz leta 1949, ki jo hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu. Fotografija kaže, da so levo in desno od prvotne odprtine pozneje nastali pravokotni okni, ki sta bili postavljeni v isti višini. To dokazuje, da veznega trakta in najverjetneje tudi obeh palacijev nikoli niso preetažirali. Po nastanku novih pravokotnih oken so gotsko okno zazidali z opeko. Po fotografiji sodeč je bilo gotsko okno na dvoriščni fasadi visoko približno 160 cm in široko približno 80 cm. Zaradi lijakaste zožitve ostenja je bila svetla odprtina najverjetneje široka samo 40 cm. Konservator Ivan Komelj je v svojih terenskih zapiskih v zvezi s tem gotskim okencem leta 1949 zapisal: *Na dvoriščni strani zasledimo šilasto oblikovan kamnit okvir. Morda gre za okno, ki je danes zazidano. Svetlobna odprtina je zelo ozka. / Na južni steni (glede na ročno skico poleg teksta je očitno mislil severozahodno fasado dvorišča) je vidno zazidano šilasto okno, ki ga sestavlja okvir iz lehnjaka. okno se nahaja v drugem nadstropju, ki je bilo po vsej gotovosti kasneje dvignjeno, za kar govori zunanja stran tega grajskega dela, kjer dobro opazimo prvotno zasnovano, ki pa sega le do prvega nadstropja.* (KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 23. 4. 1949 in 17. 5. 1949. Prim. Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 69).

⁵⁸ Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 119; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 14; Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 202–203. Oltarna slika je zakrivala pozicijo zazidanega gotskega okna.

kapelo v prvem nadstropju na severozahodni strani prvotnega palacija.

Po smrti Friderika III. grofa Ortenburškega leta 1418 je ribniški grad skupaj z vsem drugim ortenburškim imetjem na osnovi dedne pogodbe iz leta 1377 leta 1420 pripadel grofom Celjskim.⁵⁹ Celjski so imeli v tistem obdobju številne gradove in ribniškemu gradu niso posvetili posebne pozornosti. Po izgradnji Fridrihštajna, najverjetneje kmalu po letu 1422, je ribniški grad izgubil vlogo najpomembnejše oziroma osrednje fevdalne postojanke na širšem kočevskem območju.⁶⁰ Zdi se, da je bil ribniški grad v tistem obdobju v slabem gradbenem stanju in ga ni bilo mogoče uporabljati kot ugledno plemiško rezidenco. Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* navaja, da je leta 1415 v požaru pogorel ves trg Ribnica, leta 1445 pa polovica trga.⁶¹ Najverjetneje je bil leta 1415 poškodovan tudi grad in zgolj ugibati moremo, ali so ga popravili še pred smrtjo ostarelega Friderika III.

⁵⁹ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 318–324; Otorepec, Doneski, str. 81; Kosi, *Grajska politika*, str. 479–480; prim. Kos, *Ortenburžani*, str. 171–173.

⁶⁰ Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 324–336.

⁶¹ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 468.

grofa Ortenburškega. Vsekakor je bil ribniški grad deležen obnove po požaru leta 1445, saj je leta 1454 pičenski škof Martin v grajski kapeli posvetil oltar sv. Janeza Krstnika.⁶² Stavbnozgodovinska analiza kaže, da v 15. stoletju oziroma pred izumrtjem rodovine grofov Celjskih leta 1456 ribniški grad sicer ni doživel korenitejših gradbenih sprememb. Najverjetneje so po požarih v letih 1415 in 1445 samo nadomestili uničene lesene dele, arhitekturne zasnove iz 13. in 14. stoletja pa pri tem niso spremenili, saj za grofe Celjske ribniški grad ni imel rezidenčnega pomena, marveč zgolj funkcijo upravnega središča zemljiškega gospodstva.

Protiturško utrjevanje gradu Ribnica v 16. stoletju

Po smrti zadnjega Celjskega je leta 1457 ribniški grad pripadel Habsburžanom in odtlej so ga kot deželnoknežjo komorno posest do leta 1619 upravljali deželnoknežji oskrbniki. Leta 1457 sta postala oskrbnika brata Jurij (II.) pl. Lamberg (1409–1490) in Andrej (I.) pl. Lamberg († 1473).⁶³ Med letoma 1462 in 1466 je imel Andrej (I.) pl. Lamberg ribniško gospodstvo v zakupu in cesar Friderik III. mu je v tistem obdobju odobril, da sme del denarja porabiti za obnovo ribniškega gradu, ki ga upravlja v cesarjevem imenu.⁶⁴ Samo ugibati moremo, ali je Andrej (I.) pl. Lamberg odobreni denar resnično porabil za obnovo ribniškega gradu in ali je z njim morda financiral tudi gradnjo svojega novega gradu na Bregu pri Ribnici, ki je po letu 1465 oziroma okoli leta 1470 nastal na lokaciji nekdanjega srednjeveškega dvora oziroma pristave ribniškega gradu. Ko se je gradnja gradu na Bregu zaključila in se je tam izoblikovalo središče novega manjšega zemljiškega gospodstva, je leta 1470 zakupni gospod in deželnoknežji oskrbnik ribniškega gospodstva z gradom po Andreju (I.) pl. Lambergu postal Andrej (st.) pl. Hohenwart(er) († 1503). Ribnico je dobil kot nadomestilo za Metliko, ki jo je imel dotlej v zastavi.⁶⁵ V njegovem času

je nastal inventarni popis orožja v grajski orožarni.⁶⁶ Za njim je Ribnico kot deželnoknežje gospodstvo po letu 1478 in pred letom 1493 prejel v zakup Žiga pl. Piers (Pyrš, Pirš, Pusch), ki je bil poročen s hčerjo Andreja (I.) pl. Lamberga ter je med letoma 1475 in 1503 imel tudi Kočevje in Fridrihštajn.⁶⁷ Njemu je leta 1493 sledil tržaški glavar in gospodar Malega gradu blizu Postojne Gašper pl. Ravbar, ki sta mu leta 1499 kot ribniška zastavna gospoda sledila Žiga (Sigmund) in Volbenk pl. Hodiška. Nato so se kot ribniški grajski oskrbniki oziroma zakupni gospodje naglo zvrstili Erazem pl. Braunbart, Mihael pl. Costa in leta 1515 Moric pl. Purgstall († 1549), ki je bil graščak v Puštalu pri Skofji Loki in Krupi v Beli krajini. Leta 1521 je ribniški gospod postal stotnik Bernardin vitez Ričan (*Ritschan, Rečan*), ki je bil kranjski vojni glavar oziroma poveljnik kranjskih čet na hrvaški meji. Ribnico je branil pred Turki in leta 1529 skupaj z drugimi pred Turki ubranil tudi Dunaj. Umril je po letu 1530. Leta 1543 je ribniško gospodstvo z gradom po dedičih Bernardina Ričana dobil ortneški graščak Jožef I. pl. Lamberg (1489–1554). Po njegovi smrti je ribniški grad upravljal Franc Gall pl. Gallenstein († 1614), ki je imel od leta 1582 grad Luknja pri Novem mestu, od leta 1586 pa je bil tudi zakupni gospod na gradu Brežice in je tam leta 1590 dokončal obsežna renesančna gradbena dela. Ribniški grad je leta 1579 v zastavo prejel Adam pl. Moscon, ki je gospodaril tudi v Logatcu in Višnji gori. Po njegovi smrti leta 1618 je ribniško gospodstvo cesar leta 1619 prodal Janezu Jakobu baronu Khislu (1565–1637), ki je bil od leta 1618 gospodar Kočevja in Fridrihštajna, leta 1620 je kupil mestni grad v Mariboru, leta 1623 grad Poljane ob Kolpi, leta 1629 pa še dvorca Ravno polje in Šentjanž (Starše) med Mariborom in Ptujem.⁶⁸

Ribniški grad je v obdobju, ko je bil deželnoknežja komorna posest, doživel obsežno širitev in preobrazbo v pomembno protiturško utrdbo, ki je mogla učinkovito zavarovati tudi prebivalce ribniške trške

⁶² Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 17, 30; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 18. S tem podatkom se sklada Valvasorjeva navedba iz leta 1689, da je bila ribniška grajska kapela sv. Janeza Krstnika posvečena pred več kot dvesto leti, torej v 15. stoletju (Valvasor, *Die Ebre*, XI, str. 466). Del opreme poznogotske grajske kapele je menda v baročni grajski kapeli ostal do leta 1937 (Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32).

⁶³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 336–342.

⁶⁴ Otorepec, Doneski, str. 82.

⁶⁵ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 342; Otorepec, Doneski, str. 82. Andrej (st.) pl. Hohenwart(er) je bil med letoma 1457 in 1470 metliški glavar in v istem času je imel v zastavi deželnoknežje gospodstvo Metlika z gradom. Pred letom 1493 je imel v zakupu tudi grad in gospodstvo Kostel ob Kolpi ter od leta 1492 gospodstvo Brežice. Leta 1478 je imel v zakupu menda tudi grad in gospodstvo Planina pri Sevnici, od leta 1492 do smrti pa tudi mitnico z dvorcem na Vrnskem. Leta 1463 si je za zasluge pridobil funkcijo dednega stolnika na Kranjskem in v Marki, nato pa napredoval do glavarja v Celju, celjskega vicedoma in cesarjevega svetovalca. Leta 1470 mu je cesar Friderik III. poleg Ribnice izročil grad Gornje Celje, ki ga

je nato upravljal več kakor 30 let. Andrej (st.) Hohenwart je umrl leta 1503, kar dokumentira tudi vklesana letnica na njegovem odličnem figuralnem nagrobniku v celjski stolno-opatijski cerkvi (Sapač, *Arhitekturna zgodovina gradu Lemberg*, str. 609–610, op. 43; Nared, *Dežela - knez - stanovi*, str. 163–164).

⁶⁶ Inventarni popis, ki je nastal v obdobju kralja Maksimiljana I. (1459–1519), navaja: 11 kavljastih pušk, 3 železne možnarje brez lafet, 2 železna možnarja na lafetah, 8 polovičnih kavljastih pušk, 300 krogel za kavljaste puške, 3 lovske sulice, 600 puščic. Poleg tega je imel Andrej Hohenwart(er) v lasti še 4 železne tarasnice in 4 sodčke puščic. Žiga (pl. Hodiški) je imel 2,5 tovara sodčkov sodnika (Lazar, *Obožitev*, str. 131).

⁶⁷ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 342–355; Gestrin, *Reformacija*, str. 97; Smole, *Graščine*, str. 145, 421–422; Žvanut, *Od viteza*, str. 38; Hočevar, *Gospodstvo Ortnek*, str. 43.

⁶⁸ Orožen, *Vojvodina Kranjska*, str. 98–99; Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 342–355; Gestrin, *Reformacija*, str. 97; Šimoniti, *Vojška organizacija*, str. 123; Hočevar, *Gospodstvo Ortnek*, str. 43; prim. Valvasor, *Die Ebre*, XV, str. 424; Smole, *Graščine*, str. 145, 376, 421–422 (z nekaterimi zmotnimi navedbami).

Območje nekdanjega širokega vodnega jarka pred jugozahodno stranico obrambnega obzidja. Na desni strani je dobro viden okop na zunanjem robu jarka (foto: Igor Sapač, 2018).

Vhodni stolp protiturskega utrdbenega sistema (foto: Igor Sapač, 2018).

Pogled čez Bistrico na nekdanjo jugovzhodno stranico protiturskega obzidja z južnim, vzhodnim in vhodnim stolpom (foto: Igor Sapač, 2018).

naselbine. Nižinsko obodno zasnovo iz 13. stoletja so koncentrično obdali s poligonalnim zunanjim obzidjem ter jo zavarovali z novim vodnim jarkom, ki je bil na severozahodnem in severovzhodnem koncu navezan na ponikalnico Bistrica. Na najbolj izpostavljenih delih so novo obzidje okrepili s petimi močnimi oglatimi stolpi. Nekdanjo protitursko utrdbeno zasnovo, ki so jo med 18. in 20. stoletjem s predelavami in rušitvami zelo okrnili, je mogoče dovolj zanesljivo interpretirati na podlagi Valvasorjeve upodobitve, situacije v mapi franciscejskega katastra, tlorisnih načrtov iz prve polovice 19. stoletja in leta 1949 ter fotografij iz obdobja pred letom 1950. Predelavam in rušitvam navkljub je ohranjenih tudi dovolj zidanih struktur, ki omogočajo nazorno predstavo o nekdanji utrdbeni celoti.

Novo zunanje obrambno obzidje je bilo visoko približno 6,5 m, debelo do 1 m in v tlorisnem poteku prilagojeno obliki talne ploskve grajskega jedra iz 13. stoletja, od katerega je bilo odmaknjeno od 7,5 do 11 m. Obzidje je bilo zgrajeno iz večjih in manj-

Razkriti nekdanji visoki severni obrambni stolp protiturskega utrdbenega sistema na fotografiji Ivana Komelja iz leta 1949 (Knjižnica Mirana Jarca, Novo mesto).

ših lomljencev lokalnega apnenca, na notranji strani v nadstropju opremljeno s pokritim lesenim povezovalnim obrambnim hodnikom ter najverjetneje v obeh etažah opremljeno s strelnimi linami ključastih oblik. Lesene obrambne hodnike in strelne line, ki so dokumentirane na Valvasorjevi upodobitvi, so odstranili že pred drugo svetovno vojno. Obzidje se žal na nobenem odseku ni ohranilo nespremenjeno. Struk-

tura zidave je dobro razvidna na njegovi jugozahodni strani. Druge stranice obzidja so podrli med prezidavami v 17., 18., 19. in 20. stoletju. Kljub temu je mogoče potek protiturskega obzidja dovolj natančno ugotoviti. Medzidje med grajskim jedrom in novim obzidjem zaradi obrambnih razlogov sprva gotovo ni bilo zapolnjeno s stranskimi poslopji. Severozahodna in jugovzhodna stranica obzidja sta bili postavljeni vzporedno s severozahodnim in jugovzhodnim obodnim zidom grajskega jedra in povsem ravni, severovzhodna in jugozahodna stranica obzidja pa sta bili v poteku obe dvakrat zalomljeni. Na severovzhodni strani so bili zalomi v tlorisnem poteku bolj poudarjeni, ker so obzidje na tisti strani prilagodili poteku struge Bistrice. Upodobitev v Valvasorjevi skicni knjigi nazorno dokumentira dvakrat zalomljeno severovzhodno obzidje, ki ga je pozneje zakrilo nanj z zunanje strani naslonjeno pomožno pritlično grajsko poslopje.⁶⁹ Pri izdelavi bakroreza za Valvasorjevo Topografijo se je zgodila zmotna in bakrorezec je osrednji segment zalomljenega obzidja neustrezno prikazal kot nezastrešen polkrožni oziroma šalast obrambni stolpič.⁷⁰ Jugovzhodno, jugozahodno in severozahodno stran zunanjega obrambnega obzidja so zavarovali s širokim obrambnim jarkom, ki je bil širok do 30 m.⁷¹ Potek jarka na terenu je na jugovzhodni in jugozahodni strani še vedno zelo dobro razpoznaven. Jarek je bil sprva gotovo zapolnjen z vodo, a že v času nastanka Valvasorjeve upodobitve je bil suh. Odvečno zemljo, ki so jo pridobili z ureditvijo obrambnega jarka, so odložili na njegovem zunanjem robu in tako oblikovali do 3 m visok in do 15 m širok okop, ki je na jugovzhodni in jugozahodni strani grajskega kompleksa še vedno zelo dobro razpoznaven. Primerljiv je z obrambnim okopom bližnjega gradu Breg.

Južni stolp protiturskega utrdbenega sistema
(foto: Igor Sapač, 2018).

Štiri vogale novega protiturskega obrambnega obzidja so utrdili z oglatimi stolpi in s posebnim oglatim stolpom zavarovali tudi edini prehod skozi obzidje na severovzhodni strani. Vhodni stolp, ki je še vedno ohranjen, čeprav v detajlih sekundarno preoblikovan, so zasnovali kot dvonadstropno stavbo, ki je bila približno 2,5 m nižja od grajskega jedra.⁷² Tako kakor obzidje so ga zgradili iz lomljenčev lokalnega sivega apnenca in njegove vogale okrepili z večjimi apnenčevimi bloki. Gotovo je bilo njegovo zidovje predrto s strelnimi linami, ki so jih pozneje nadomestila sedanja večja okna. Na vhodni stolp so navezali leseni mostovž čez Bistrico, ki ga kaže Valvasorjeva upodobitev. Najverjetneje je most na približno tisti lokaciji stal že pred gradnjo protiturskega obzidja. Ob stiku z vhodnim stolpom je bil mostovž nedvomno opremljen z dviznim mostom. Enako visoka kot grajsko jedro in malce višja od vhodnega stolpa sta bila stolpa na severnem in zahodnem vogalu obzidja. Severni stolp se je ohranil do miniranja leta 1950, sedaj pa so vidni samo še njegovi temelji, ki kažejo, da je bilo njegovo zidovje v pritličju na treh straneh debelo do 3 m. Stolp so sekundarno s prizidkom povezali z grajskim jedrom in ga pri tem deloma prezidali. Na osnovi fotografij iz časa pred letom 1950 je mogoče ugotoviti, da je bil stolp sprva dvojnopolnadstropen, da je imel podstrešno obrambno poletažo opremljeno z manjšimi cinami, v drugem nadstropju pa je bil na izpostavljeni severni fasadi opremljen s konzolnim pomolom, ki so ga odstranili že vsaj v 19. stoletju. Komeljeva fotografija razkritega stolpa iz leta 1949, ki jo hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu, kaže, da je imel stolp na južnem vogalu vse do tal kamnite vogalne bloke, kar dokazuje, da so severozahodno stranico obzidja naslonili na stolp. Seveda stolp s približno kvadratno talno ploskvijo in 7,4 m dolgo stranico ni nastal kot samostojna arhitektura, ki bi jo šele sekundarno vključili v večji obzidni sistem, marveč vogalni bloki dokazujejo samo to, da so obzidni sistem gradili po enotnem arhitekturnem konceptu v več gradbenih etapah. Po Valvasorjevi upodobitvi smemo sklepati, da je bil zahodni stolp, ki so ga podrli že pred nastankom mape franciscejskega katastra iz leta 1823, zasnovan podobno kot severni stolp.⁷³

Drugače so zasnovali južni in vzhodni stolp, ki sta bila nižja od drugih treh obzidnih stolpov in samo približno 3 m višja od obzidja. Južni stolp so tako kakor severni in najverjetneje tudi zahodni stolp postavili diagonalno glede na vogal obzidja. Pozneje so ga vključili v nadstropno stransko poslopje, ki so ga z notranje strani naslonili na jugozahodno stranico ob-

⁶⁹ Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga*, str. 230.

⁷⁰ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, str. 200; Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 466.

⁷¹ Obstoje krožnega obrambnega jarka je ugotovil že Ivan Komelj leta 1949 (KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 17. 5. 1949).

⁷² S primerljivim vhodnim stolpom so v 14. ali 15. stoletju zavarovali prehod skozi zunanje obrambno obzidje gradu Zovnek na Štajerskem.

⁷³ Valvasor, *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga*, str. 230; Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernaе*, str. 200; Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 466.

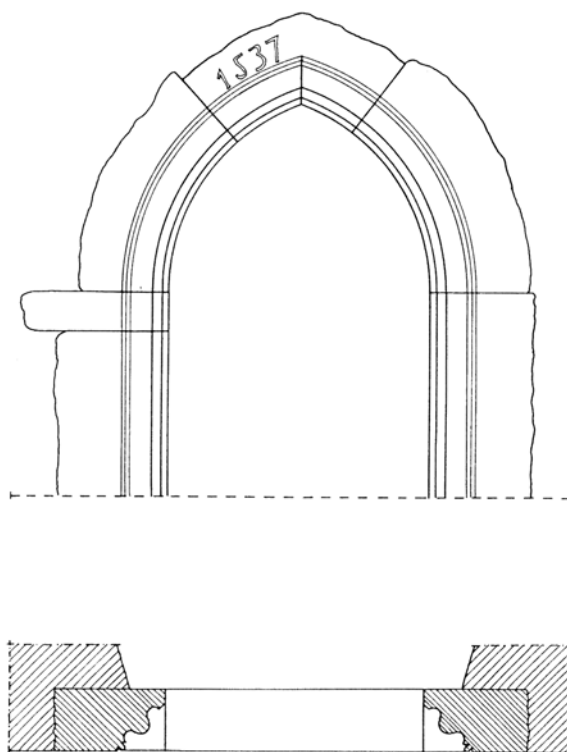
Značilni gradbeni detajli na južni in vzhodni fasadi južnega stolpa protiturškega utrdbenega sistema (foto: Igor Sapač, 2018).

zidja. Danes zidovje južnega stolpa na zunanji strani ni ometano in omogoča zanesljivo analizo strukture zidave. Zidava stolpa v pritličnem delu brez cezura prehaja v zidavo obzidja, kar kaže, da je južni stolp nastal hkrati z jugozahodno in jugovzhodno stranico obzidja. Cezura na severovzhodnem vogalu stolpa kaže, da so v prvi gradbeni etapi zgradili pritličje stolpa in spodnjo polovico jugovzhodne ter jugozahodne obzidne stranice, v naslednji etapi je nastal zgornji del stolpa in zgornja polovica jugozahodne obzidne stranice, nazadnje pa so zgradili še zgornjo polovico jugovzhodne obzidne stranice. Južna vogala stolpa sta sestavljena iz masivnih blokov apnenca, medtem ko je drugo zidovje sestavljeno iz manjših apnenčevih lomljencev. Zidava ni posebno kakovostna, lomljenci niso razvrščeni v plasti in to kaže, da zidovje najverjetneje ni nastalo pred 16. stoletjem. Prvotne odprtine stolpa se niso ohranile. Na južni fasadi je viden ostanek prvotne preproste pokončne pravokotne odprtine, ki jo spodaj dopolnjujeta dve preprosti četrkrožni kamniti konzoli; to je ostanek obrambnega konzolnega pomola, ki je bil precej ožji od dokumentiranega pomola na severni fasadi severnega stolpa. Sled nekdanjega pomola kaže, da so stolp v preteklosti preetažirali; sprva je imelo njegovo

pritličje manjšo etažno višino, tla nadstropja so bila nižje in na vrhu je imel stolp podstrešno poletažo, ki je sedaj vključena v višinski obseg prvega nadstropja. Vse kaže, da so sekundarno preetažirali tudi vzhodni obzidni stolp s kubično učinkujočo stavbno maso. Ta je s pravokotno talno ploskvijo v izmeri približno $8,8 \times 9,8$ m po površini največji stolp v kompleksu ribniškega gradu. Njegove stene so v pritličju debele približno 1,2 m, kar kaže, da ni bil posebno močna oziroma izpostavljena obrambna točka. Njegove zunanje fasade so sedaj ometane in analiza strukture zidave zato tam ni mogoča. Večja okna so nadomestila prvotne strelne line. Na dvoriščni fasadi, ki ni ometana, sta vidna zazidano pravokotno pritlično okno s poznogotsko oblikovanim kamnitim okvirom in zazidani šilastoločni portal, ki je precej nad tlemi nadstropja in kaže, da so v preteklosti tla nadstropja dvignili ter nadstropje razširili na račun prvotne nizke obrambne podstrešne poletaže. Stolp je imel torej sprva nižje pritličje, nižje nadstropje in podstrešno poletažo. Šilasti lok portala so po drugi svetovni vojni (slabo) rekonstruirali. Zidava stolpa na dvoriščni strani brez cezura prehaja v zidavo jugovzhodne obzidne stranice, kar kaže, da je stolp nastal hkrati z obzidjem. Zidanega hodnika s stopniščem

na dvoriščni strani vzhodnega stolpa prvotno še ni bilo, saj se njegove višine ne ujemajo z zazidanim šilastoločnim portalom. Oblike zazidanega šilastoločnega portala in poznogotskega okna kažejo, da je vzhodni stolp nastal pred sredino 16. stoletja, ko so renesančne oblike v grajski arhitekturi izrinile gotško tradicijo. Na zahodnem vogalu stolpa so po vsej višini vidni masivni vogalni bloki iz apnenca, ki so prav takšni kot na južnem in vzhodnem stolpu in kakršni so dokumentirani na nekdanjem severnem stolpu. To kaže, da so vsi stolpi in tudi obzidje med njimi nastali približno istočasno oziroma po enotnem arhitekturnem konceptu v isti stavbni fazi, čeprav v več zaporednih gradbenih etapah.

Najverjetneje so hkrati z gradnjo obsežnega protiturškega obzidja prenovili tudi srednjeveško grajsko jedro. Kastelolog Ivan Komelj je že med prvim ogledom požganega gradu 15. aprila 1945 na glavni fasadi grajskega jedra opazil sekundarno zazidan profilirani kamniti gotški šilastoločni portal.⁷⁴ Portal se je ohranil do miniranja leta 1950 in je dobro dokumentiran s fotografijo konservatorja Cirila Velepčiča iz leta 1947.⁷⁵ Umeščen je bil na levo tretjino fasade, približno v osrednjo os stranske fasade prvotnega grajskega palacija. Levo in desno od njega so sekundarno, v 18. ali 19. stoletju, prebili veliki pravokotni okni, ki sta deloma poškodovani njegovo ostenje. Njegova vratna odprtina je bila široka približno 1,3 m, njegov prag pa je bil nazadnje skrit pod sekundarnim nasutjem dvorišča. Višina vratne odprtine nad sekundarnim zasutjem je znašala približno 1,9 m. Po Velepčičevi fotografiji sodeč je bil prag približno 0,6 m pod sedanjim nivojem grajskega dvorišča in morda je pod sedanjim dvoriščnim nasutjem še vedno ohranjen. Portal je bil sestavljen iz več kosov kamna in na sklepnem kamnu je imel spredaj levo vklesano letnico 1537. Dokumentirano bogato profilirano ostenje portala z dvojnim žlebom se oblikovno ujema s to letnico.⁷⁶ Ivan Komelj je leta 1949 domneval, da portal ni vzidan na prvotnem mestu, saj na notranji strani zidovja ni opazil znakov vratne odprtine.⁷⁷ Ta domneva se ne zdi verjetna; sledove vratne odprtine na notranji strani so nedvomno zbrisali med sekundarno vgradnjo obeh velikih pravokotnih oken. Ne zdi se verjetno, da bi v 17. ali 18. stoletju premeščali gotško oblikovani portal iz 16. stoletja. Tudi ni verjetno, da bi bil tako reprezentativno oblikovan portal sprva vzidan v enem od dokaj utilitarno oblikovanih vogalnih obzidnih obrambnih stolpov. Za vhodni

Izris dokumentiranega poznogotskega portala na glavni fasadi grajskega jedra. Pogled in tloris. Poskus rekonstrukcije na osnovi fotografije Cirila Velepčiča iz leta 1947 in skice Ivana Komelja iz leta 1949 (risal: Igor Sapač, 2003).

stolp bi bil s širino 1,3 m premajhen in tudi za glavni vhod v grajsko jedro se zdi pretesen.⁷⁸ Najbolj verjetno se zdi, da je nastal kot reprezentativen sekundarni vhod v grajsko jedro oziroma kot novi samostojni zunanji vhod v poznogotsko prenovljeni prvotni grajski palacij. Njegova oblika in pozicija dokazujeta, da je v času njegovega nastanka – torej leta 1537 – zunanje grajsko obrambno obzidje že stalo. Drugih poznogotsko oblikovanih stavbnih členov stavbnogodovinske raziskave požganega gradu v prvih po vojnih letih niso razkrile. Zdi se verjetno, da so hkrati s portalom preoblikovali okna v nadstropjih grajskega jedra in jih opremili z značilnimi kamnitimi križi. Med 17. in 19. stoletjem so grajsko jedro temeljito prenovili in zato ne preseneča, da od domnevnih poznogotskih okenskih okvirov ni ostalo prav nič.

Pri analizi funkcionalnega pomena protiturškega obzidja ribniškega gradu je treba upoštevati, da ribniška trška naselbina nikoli ni imela obzidja. Grajski kompleks je torej med turškimi napadi prevzemal vlogo pribežališča oziroma taborne utrdbe za rib-

⁷⁴ KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 15. 4. 1945.

⁷⁵ INDOK – Fototeka (Ribnica).

⁷⁶ Smiselna je primerjava z bogato profiliranim šilastoločnim portalom v pritličju valjastega stolpa gradu Rajhenburg ob Savi iz okoli leta 1500.

⁷⁷ Prim. KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 23. 4. 1949 in 17. 5. 1949; Komelj, Srednjeveška grajska arhitektura, str. 69.

⁷⁸ Vratna odprtina glavnega portala grajskega jedra je bila pred miniranjem leta 1950 široka približno 1,85 m in takšna širina ustreza tudi značilnim glavnim grajskim portalom iz 13. stoletja.

niške tržane.⁷⁹ Dokaj razsežno novo grajsko obzidje je pomenilo edino pravo zagotovilo za varnost ljudi pred Turki na širšem ribniškem območju. Obsežna širitev ribniškega gradu v obdobju turških vpadov je potekala hkrati s protiturškim utrjevanjem številnih drugih pomembnih gradov na Dolenjskem in v Beli krajini. V poznem 15. stoletju in prvi polovici 16. stoletja se je na tem območju zaradi turških vpadov za nekaj desetletij prekinil arhitekturni razvoj od utrjenega srednjeveškega gradu do neutrjenega renesančnega dvorca in v tistem obdobju so skoraj vsi srednjeveški gradovi dobili dodatna zunanja obzidja. Gradnja novih obzidij sicer ni povsem prekinila prizadevanja za izboljšanje bivalnega udobja in na številnih dolenjskih srednjeveških grajskih stavbah so dokumentirane vzporedne gradnje protiturški obzidij ter modernizacije stanovanjskih delov. Ker so bili turški vpadi plenilnega in ne zavojevalnega značaja, so največkrat samo širili starejše zasnove in niso gradili povsem novih močnih vojaških utrd. Z adaptacijami starejših grajskih zasnov so si prizadevali za najnujnejše zavarovanje najpomembnejših dobrin – življenja in osnovnega imetja. Obrambna obzidja so gradili v naglici, ob splošnem pomanjkanju, in zato je bila njihova gradnja manj kakovostna kakor gradnja grajskega zidovja med 12. in 15. stoletjem. Z novimi obzidji so poskrbeli predvsem za najnujnejšo varnost oziroma pribežališče za grajsko gospodo, pa tudi za okoliško prebivalstvo. Protiturško utrjevanje gradov ni imelo globljega deželno obrambnega pomena ali pomembnejšega vojaškega pomena. Utrjeni gradovi niso mogli preprečiti turških vpadov, lahko pa so omilili njihove posledice. Na hitro zgrajena obzidja so zaščitila življenje in imetje grajskih prebivalcev ter s svojo pojavnostjo odvrnila turške horde, ki se jim je največkrat mudilo naprej. Takšna obzidja kakšnega dolgotrajnega in številčnega obleganja seveda ne bi zdržala. Zasnovana so bila v glavnem še povsem v skladu s srednjeveško arhitekturno tradicijo in še niso upoštevala nove renesančne utrdbene arhitekture, ki se je v slovenskem prostoru v večjem obsegu začela uveljavljati v drugi četrtini 16. stoletja. Največkrat so jih zavarovali z obrambnimi stolpi, ki so bili sprva redki, od zgodnjega 16. stoletja pa vse pogostejši; zasnovani so bili na polkrožni, okrogli ali oglati talni ploskvi in visoki do tri nadstropja. V 16. stoletju so stolpi postali tudi statusni simbol in njihovo število je pričalo o pomenu grajskega gospoda. Protiturška grajska obzidja so se s tlorisnimi zasnovami največkrat dosledno podredila naravni izoblikovanosti terena in obliki talne ploskve grajskega jedra iz 12. ali 13. stoletja. Njihova zasnova, razsežnost in odnos do obstoječih sestavin so bili odvisni predvsem od naravnih danosti. Če je bilo na razpolago dovolj prostora, so – tako kot v primeru ribniškega gradu –

zgradili dokaj obsežno obzidje, ki je ustvarilo široko medzidje do obodnega zidu grajskega jedra. Razsežno medzidje je omogočilo, da je poleg osnovne obrambne funkcije prevzelo tudi funkcije grajskega predgradja oziroma sekundarnega grajskega dvorišča z gospodarskimi objekti in taborne utrdbे dvorišča za večje število okoliškega prebivalstva.⁸⁰

Časa nastanka ribniškega grajskega protiturškega obzidja ni mogoče natančneje opredeliti. Vsekakor je stalo že leta 1537, ko je nastal datirani poznogotski portal na glavni fasadi grajskega jedra. Znan je tudi podatek, da so leta 1536 gradova Ribnica in Čušperk utrdili ter ju preskrbeli z municijo.⁸¹ Sklepati je torej mogoče, da je bilo ribniško grajsko obzidje dokončano leta 1536. Nekateri pomembnejši srednjeveški gradovi na Kranjskem so sicer zunanja obrambna obzidja dobili že v 14. stoletju ali prvi polovici 15. stoletja.⁸² Struktura zidave ribniškega zunanjega obzidja kaže, da ga ni mogoče primerjati z obzidji iz 14. ali 15. stoletja in da najverjetneje ni nastalo pred začetkom 16. stoletja. Tudi razmeroma velika talna površina, ki so jo obdali z obzidjem, kaže bolj na čas nastanka v 16. stoletju, kakor v 15. stoletju. Vsekakor nič ne kaže, da bi mogel ribniški grad imeti zunanje obzidje že pred obdobjem turških vpadov, tako kakor, denimo, ortenburški Waldenberg že vsaj v 14. stoletju. Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* leta 1689 navaja, da so Turki trg Ribnica večkrat osvojili (v letih 1480, 1528, 1546, 1558, 1559, 1564), a da ob tem nikoli niso zavzeli gradu.⁸³ Po prvem obsežnejšem turškem napadu na Kočevsko in Ribniško leta 1469 so po letu 1491 vpadi oslabei in se nato v siloviti obliki obnovili leta 1522 ter trajali do druge polovice 16. stoletja.⁸⁴ Pomisliti bi mogli, da je ribniški grad protiturško obzidje dobil kmalu po prvem obsežnejšem turškem napadu na Kočevsko in Ribniško leta 1469. V tistem obdobju je, denimo, začel nastajati razsežni kompleks gradu Šilentabor na Pivškem, začeli so graditi močni protiturški tabor v Cerknici, ki je s stavbno zasnovo deloma primerljiv s protiturškim obzidjem ribniškega gradu, in nastal je grad Breg pri Ribnici.⁸⁵ A po drugi strani primerjava strukture zidave najstarejšega stolpa cerkniškega tabora in gradu Breg, ki sta oba nesporno nastala še v 15. stoletju, s strukturo zidave protiturškega obzidja ribniškega gradu kaže, da je to manj kakovostno in mlajše. Do-

⁸⁰ Prim. Sapač, *Razvoj*, str. 92–109.

⁸¹ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 513.

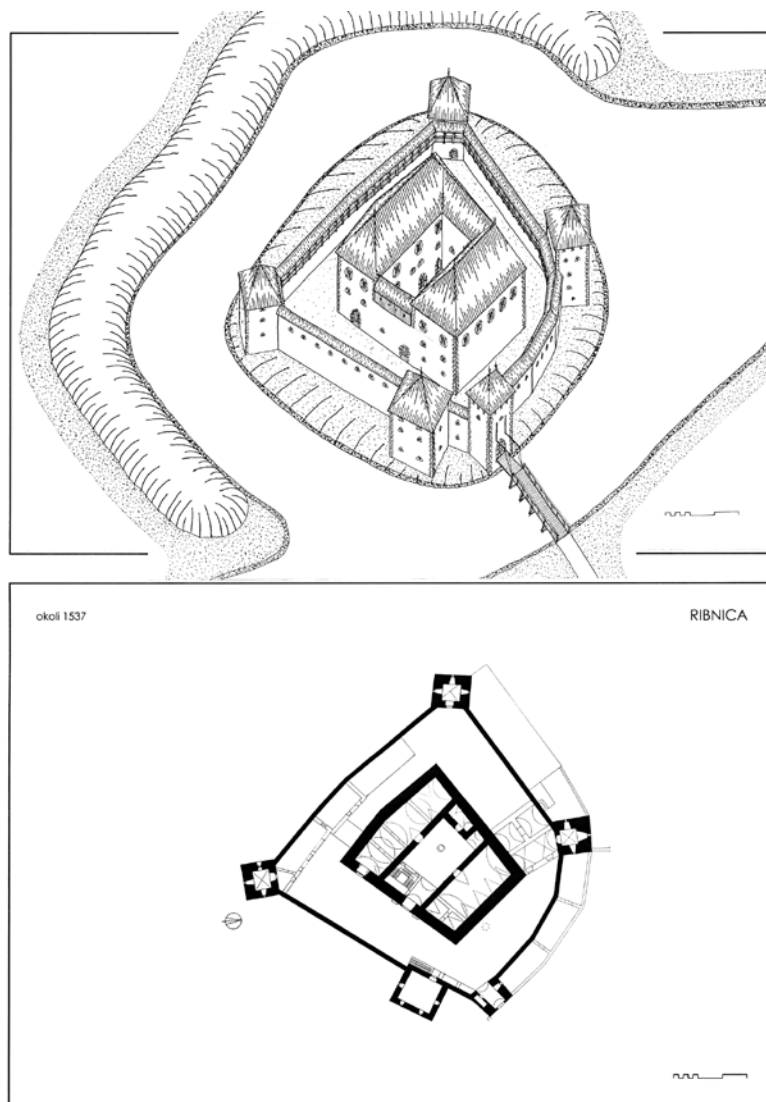
⁸² Značilni primeri so Waldenberg blizu Radovljice na Gorenjskem in Lož ter Šteberk na Notranjskem.

⁸³ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 467.

⁸⁴ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 497–525; Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 72; Zdunič, *Ribnica*, str. 83–86; Simoniti, *Organizacija*, str. 101–109; Simoniti, *Turki*, str. 204–208; Voje, *Slovenci*, str. 22, 32–36, 82; Gradišnik, *Ribnica*, str. 19–20; prim. *Krajevni leksikon Dravske banovine*, str. 221; *Krajevni leksikon Slovenije*, II, str. 573.

⁸⁵ Prim. Fister, *Arhitektura slovenskih protiturških taborov*, str. 18, 40, 58, 59, 61, 72–81, 96, 155, 158, 159.

⁷⁹ Prim. Otorepec, Doneski, str. 83.

Grad Ribnica okoli leta 1537. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2003).

kumentirani visoki oglati stolpi ribniškega grajskega protiturškega obzidja z vidika renesančne arhitekture v 16. stoletju sicer res učinkujejo nekoliko arhaično, a na Dolenjskem in v Beli krajini so tako arhaično oblikovani grajski obrambni stolpi vzporedno z novimi nižjimi renesančno zasnovanimi stolpi nastajali še vse do druge polovice 16. stoletja.⁸⁶ Treba je tudi ugotoviti, da niso bili vsi stolpi ribniškega grajskega obzidja višinsko poudarjeni in da je imel vzhodni stolp že na začetku približno kubično stavbno maso, ki se približuje renesančnim arhitekturnim idealom v 16. stoletju. Štruktura zidave in arhitekturna zasnova ribniškega protiturškega grajskega obzidja torej kaže, da je nastalo v prvi polovici 16. stoletja, ko se je

tradicija gotskega stavbarstva začela mešati z novimi renesančnimi usmeritvami.

Najbolj verjetno se zdi, da je ribniško protiturško grajsko obzidje začelo nastajati po letu 1522, ko so se znova okrepili turški napadi na to območje. V tistem obdobju je bil gospodar ribniškega gradu stotnik in vojskovodja Bernardin vitez Ričan, za katerega je izpričano, da je Ribnico branil pred Turki in da se je še leta 1530 aktivno udeleževal bojev proti Turkom. Kaže, da mu je pomembna vojaška funkcija omogočila, da je poskrbel za obsežno utrditev ribniškega gradu, ki je do leta 1537 postal ena najpomembnejših protiturških utrdb med reko Kolpo in Ljubljano. Glede na strateški pomen ribniškega gradu je verjetno, da si je Ričan v njem uredil tudi glavno rezidenco in zato primerno moderniziral tudi srednjeveško grajsko jedro. Dokaj arhaično zasnovo protiturškega obzidja, ki samo s posameznimi elementi kaže, da je nastalo že v obdobju, ko so se uveljavljale nove rene-

⁸⁶ Prim. Komelj, *Srednjeveška grajska arhitektura*, str. 72–74; Komelj, *Utrdbena arhitektura*, str. 73–92. Značilni primer so dokumentirani visoki valjasti stolpi v jedru gradu Pobrežje v Beli krajini, ki so datirani z vklesano letnico 1557. Prim. Sapač, *Razvoj*, str. 92–109.

sančne arhitekturne usmeritve, je mogoče dobro povezati z osebnostnimi značilnostmi Bernardina viteza Ričana. Sicer skopi podatki o njem pričajo, da je bil – tako kakor njegov sodobnik Ivan baron Lenkovič († 1569) – predvsem vojak in da ni imel humanistične izobrazbe. Zato se je pri utrjevanju ribniškega gradu, tako kakor Lenkovič pri gradnji gradu Pobrežje po letu 1547, odločil za tradicionalni poznosrednjeveški koncept in ni sledil novim, iz italijanskega prostora uvoženim renesančnim usmeritvam, ki so se na tem območju začele uveljavljati kmalu po letu 1520, s temeljito modernizacijo gradu Turjak za Trojana pl. Auersperga (1495–1541).

Poleg ribniškega gradu in Turjaka so na tem območju po letu 1520 zaradi okrepitev turških vpadov, gotovo pa tudi zaradi kmečkega upora leta 1515, utrdili oziroma modernizirali tudi večino drugih najpomembnejših grajskih stavb. Čušperk so do leta 1536 koncentrično obdali z zunanjim obzidjem.⁸⁷ Okoli leta 1530 so temeljito prezidali in povečali grad Ortnek, mesto Kočevje pa je na vogalih mestnega obzidja dobilo močne renesančne bastije.⁸⁸ Grad Fridrihštajn so po letu 1528 in v tridesetih letih 16. stoletja utrdili z večjim obrambnim oborom in vhod v srednjeveško jedro zavarovali z manjšo okroglo bastijo.⁸⁹ Obsežna utrdbena dela so do druge polovice 16. stoletja izpeljali tudi na gradovih Kostel, Poljane in Vinica.⁹⁰ Ribniški grad ima med naštetimi grajskimi stavbami posebno mesto, saj je bil edini med njimi postavljen v nižino in je z obsežno protitursko širitvijo postal ena naših najodličnejših z vodnim jarkom ter okopom zavarovanih velikih nižinskih grajskih zasnov. Z njim je bil na Kranjskem primerljiv samo grad Dragomelj blizu Domžal, ki pa je že v 18. stoletju povsem propadel.

V drugi polovici 16. stoletja ribniški grad ni bil deležen omembe vrednih gradbenih sprememb. Nedvomno pa so z menjavami njegovih ambicioznih zakupnih gospodov posodabljali njegove bivalne prostore. Izpričano je, da je ljubljanski slikar Elija Pišek leta 1582, v obdobju ko je bil ribniški zakupni gospod Adam pl. Moscon, v grajski kapeli naslikal grba cesarja in cesarice.⁹¹ Bolj kakor podoba gradu se je spremenil njegov uporabni pomen. Tako kakor večina drugih gradov na tem območju je po sredini 16. stoletja postal močno središče protestantizma.⁹² Po izgradnji utrjenega mesta Karlovec na Hrvaškem leta 1579, ko so turški vpadi na Kranjsko prenehali, je njegov vojaški pomen skoraj povsem presahnil. Obrambne stolpe obzidja so od takrat uporabljali za

bivalne in gospodarske potrebe. Gotovo so pritličja stolpov uporabljali tudi kot ječe. Izpričano je, da so v ribniški grad zapirali ujete Turke. Leta 1567 je v ječi ribniškega gradu Primož Trubar obiskal ujetega turškega pašo in svečenika ter se z njima, zagret od vneme, da bi s prevodom biblije za novo vero pridobil Turke in s tem odvrnil njihovo nevarnost od slovenskega ljudstva, pogovarjal o prevodu Lutrove biblije v turški jezik.⁹³

Prenova gradu Ribnica po letu 1641

Ribniško gospostvo je bilo od leta 1619 v lasti Janeza Jakoba (I.) barona Khisla (1565–1637),⁹⁴ ki pa ribniškega gradu najverjetneje nikoli ni uporabljal kot rezidenco. V glavnem je prebival v mestnem gradu v Mariboru, ki ga je imel od smrti svojega očeta Janeza barona Khisla (okoli 1530–1593) kot zastavni imetnik, leta 1620 pa ga je kupil in takoj zatem temeljito prenovil ter poudaril z reprezentativnimi visokimi večkotnimi vogalnimi stolpiči.⁹⁵ Umril je v Mariboru in pokopali so ga v grobnici mariborske kapucinske cerkve, ki so jo v bližini gradu začeli graditi z njegovo podporo že leta 1613.⁹⁶ Zdi se malo verjetno, da bi se v njegovem obdobju na ribniškem gradu mogle zgoditi kakšne opaznejše gradbene spremembe. Še manj je verjetno, da je bil prav on pobudnik gradnje cerkve Nova Štifta blizu Ribnice, saj so temeljni kamen zanjo položili šele leta 1641, štiri leta po njegovi smrti.⁹⁷ Njegov posinovljenec in dedič Jurij Jernej grof Khisl, rojen Zwickl, († 1656) je leta 1641 prodal gospostva Ribnica, Kočevje, Fridrihštajn, Poljane, Ravno polje in Šentjanž (Starše) ter leta 1642 kupil reprezentativni zgodnjebaročni dvorec Črnci pri Apačah ob reki Muri. Ribniško gospostvo, ki je bilo v tistem obdobju eno večjih na Kranjskem, je od njega kupil ambiciozni plemič Jurij Andrej Triller pl. Trillek († 1667) z dvorca Trilek na Vipavskem in v lasti njegovih potomcev je ribniški grad ostal do začetka 18. stoletja.⁹⁸ Leta 1653 je bil skupaj z bratom Janezom Friderikom († 1697) povišan v baronski stan s predikatom »gospod na Ribnici« in opustil prvotno ime Triller. Ko je leta 1667 v ribniškem gradu umrl, je skrb za njegovo hčer Katarino Elizabeto in sina Jurija Andreja (II.) (1663–1701) prevzel njegov brat Janez Friderik. Jurij Andrej (II.), ki je skupaj s stricem Janezom Friderikom dosegel povzdig v grofov-

⁸⁷ Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 513; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 38.

⁸⁸ Sapač, *Razvoj*, str. 113–115, 118.

⁸⁹ Kohlbach, *Steirische Baumeister*, str. 112; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 49.

⁹⁰ Sapač, *Razvoj*, str. 104–105.

⁹¹ Žvanut, *Od viteza*, str. 200.

⁹² Gestrin, *Reformacija*, str. 95–101; Voje, *Slovinci*, str. 85.

⁹³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 516, 548; Gestrin, *Reformacija*, str. 98; Zdunič, *Ribnica*, str. 55.

⁹⁴ Smole, *Graščine*, str. 422.

⁹⁵ Curk, *Mariborski grad*, str. 56–57; prim. Žabota, *Rodbina Khisl*, str. 14, 21.

⁹⁶ Žabota, *Rodbina Khisl*, str. 21. Pokrajinski muzej Maribor hrani oljno sliko Janeza Jakoba (I.) grofa Khisla na parah iz leta 1637. Prim. Grahornik, *Betnava*, str. 120.

⁹⁷ Prim. Žabota, *Rodbina Khisl*, str. 21.

⁹⁸ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 356; Smole, *Graščine*, str. 222, 376, 422; prim. Sapač, *Grajske stavbe* 20, str. 82–92; Grahornik, *Betnava*, str. 121–124.

ski stan, je gospodaril na ribniškem gradu do smrti leta 1701. V Ribnici je do smrti leta 1693 živel tudi njegova mati Ana Katarina, roj. baronica Kobenzl, ki pa s problematičnim sinom ni bila v dobrih odnosih in zato ni prebivala v gradu, marveč v novi hiši, ki je bila obdana z zidom.⁹⁹

Ko je ribniški grad leta 1641 prešel v last plemiške rodovine Trilleg, se je začela njegova preobrazba iz protiturške utrdbe v udobno rezidenco bogatega baročnega plemstva. Na osnovi stavbne analize in Valvasorjeve upodobitve je mogoče sklepati, da grad v tistem obdobju sicer ni bil deležen gradbenih posegov, ki bi koreniteje posegli v arhitekturno zasnovno, postopno izoblikovano med 13. in 16. stoletjem. Prenova je bila usmerjena na izboljšanje bivalnega udobja z minimalnim poseganjem v starejše gradbene strukture. Grad zato ni doživel temeljite arhitekturne preobrazbe iz utrdbe v razkošni baročni двореc. Ambicioznost plemiške rodovine Trilleg je na arhitekturnem področju zato bolj ustrezno presojati po monumentalni pozno-renesansni oziroma zgodnjebaročni romarski cerkvi Nova Štifa, ki so jo z denarjem Trillegov zgradili med letoma 1641 in 1671 na lokaciji manjše gotske cerkve. Graditi jo je začel Jurij Andrej (I.), dokončal pa njegov brat Janez Friderik.¹⁰⁰

Da se je prenove ribniškega gradu lotil že Jurij Andrej (I.) baron Trilleg († 1667), dokazuje manjša podolžna pravokotna kamnita plošča z vklesanimi inicialkami G:A:V:T:F (Georg Andreas von Trilleg Freiherr) in letnico 16:65.¹⁰¹ Plošča je sedaj vzdana na sekundarni lokaciji, v ograji ribniškega štiriločnega (nekoč petločnega) kamnitega mostu čez Bistrico, ki je v prvi polovici 19. stoletja nastal na severozahodnem robu grajskega območja. Zgolj ugibati moremo, kje je bila plošča prvotno vzdana. Morda je bila del zidanega mostnega podpornika na enem od bregov potoka. Leseni most, ki ga je pozneje nadomestil petločni zidani, je vsekakor nastal pred letom 1678, saj je na Valvasorjevi veduti Ribnice iz tistega časa že upodobljen. Po drugi strani je mogoče, da je bila plošča sprva vključena v krajši most pred vhodnim stolpom grajskega kompleksa. Izključiti ni mogoče niti možnosti, da je bila plošča sprva vzdana nad glavnim grajskim portalom na vhodnem stolpu in da je tam dopolnjevala večjo ploščo s kamnitim grbom

Na sekundarni lokaciji v ograji ribniškega Francoskega mostu iz 19. stoletja vzdani kamen z inicialkami Jurija Andreja barona Trillega in letnico 1665 (foto: Igor Sapač, 2018).

rodovine Trilleg. Vsekakor sta v prvi polovici 19. stoletja sedanja mostova nadomestila starejša mostova in tudi glavni grajski portal na vhodnem stolpu so v tistem obdobju izdelali na novo, pri tem pa ploščo z inicialkami in letnico prenesli na novo lokacijo.

Po letu 1641 oziroma v drugi polovici 17. stoletja izpeljana gradbena dela so ribniškemu gradu odvzela nekaj utrdbenega značaja iz 16. stoletja in mu dala podobo, ki jo kaže Valvasorjeva upodobitev. Bolj poudarjena je postala funkcija upravnega in gospodarskega središča velikega zemljiškega gospostva, ob tem pa se je bistveno povečalo tudi stanovanjsko udobje v grajski notranjini. Okoli gradu so izsušili in deloma zasuli grajski obrambni jarek in morda tudi nekoliko znižali okop.¹⁰² Z odstranitvijo stoječe vode v jarku so se zdravstvene razmere na območju gradu gotovo izboljšale. V zasutem jarku so uredili grajski vrt in ga obdali z lesenim plotom, ki ga kaže Valvasorjeva upodobitev. Pozneje je plot nadomestil dokaj visok in dolg kamniti vrtni zid, ki je še ohranjen. Najverjetneje so hkrati s preureditvijo območja grajskega jarka čez Bistrico postavili nova lesena mostova. S krajšim mostom pred vhodnim stolpom so nadomestili starejši leseni mostovž z dviznim mostom. Domnevno so pred letom 1715 leseni most pred vhodnim stolpom nadomestili z zidanim.¹⁰³ Obrambne stolpe so prezidali za stanovanjske potrebe in pri tem prvotne strelne line nadomestili z večjimi okni. Vhodni stolp je v obeh nadstropjih dobil pravokotne kamnite okenske okvire z renesansno profiliranimi ravnimi

⁹⁹ Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 165–171; prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 357–360 (z nekaterimi zmotnimi navedbami); Smole, *Graščine*, str. 422; Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 125; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 104–117.

¹⁰⁰ Cerkev je datirana na sklepnem kamnu glavnega portala z letnicama 1641 in 1671, ki pa so ju tam naslikali najverjetneje sekundarno. Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 357. Na severni steni prezbiterija cerkve Nova Štifa sta v naslikanem oknu najverjetneje upodobljena ribniški graščak Jurij Andrej (I.) baron Trilleg († 1667) in njegova žena Ana Katarina, roj. baronica Kobenzl († 1693). Prim. Železnik, *Nova Štifa*, str. 13; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 112.

¹⁰¹ Prim. Zdunič, *Ribnica*, str. 77.

¹⁰² Tudi avstrijski vojaški zemljevid iz druge polovice 18. stoletja v nekdanjem jarku nima označene vode. Prim. Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1, sekcija 224.

¹⁰³ Na ljudski votivni podobi iz leta 1715, ki visi v prezbiteriju cerkve Nova Štifa, je v ozadju naslikana upodobitev Ribnice z gradom. Veduta ustreza Valvasorjevi upodobitvi. Ob gradu je že upodobljen kamniti most, kar kaže, da so do takrat leseni most že nadomestili z novim zidanim (Železnik, *Nova Štifa*, str. 20–21).

Ribnica z gradom na risbi iz knjige skic za Topografijo Kranjske Janeza Vajkarda Valvasorja (Valvasor, Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga, str. 230).

čeli. Vežo v njegovem pritličju so opremili z banjastim obokom s sosvodnicama. Vzhodni stolp so preetažirali, obokali njegovo pritličje in ga v obeh etažah opremili s preprostimi kamnitimi okenskimi okviri. Na dvoriščni strani so mu prizidali odprt povezovalni hodnik, ki je v pritličju oprt na masivne slopaste arkade. S hodnikom so omogočili prehod v nadstropje vzhodnega in vhodnega stolpa.¹⁰⁴ Zaradi preetažiranja so zazidali poznogotsko okno v pritličju in šilastoločni portal podstrešne poletaže na dvoriščni steni tega stolpa. Preetažirali so tudi južni obrambni stolp in pri tem, tako kakor na vzhodnem stolpu, na račun nekdanje obrambne podstrešne poletaže povečali etažne višine pritličja in nadstropja. Z naslonitvijo na dvoriščno steno južnega stolpa in notranjo stran jugozahodne stranice zunanega grajskega obrambnega obzidja so zgradili nadstropno stransko grajsko poslopje, ki so ga višinsko prilagodili stolpu in ga v pritličju, tako kakor južni stolp, opremili z banjastim obokom s sosvodnicami.¹⁰⁵ Visok severni stolp protiturskega obzidja so z večjim dvonadstropnim prizidkom povezali z grajskim jedrom oziroma z njegovim severovzhodnim palacijem. S tem se je

površina grajskega jedra povečala, obenem pa so prekinili krožno pot okoli jedra v grajskem medzidju. V drugem nadstropju novega veznega prizidka med severnim stolpom in grajskim jedrom so uredili tudi stranišče – konzolno stranišče oziroma ajželj, ki ga kaže tudi Valvasorjeva upodobitev, se je ohranilo do prezidav po letu 1937.¹⁰⁶

Do konca 17. stoletja so temeljito prenovili tudi grajsko jedro. Žal po drugi svetovni vojni tem gradbenih posegom niso posvetili zadostne pozornosti in jih niso ustrezno dokumentirali. Sklepati smemo, da so v tistem obdobju prostore v pritličju obeh srednjeveških palacijev opremili z dokumentiranimi

V 17. stoletju na dvoriščno stran vzhodnega stolpa prizidane arkade (foto: Igor Sapač, 2018).

¹⁰⁴ V nadstropjih vhodnega stolpa so bile menda do leta 1701 grajske ječe, v katerih so zapirali in mučili tudi obtoženke na čarovniških procesih. Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 351, 404–413; Jakopin, *Čarovniški procesi*, str. 48–63. Po drugih navedbah so bile grajske ječe v pritličju vzhodnega stolpa (Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 10). Upošteva je ustrezne analogije in obliko prostorov ter okenskih odprtih se zdi druga navedba bolj utemeljena.

¹⁰⁵ Oboki v tem delu grajskega kompleksa so še vedno ohranjeni in kažejo, da je poslopje najverjetneje nastalo že v 17. stoletju.

¹⁰⁶ Prim. fotografijo v: Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 117.

Ostanek na južni stolp in jugozahodno stranico protiturškega obzidja prizidanega nadstropnega jugozahodnega stranskega grajskega poslopja (foto: Igor Sapač, 2018).

križnimi oboki oziroma banjastimi oboki s sosvodnicami.¹⁰⁷ Deloma so obokali tudi prostore v prvem nadstropju.¹⁰⁸ Najverjetneje je v tistem obdobju nastal tudi dokumentirani banjasti obok v drugem nadstropju severozahodnega veznega trakta, kjer je bila pred letom 1937 baročna grajska kapela.¹⁰⁹ Kapela v tistem obdobju sicer ni povsem izgubila svojega srednjeveškega značaja, saj se je novi obok po navedbi Ivana Komelja prilagodil starejšemu gotskemu oknu v dvoriščni fasadi, v kapeli se je ohranil del njene srednjeveške opreme in tudi Valvasor v *Slavi vojvodine Kranjske* navaja samo, da je bila ribniška grajska kapela sv. Janeza Krstnika posvečena pred več kot dvesto leti, torej v 15. stoletju, ne omenja pa njene modernizacije.¹¹⁰ Če bi kapela že pred letom 1689 doživela temeljito barokizacijo, nam Valvasor tega najbrž ne bi zamolčal. Kapela je bila dokaj nizek prostor in nad njo je bila podstrešna poletaža, ki sta jo na severozahodni fasadi osvetljevali dve kvadratni okenci oziroma cini.¹¹¹ Dostop do podstrešne poletaže so uredili po stopnicah med jugozahodno steno kapele in dvoriščno steno prvotnega palacija.¹¹² Med prenovi grajskega jedra so gotovo zgradili tudi nekaj novih predelnih sten in z njimi nadomestili srednjeveške lesene predelne stene. Najverjetneje so že v tistem obdobju na notranji strani dvoriščne fasade mlajšega palacija oziroma severovzhodnega trakta v drugem nadstropju zgradili dolg zaprt hodnik, ki se je na-

daljeval skozi omenjeni nov dvonadstropni prizidek med grajskim jedrom in severni stolpom protiturškega obzidja ter se zaključil z ajžljem na severozahodni fasadi prizidka. Pri teh posegih srednjeveške stavbne mase niso spremenili in tudi talni nivoji v obeh palacijah so ostali nespremenjeni. Najverjetneje pa so že v tistem obdobju starejše okenske okvire nadomestili z novimi. Iz Valvasorjeve upodobitve te nadrobnosti sicer ni mogoče razbrati.

Gotovo so do konca 17. stoletja v grajskem jedru zgradili tudi nov vezni trakt med palacijama na jugovzhodni strani notranjega grajskega dvorišča ter vanj umestili notranjo grajsko vežo in novo glavno grajsko stopnišče. Nov trakt so zgradili z naslonitvijo na starejše grajsko obodno obzidje iz 13. stoletja. Ivan Komelj je leta 1949 sicer domneval, da so jugovzhodni vezni trakt grajskega jedra morda zgradili šele leta 1815, ko je nastal datirani novi glavni portal grajskega jedra.¹¹³ A ta možnost se ne zdi verjetna; grad, ki je bil ugledna rezidenca višjega plemstva, je gotovo že v drugi polovici 17. stoletja potreboval dovolj udobno stopnišče. Pred 17. stoletjem je gotovo imel samo preprosto zasnovana ozka lesena stopnišča, ki za reprezentiranje premožne baročne gospode gotovo niso več zadostovala. Po drugi strani je dokumentirana oblika križno obokanega stopnišča z masivnim zidanim slopom med tremi stopniščnimi ramami najbolj značilna prav za 17. stoletje.¹¹⁴ Najbrž so notranje grajsko dvorišče že v 17. stoletju v obeh nadstropjih opremili z odprtimi lesenimi povezovalnimi hodniki.¹¹⁵ Utilitarno oblikovani hodniki na lesenih konzolah so omogočili povezavo med novim glavnim stopniščem in posameznimi stavbnimi trakti, brez prehajanja skozi niz notranjih prostorov.¹¹⁶

¹¹³ KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 17. 5. 1949.

¹¹⁴ Stopnišče ribniškega grajskega jedra je dokumentirano na predvojni fotografiji, ki jo hrani Muzej Ribnica (Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 19), na načrtih gradu iz prve polovice 19. stoletja, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije, in na tlorisnem posnetku gradu Milice Detoni iz leta 1949. Njegova talna zasnova je prezentirana na terenu. Dokumentirana zasnova glavnega stopnišča ribniškega gradu je primerljiva z dokumentiranimi zasnovami stopnišč iz poznega 16. stoletja in iz 17. stoletja na štajerskih gradovih Cmurek, Vurberk, Hompoš in Jamnik.

¹¹⁵ Hodniki so dokumentirani na načrtih gradu iz prve polovice 19. stoletja, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije. Za opozorilo se zahvaljujem kolegici mag. Marini Gradišnik. Prvotni palacij je imel odprta dvoriščna hodnika v obeh nadstropjih, vezni severozahodni trakt pa samo v drugem nadstropju. Podobni hodniki iz 17. ali 18. stoletja so bili pred drugo svetovno vojno ohranjeni na gradovih Gornja Radgona in Branek pri Ljutomeru.

¹¹⁶ O konstrukcijski zasnovi hodnikov je mogoče sklepati na osnovi fotografije konservatorja Ivana Komelja iz leta 1949, ki jo hrani Knjižnica Mirana Jarca v Novem mestu. Fotografija kaže drugo nadstropje dvoriščne fasade severozahodnega grajskega trakta s sekundarno zazidanim gotskim oknom. Na spodnjem delu fotografije sta vidna ostanka dveh lesenih konzol, ki so do požara leta 1944 opirale lesen povezovalni hodnik.

¹⁰⁷ Položaj in oblika obokov v pritličju sta razvidna na načrtu gradu Milice Detoni iz leta 1949 (*Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96).

¹⁰⁸ V INDOK centru ohranjene fotografije razvaljenega grajskega jedra iz prvih let po drugi svetovni vojni kažejo, da so bili obokani prostori v prvem nadstropju severovzhodnega trakta oziroma mlajšega palacija.

¹⁰⁹ Prim. fotografijo v: Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 119.

¹¹⁰ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 466; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32.

¹¹¹ Odprtni podstrešne poletaže sta vidni na razglednicah ribniškega gradu iz obdobja pred prvo svetovno vojno.

¹¹² Prim. tlorisni načrt drugega nadstropja v: Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 14.

V 17. stoletju so na vhodnem stolpu prvotne strelne line nadomestili z večjimi okni s kamnitimi okvirji renesančnih oblik (foto: Igor Sapač, 2018).

Hodnik oziroma predsoba z banjastim obokom iz 17. stoletja pred glavnim grajskim stopniščem v drugem nadstropju jugovzhodnega veznega trakta grajskega jedra na fotografiji pred letom 1935 (Muzej Ribnica).

V drugi polovici 17. stoletja izoblikovana tradicija bogato opremljenih gosposkih bivalnih prostorov v drugem nadstropju grajskega jedra je ostala prisotna do leta 1937, čeprav so opremo večkrat v celoti zamenjali. Fotografija iz obdobja pred letom 1935 z delom neobaročne opreme belega salona v osrednjem delu prvotnega palacija (Muzej Ribnica).

Pet glavnih grajskih bivalnih prostorov v drugem nadstropju grajskega jedra je v tistem obdobju dobilo razkošno opremo. O tem nas informira ohranjeni inventarni popis zapuščine po umrlem Juriju Andreju (II.) grofu Trillegu, ki je nastal 25. avgusta 1701. V popisu so navedeni tile prostori: jedilnica, grofova soba zraven jedilnice s tremi okni, soba grofice poleg grofove sobe, mala soba nad stopnicami ali soba grofične, srednja ali tajnikova soba, soba poleg tajnikove sobe, soba s štukaturo, zadnja soba pri sobi s štukaturo, velika delovna soba, oskrbnikov prostor, orožarnica poleg jedilnice in soba trobentačev v stolpu. Bivalni prostori grajskega gospoda in njegove družine so bili opremljeni z razkošnim pohištvom, slikami, za tisti čas redkimi zavesami na oknih in dragocenimi usnjenimi ter polsvilenimi stenski tapetami. Ribniški grad je premogel za tedanje razmere na Kranjskem zelo veliko knjižnico z več kot 200 knjigami, med drobnimi predmeti pa je bila tudi srebrnina in celo nakit z diamanti. Standard Jurija Andreja (II.) grofa Trillega je bil za kranjske razmere zelo nadpovprečen.¹¹⁷ V zapuščinskem inventarju so posebej navedli samo 12 prostorov, ki so bili najverjetneje vsi v drugem nadstropju grajskega jedra, a samo pet od njih je imelo bogato opremo. Poleg njih je imel grad še vrsto drugih prostorov; vsekakor kuhinjo, obokane shrambe, kapelo, knjižnico z arhivom in drugo. Omenjena soba s štukaturo je imela najverjetneje vlogo slavnostne sobane in je bila zato okrašena z družinskimi ter cesarskimi portreti.¹¹⁸ Glavni grajski bivalni prostori so bili nedvomno obrnjeni proti jugu oziroma jugozahodu in so bili torej v drugem nadstropju prvotnega grajskega palacija. Glede na dokumentirano tlorisno zasnovo je mogoče ugotoviti, da je bila na jugovzhodnem koncu poleg novega stopnišča glavna grajska jedilnica, nato pa so se za njo zvrstili grofova soba, soba grofice in manjša grofična soba, ki je bila najverjetneje v podstrešni poletaži nad kapelo. V veznem severozahodnem traktu je bila banjasto obokana grajska kapela in ob njej manjše stopnišče do podstrešne poletaže.¹¹⁹ Orožarnica je bila najverjetneje poleg novega glavnega stopnišča v veznem jugovzhodnem traktu. Drugi omenjeni prostori so bili najverjetneje v drugem nadstropju severovzhodnega trakta oziroma drugega palacija in v njegovi novi navezavi na severni stolp. Soba trobentačev je bila najverjetneje v drugem nadstropju severnega stolpa. Soba s štukaturo je morda nastala z adaptacijo gotske viteške dvorane in iz nje se je preko Bistrice odpiral pogled na središče ribniške trške nasebine.¹²⁰ Grajska kuhinja je bila najverjetneje v pri-

tličju severovzhodnega trakta, knjižnica pa v prvem nadstropju jugozahodnega trakta.¹²¹ Drugi prostori v prvem nadstropju so bili najverjetneje namenjeni upravi zemljiškega gospostva in sodišču.

Poznobaročna prenova gradu Ribnica v 18. stoletju

Jurij Andrej (II.) grof Trilleg je leta 1701 umrl star 37 let, najverjetneje zaradi posledic spolne bolezni, in z njim je ta plemiška rodovina v moškem rodu izumrla. Glavna dedinja je postala njegova edinka Ana Katarina (1688–1724), ki se je februarja 1702 komaj štirinajstletna poročila z očetovim bratrancem Ludvikom Gundakerjem grofom Kobenzlom (1678–1745).¹²² V zakon mu je prinesla tudi ribniško gospostvo z gradom. Zakonca nista imela otrok in v glavnem sta živela na dvorcih Štanjel na Krasu in Lože v Vipavski dolini.¹²³ Ludvik Gundaker grof Kobenzl je uradni lastnik ribniškega gospostva z gradom postal leta 1707.¹²⁴ Leta 1724 je odvedel in ribniški grad je zatem leta 1738 prodal svojemu bratu Janezu Gašperju (II.) grofu Kobenzlu (1664–1742).¹²⁵ Ta si je v ribniškem gradu uredil glavno rezidenco, saj je malce prej, okoli leta 1730 prodal družinsko palačo v Gorici in двореc Moš blizu Gorice ter mu je ostal samo neudobni grad Jama v Predjami pri Postojni. Ludvik Gundaker ribniškega gradu kot rezidence gotovo ni potreboval, saj je imel še dvorca Štanjel in Lože.¹²⁶ Po smrti Janeza Gašperja (II.) grofa Kobenzla leta 1742 je ribniško gospostvo z gradom dedoval njegov sin Gvido(bald) grof Kobenzl (1716–1797), ki je na ribniškem gradu skupaj z očetom gospodaril že od leta 1738. Do leta 1748 je ribniški grad ostal njegova glavna rezidenca, pozneje pa je v glavnem živel v Gorici oziroma v dvorcih Štanjel in Lože, ki ju je dedoval po smrti strica Ludvika Gundakerja.¹²⁷ Janez Gašper (II.) in

katerska delavnica, ki je okoli leta 1670 izdelala bogate štukature v sobanah na gradovih Turjak, Luknja in Grm pri Novem mestu ter v kapeli sv. Frančiška Ksaverija v župnijski cerkvi sv. Jakoba v Ljubljani. Prim. Jaki Mozetič, *Vtis obilja*, str. 41–53.

¹²¹ Lokaciji kuhinje in knjižnice se od 17. stoletja do leta 1937 najverjetneje nista spremenili. Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 10, 12–13.

¹²² Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 125; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 113–117; Preinfalk, *Plemiške rodbine*, str. 170–171.

¹²³ Sapač, *Grajske stavbe* 24, str. 256.

¹²⁴ Golec, *Družba*, str. 401; prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 359–374.

¹²⁵ Smole, *Graščine*, str. 422; prim. Sapač, *Grajske stavbe* 24, str. 255–256.

¹²⁶ Sapač, *Grajske stavbe* 22, str. 304; Sapač, *Grajske stavbe* 24, str. 256.

¹²⁷ Smole, *Graščine*, str. 422; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 7; Sapač, *Grajske stavbe* 24, str. 256. Dvorec Lože je bil glede na inventarni popis iz leta 1777 bogato opremljen. Med drugim je v njem takrat viselo kar 124 slik. Med slikami je bilo eno tihožitje, ki je bilo signirano z *Guido Kobenzl*, kar kaže, da je Gvido(bald) grof Kobenzl dvorec uporabljal tudi kot rezidenco (Sapač, *Grajske stavbe* 20, str. 29).

¹¹⁷ Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 67, 84, 93, 99, 124–134; prim. Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 124–128; Gradišnik, *Ribnica*, str. 27–28.

¹¹⁸ Prim. Štuhec, *Rdeča postelja*, str. 124, 125, 130.

¹¹⁹ Prim. slikovno gradivo v: Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 119; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 14.

¹²⁰ Štukirani strop v ribniškem gradu je morda izvedla ista štu-

*Oltar in z baročno štukaturo okrašen obok
v grajski kapeli pred letom 1935
(Muzej Ribnica).*

*Metzingerjeva slika iz nekdanjega oltarja
barokizirane kapele ribniškega gradu
(Povzeto po: Cevc, Valentin Metzinger, str. 203).*

njegov sin Gvido(bald) grof Kobenzl ribniškega gradu pred sredino 18. stoletja gradbeno najverjetneje nista spreminjala, gotovo pa sta poskrbela za vsaj delno posodobitev reprezentativnih notranjih prostorov. Morda sta zasnovala tudi dislocirani veliki grajski vrt na severozahodnem robu trške naselbine Ribnica, ki je že označen na avstrijskem vojaškem zemljevidu iz časa med letoma 1763 in 1787.¹²⁸

V tistem obdobju so barokizirali grajsko kapelo sv. Janeza Krstnika v drugem nadstropju severozahodnega veznega trakta grajskega jedra. Starejši banjasti obok so okrasili s plitko rokokojsko štukaturo, ki jo kaže fotografija iz časa pred letom 1937.¹²⁹ Z opeko so zazidali gotsko okno na dvoriščni strani in kot nadomestilo na njegovi levi in desni strani prebili dve večji preprosti pravokotni okni. Staro gotsko okno so zazidali zaradi ureditve novega glavnega oltarja, ki ga je zakril. Prvotno je bil oltar morda na jugozahodni steni. Nov oltar so dopolnili z naslikanim večjim oltarnim nastavkom, ki je v dokaj nenavadni obliki povezal steno in banjasti obok. V poslikavo so vključili tudi novo oltarno sliko, ki jo je okoli leta

1742 z oljem na platnu naslikal Valentin Metzinger (1699–1759). Zaradi nizkega prostora in prilagajanja starejšemu banjastemu oboku so sliko na steno oziroma obok pritrdili v ukrivljenem položaju.¹³⁰ Barokizirana kapela je ohranila značaj intimnega majhnega prostora in zaradi nizkega oboka ter vhoda, ki ni bil v osi oltarja, marveč na strani, ni učinkovala prav nič monumentalno. Barokizacija kapele je bila izpeljana brez prevelikih ambicij in predvsem z manjšimi kozmetičnimi posegi. To kaže, da je bil grad v tistem obdobju predvsem dovolj udobna podeželska rezidenca, ni pa služil za ambicioznejše reprezentiranje plemiške rodovine Kobenzl. S parcialno izpeljanimi prenovitvenimi posegi so izboljšali bivalni standard, pri tem pa si niso prizadevali za korenitejše spremembe v starejših obdobjih izoblikovane stavbne zasnove.

Morda so že v 18. stoletju podrli visoki zahodni stolp protiturškega obzidja, ki ga kaže Valvasorjeva

¹²⁸ Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1, sekcija 224.

¹²⁹ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 119.

¹³⁰ Slika Marije z Jezusom in sv. Janezom Krstnikom je v ribniškem gradu ostala do leta 1937, od leta 1962 pa je v Narodni galeriji v Ljubljani (Cevc, *Valentin Metzinger*, str. 202–203; prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32 (z nekaterimi zmotnimi navedbami)). David Krašovec je sliko okvirno datiral v čas med letoma 1735 in 1752 (Krašovec, *Valentin Metzinger*, str. 118, 199).

upodobitev iz okoli leta 1678, v mapi franciscejskega katastra iz leta 1823 pa ni več označen. Zdi se, da so hkrati z rušitvijo tega stolpa podrli tudi zahodno četrtino jugozahodne stranice protiturškega zunanjega grajskega obzidja. Domnevati smemo, da so še pred koncem 18. stoletja proti severozahodu podaljšali na jugozahodno stranico zunanjega obrambnega obzidja najverjetneje že v 17. stoletju naslonjeno enonadstropno stransko poslopje. Podaljšek je dobil isto višino, prilagojeno višini južnega stolpa, in z zaprtim pokritim mostovžem so ga povezali z grajskim jedrom. Oblika mostovža je dokumentirana na tlorisnih načrtih gradu iz prve polovice 19. stoletja, ohranjenih v Arhivu Republike Slovenije, in na posameznih predvojnih fotografijah. Mostovž so naslonili na stari obodni zid ob južnem vogalu jugozahodne fasade grajskega jedra. V nadstropju je bil zaprt, osvetljen na dveh straneh z dvema kvadratnima oknom in pokrit z dvokapno streho, ki se je navezovala na streho jugozahodnega stranskega poslopja. Mostovž je bil v pritličju oprt na širok banjast obok polkrožnega prereza s sosvodnicama in dostopen tudi preko zaprtega enoramnega stopnišča, ki so ga naslonili na dvoriščno fasado jugozahodnega stranskega poslopja. Tako zasnovani zaprti vezni mostovži, pod katerimi so bile speljane poti, so bili v slovenskem prostoru značilni v 18. stoletju.¹³¹

Osemnajstega julija 1778 je trška naselbina Ribnica z gradom popolnoma pogorela. V gradu je bil takrat uničen tudi arhiv ribniškega gospostva in z njim starejši dokumenti, iz katerih bi bilo najverjetneje mogoče natančneje razbirati tudi arhitekturno zgodovino ribniškega gradu.¹³² O škodi na gradu moremo zgolj ugibati. Najverjetneje so bile poškodovane oziroma uničene samo njegove strehe, saj vse kaže, da je obokana kapela s stropno štukaturo in Metzingerjevo oltarno sliko požar prestala nepoškodovana. Domnevati smemo, da je bil med požarom uničen izpričani zgodnjebaročni štukirani strop iz 17.

stoletja in morda je takrat propadel tudi dragoceni inventar, ki je naštet v zapuščinskem inventarju iz leta 1701. Gvido(bald) grof Kobenzl je pogoreli grad z velikimi stroški obnovil.¹³³ Med obnovo v starejših obdobjih izoblikovane stavbne zasnove vsekakor niso spremenili. Najverjetneje so postavili novo strešno konstrukcijo in nove ometane ravne lesene stropne nad bivalnimi prostori v drugem nadstropju grajskega jedra. Prostore so gotovo tudi na novo opremili in pri tem morda deloma spremenili njihove funkcije. O spremembah namembnosti posameznih prostorov ribniškega gradu v 18. in 19. stoletju bi bilo morda mogoče sklepati na podlagi natančne analize inventarnih popisov premičnin, ki so ohranjeni iz let 1777, 1783, 1784, 1787 in 1875, trije pa niso datirani.¹³⁴ V okviru priprave tega članka takšne analize ni bilo mogoče opraviti. Domnevati smemo, da je zaradi poškodb med požarom grad dobil nova okna in da so pri tem grajsko jedro opremili tudi z novimi kamnitimi okenskimi okvirji. Predvojne fotografije glavne fasade grajskega jedra kažejo, da so bili tam v vseh treh etažah vzdani preprosti neprofilirani pravokotni okenski okvirji, ki so bili v pritličju presenetljivo največji, v prvem nadstropju pa dokaj majhni in skoraj kvadratne oblike. Med oblikovanjem novih velikih oken v pritličju so zazidali in zakrili poznogotski šilastoločni portal z letnico 1537. V drugem nadstropju je v osi glavnega portala nastal nov zastrešen kamnit konzolni balkon s kovano železno trebušasto ograjo baročnih oblik.¹³⁵ Zdi se, da so ti elementi nastali med obnovo po požaru leta 1778 in ne šele pozneje v zgodnjem 19. stoletju. Po drugi strani je malo verjetno, da bi ti elementi nastali že pred letom 1778, saj so z utilitarnim oblikovanjem že zrcalili vzpon racionalizma po zatonu poznega baroka v zadnji tretjini 18. stoletja. Gvido(bald) grof Kobenzl je po požaru gotovo poskrbel samo za najnujnejša obnovitvena dela, saj v tistem obdobju ribniškega gradu ni več uporabljal kot rezidenco. Pomisliti je dopustno celo, da obnovitvenih del pred letom 1810 niso povsem končali.

Modernizacija gradu Ribnica v prvi tretjini 19. stoletja

Leta 1784 je oskrbnik Kobenzlovega ribniškega gradu postal Anton Rudež (1757–1829) s Kobjeglave blizu Štanjela na Krasu. Bil je podložnik zemljiškega gospostva Štanjel, ki je bilo med 16. in 19. stoletjem v lasti rodovine Kobenzl. Leta 1789 je ribniški grad

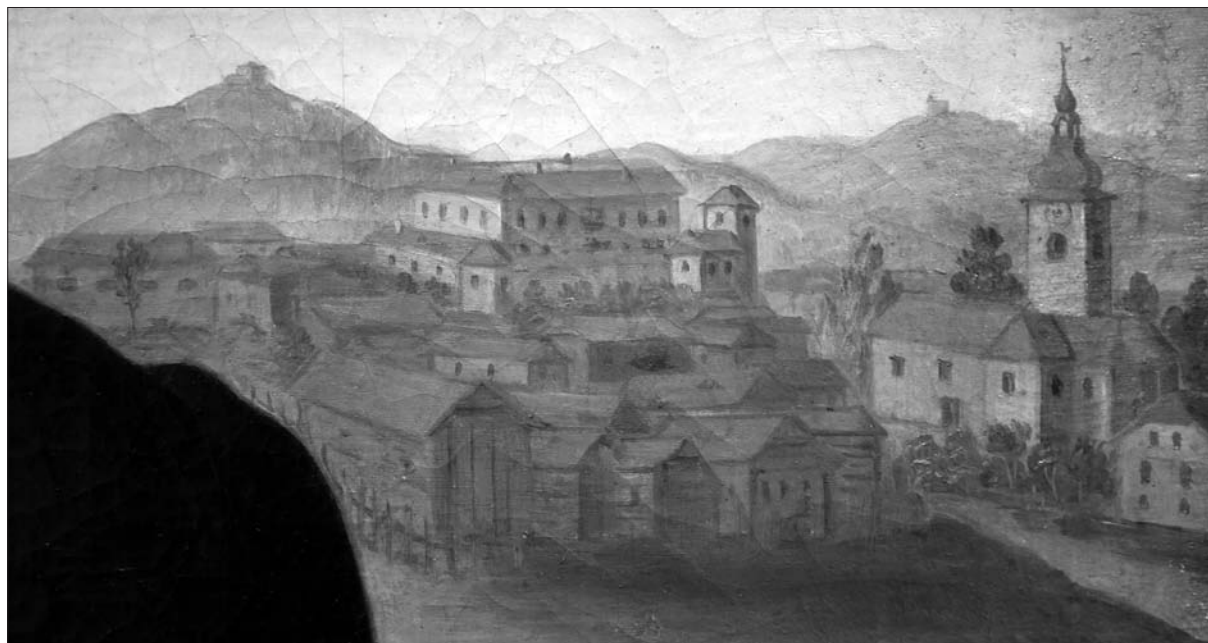
¹³¹ Okoli leta 1700 je nastal krajši vezni mostovž med glavnima traktoma Kobenzlovega dvorca Štanjel na Krasu. Po letu 1700 so z zaprtim nadstropnim mostovžem povezali škofjsko palačo in novo stolno cerkev v Ljubljani. V Preddvoru na Gorenjskem so okoli leta 1751 primerljiv mostovž zgradili med dvorcem in župnijsko cerkvijo sv. Petra. V drugi tretjini 18. stoletja je nastal tudi krajši vezni mostovž med dvorcem Lanšprež na Dolenjskem in novo grajsko kapelo sv. Jožefa. V Radovljici na Gorenjskem so po letu 1730 so z daljšim lesenim nadstropnim mostovžem povezali dvorec in župnijsko cerkev sv. Petra; po požaru leta 1835 so prvotni lesen mostovž nadomestili z zidanim hodnikom, oprtim na arkadne loke. Po starih vedutah iz 17. in 18. stoletja poznamo tudi zaprti nadstropni baročni mostovž med sedanjo stolno cerkvijo v Mariboru in sosednjim župniščem, ki so ga z mostovžem vred podrli v drugi polovici 19. stoletja. Zidani vezni mostovži so v slovenskem prostoru dokumentirani od 17. stoletja, a pred 18. stoletjem z redkimi izjemami še niso bili zaprti, marveč predrti z arkadami. Značilni primeri iz 17. stoletja so arkadni mostovži na gradovih Negova, Mirna na Dolenjskem in Maribor.

¹³² Prim. Golec, *Družba*, str. 400.

¹³³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 363, 365. Najverjetneje se je Antonu Skubicu zmotno zapisala letnica požara 1784, namesto 1778.

¹³⁴ ARS – SI AS 774, fascikel 11; prim. Smole, *Graščina Ribnica*, str. 27.

¹³⁵ *Ilustrirani Slovenec*, 7, 1931, str. 391; Muzej Ribnica: Fototeka; prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 41.

Ribnica s prenovljenim gradom, grajsko pristavo, trškimi hišami in župnijsko cerkvijo na ozadju Langusovega portreta Antona Jurija Rudeža iz leta 1833 (foto: Igor Sapač, 2018).

najel oziroma zakupil, leta 1810 pa ga je v negotovih razmerah, v obdobju francoske okupacije, poceni odkupil od Janeza Filipa Kobenzla (1741–1810), ki je bil sin in dedič leta 1797 v Gorici umrlega Gvid(obald)a grofa Kobenzla, zadnji moški potomec rodovine Kobenzl in je kot ugledni diplomat in vplivni politik stalno živel na Dunaju ter do ribniškega gradu ni imel posebnega odnosa.¹³⁶ Anton Rudež je bil uspešen podjetnik, dober gospodar, imel je humanistično univerzitetno izobrazbo in prijateljaval je s pesnikom Valentinom Vodnikom, ki je bil leta 1793 kaplan v Ribnici.¹³⁷ Med letoma 1809 in 1813 je bil v dobrih odnosih s francosko upravo Ilirskih provinc ter je leta 1811 postal francoski maire oziroma župan Ribnice.¹³⁸ Vse to je omogočilo, da je ribniški grad v prvi tretjini 19. stoletja doživel poslednji vrhunec svojega arhitekturnega razvoja. Rudež je s premišljeno modernizacijo gradu poudaril svojo veljavo in vzpon na družbeni lestevici. Grad je v tistem obdobju, ko je baročna kultura prešla v klasicizem oziroma bidermajer, še zadnjič postal ugledno družabno in gospodarsko središče. V njem so v predpustnem času v skladu z baročno tradicijo prirejali sijajne plesne v maskah.¹³⁹ Po drugi strani je Rudež v skladu z novimi usmeritvami razsvetljenstva izpopolnil grajsko knjižnico in zelo posodobil grajsko gospodarstvo.¹⁴⁰ Podobo, ki jo

je grajski kompleks dobil v času Antona Rudeža, nazorno dokumentirata mapa franciscejskega katastra iz leta 1823 in veduta v ozadju portreta mladega Antona Jurija Rudeža (1818–1839), ki ga je leta 1833 naslikal Matevž Langus.¹⁴¹

Pod Antonom Rudežem se je ribniški grajski kompleks povečal in dobil podobo podeželske gosposke rezidence s poznobaročnimi, klasicističnimi in bidermajerskimi oblikovnimi značilnostmi. Okvirni čas izvedbe gradbenih posegov je do uničenja leta 1950 dokumentiral kamniti glavni portal grajskega jedra, ki je imel na sklepem kamnu vklesano letnico 1815 in pod njo inicialki AR (Anton Rudež).¹⁴² Vse kaže, da so takrat starejši portal, ki je bil morda poškodovan med požarom leta 1778, nadomestili z novim, ki je imel segmentnoločni zaključek in profilirano ravno čelo. Portal so oblikovali v skladu s poznobaročno tradicijo.¹⁴³ Ob novem portalu so na obeh straneh postavili kamniti klopi, ki ju kažejo predvojne fotografije.¹⁴⁴ Portal se je dobro prilagodil

¹³⁶ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 368–377; Zdunič, *Ribnica*, str. 46; Smole, *Graščine*, str. 422; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 5–9, 20; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 128–129.

¹³⁷ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 6, 8.

¹³⁸ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 536.

¹³⁹ Prav tam, str. 494.

¹⁴⁰ Čeč, »Nisem kradel«, str. 20.

¹⁴¹ Anton Jurij Rudež (1818–1839) je bil vnuk Antona Rudeža in prvorojenec Antonovega sina Jožefa Antona Rudeža (Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 11; Gradišnik, *Ribnica*, str. 37). Portret je pred letom 1937 skupaj z Langusovim portretom Jožefine Rudež oziroma »lepe Pepi« visel v ribniškem gradu, sedaj pa je v Narodni galeriji v Ljubljani. Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 21; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 131 (z reprodukcijama Langusovega portreta Jožefine Rudež).

¹⁴² KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 17. 5. 1949; prim. Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 135.

¹⁴³ Podobno zasnovani portali so na Kranjskem začeli nastajati po letu 1760.

¹⁴⁴ Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 15. Ostanki klopi so ohranjeni v grajskem parku na območju nekdanje jugozahodne stranice zunanega obrambnega obzidja. Primerljivi

Detajl klasicistične stropne poslikave z lestencem in vrhnji del klasicistične peči v belem salonu grajskega jedra pred letom 1935 (INDOK).

kompoziciji šestosne glavne fasade grajskega jedra, ki je imela v pritličju velika pokončna pravokotna zamrežena okna, v prvem nadstropju manjša kvadratna okna in v drugem nadstropju večja pravokotna okna ter omenjeni konzolni balkon nad portalom. Enaka okna, kot na glavni fasadi, so bila tudi na severovzhodni in jugozahodni fasadi grajskega jedra. Stavbne mase grajskega jedra sicer niso spremenili. Osredotočili so se na novo opremo reprezentativnih bivalnih prostorov v drugem nadstropju. Prostore so opremili z novimi klasicističnimi pečmi, klasicističnimi stropnimi poslikavami, novimi stenski tapetami, oljnimi stenskimi slikami, pohištvom in preprogami, kar kažejo fotografije iz časa med letoma 1900 in 1937.¹⁴⁵ Na fotografijah ni mogoče zaslediti nobenega elementa opreme iz časa pred 19. stoletjem in tudi ne starejšega stavbnega pohištva. To kaže, da so v obdobju Antona Rudeža notranjost, z izjemo barokizirane grajske kapele, popolnoma prenovili in jo v

celoti na novo opremili. Samo ugibati moremo, ali je vsa starejša oprema propadla med požarom leta 1778. Osnovne funkcije prostorov v grajskem jedru se sicer glede na stanje v 17. in 18. stoletju niso bistveno spremenile. V obokanem pritličju so ostale shrambe, kolarska delavnica, vinska klet, kuhinja, prostori za grajske uslužbenke in veža. V prvem nadstropju so bile gosposčinske pisarne, sobe za goste, grajska knjižnica, arhiv in kašča. Gosposko stanovanje z gosposko jedilnico in kapelo je ostalo omejeno na drugo nadstropje grajskega jedra.¹⁴⁶ Morda so že v tistem obdobju konzolno stranišče oziroma ajželj iz 17. stoletja v drugem nadstropju veznega prizidka med severnim stolpom in grajskim jedrom podzidali do tal in ga tako preoblikovali v manjši straniščni prizidek.

Gradbeno se je bolj spremenila okolica grajskega jedra. Vhodni stolp je dobil nov segmentnolčni kamniti glavni portal, ki je bil deloma primerljiv z glavnim portalom grajskega jedra in je še ohranjen.¹⁴⁷ Protitursko zunanje obrambno obzidje med vhodnim in severnim stolpom so znižali do višine približno 3 m in nanj na zunanji strani pred letom 1823 naslonili novo utilitarno oblikovano pomožno poslopje, pokrito z dvokapno streho, v katerem so pred letom 1937 imeli ledenico, pralnico in drvarnico.¹⁴⁸ Na notranjo stran jugovzhodne stranice zunanjega obzidja so naslonili pritlično pomožno stavbo, ki je bila pokrita z dolgo enokapno streho in v obsegu severovzhodnih dveh tretjin zasnovana z odprtim stebriščem. Jugovzhodno obzidno stranico so predrli s pravokotnim portalom, ki je bil postavljen približno v osi glavnega portala grajskega jedra in je omogočil hitro povezavo med notranjim grajskim dvoriščem in vrtom na območju nekdanjega vodnega jarka. V sklopu preurejanja vrta so na delu nekdanjega vodnega jarka uredili bajer.¹⁴⁹ Najpozneje v tistem obdobju so leseni plot okoli grajskega vrta, ki ga kaže Valvasorjeva upodobitev, nadomestili z dokaj visokim in dolgim kamnitim vrtnim zidom, ki je še ohranjen. Zid je večkrat zalomljen in nanj so že pred nastankom mape franciscejskega katastra z zunanje strani naslonili lesene in zidane hišice. Na severovzhodni strani so vrtni zid v spodnjem delu predrli s tremi polkrožnimi odprtini, ki so omogočale odtekanje vode iz območja nekdanjega grajskega jarka v Bistrico. Na notranjo stran znižane jugozahodne stranice protiturskega obzidja so v nadaljevanju nadstropnega jugozahodnega stranskega poslopja naslonili utilitarno oblikovano pritlično poslopje remize, ki je bilo pokrito z dvokapno streho in se je na severozahodu

kamniti klopi sta še pred nekaj leti stali ob baročnem glavnem portalu gradu Brdo pri Lukovici. Primerljivi kamniti klopi sta nekoč stali tudi ob leta 1811 izdelanem glavnem portalu dvorca Grumlof na Dolenjskem (Sapač, *Razvoj*, str. 221–222; Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 627).

¹⁴⁵ Rudež Kosler, *Dnevnik*; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*; INDOK – Fototeka (Ribnica); Muzej Ribnica – Fototeka.

¹⁴⁶ Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 31–32, 117–119; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 10–19.

¹⁴⁷ Portal je primerljiv tudi z glavnim portalom gradu Gracarjevturn, ki ga je Anton Rudež kupil leta 1821 (Šmole, *Graščina Ribnica*, str. 102).

¹⁴⁸ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 11, 12.

¹⁴⁹ Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 11.

Glavna fasada grajskega jedra s konzolnim balkonom in portalom iz leta 1815 (Povzeto po: Ilustrirani Slovenec, 7, 1931, str. 391).

V prvi polovici 19. stoletja izdelani portal vhodnega stolpa (foto: Igor Sapač, 2018).

Pogled na ribniški grad s severovzhodne strani, iz osrednjega ribniškega trga, na razglednici iz okoli leta 1910 (Muzej Ribnica).

končalo v črti severozahodne fasade grajskega jedra.¹⁵⁰ Podrti zahodni stolp protiturškega obzidja je najpozneje v tistem obdobju nadomestil dolgi hlev za konje, ki so ga naslonili na zunanjo stran znižane severozahodne stranice zunanjega obzidja in ga pokrili z dvokapno čopasto streho.¹⁵¹ V tem hlevu so

vzdrževali jahalne konje in vprežne konje za kočije, medtem ko so hlev za delovne konje uredili v kompleksu grajske pristave oziroma marofa, zahodno od grajskega kompleksa, na območju sedanjega Rokodelskega centra Ribnica.¹⁵² Območje grajske pristave, ki so jo sestavljala tri poslopja, med njimi največje enonadstropno na talni ploskvi v obliki črke L, so obdali s kamnitim zidom.¹⁵³ Po letu 1823 so od tam

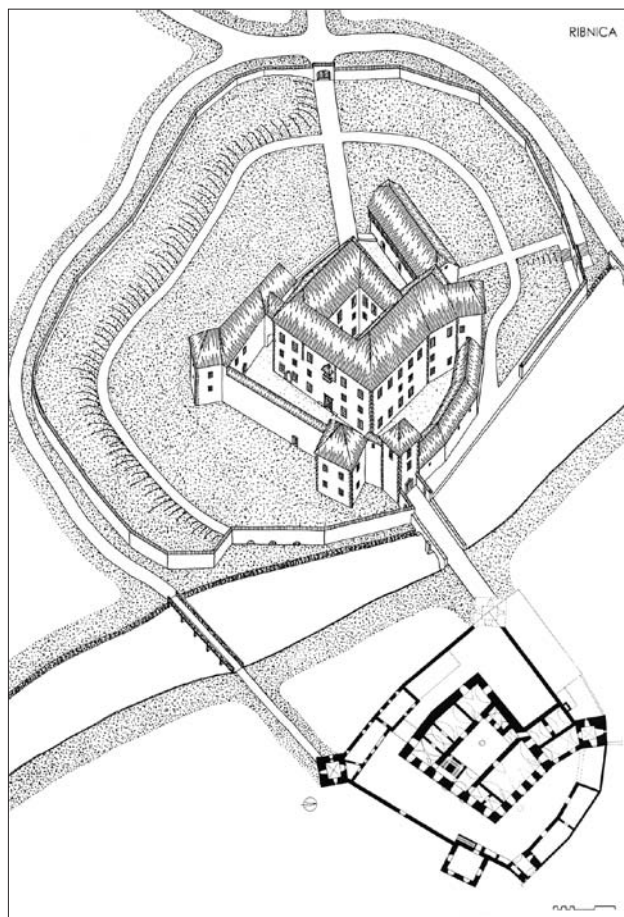
¹⁵⁰ Fotografija je objavljena v: Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 6.

¹⁵¹ Spremenjeno besedilo k avstrijskemu vojaškemu zemljevidu iz časa med letoma 1763 in 1787 navaja, da ima grad še precej dobro obzidje – *das Schloß hat noch ziemlich gute Ring Mauern*. Na zemljevidu hlev za konje ni označen (Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1, sekcija 224, opisi, str. 50). Torej sme-

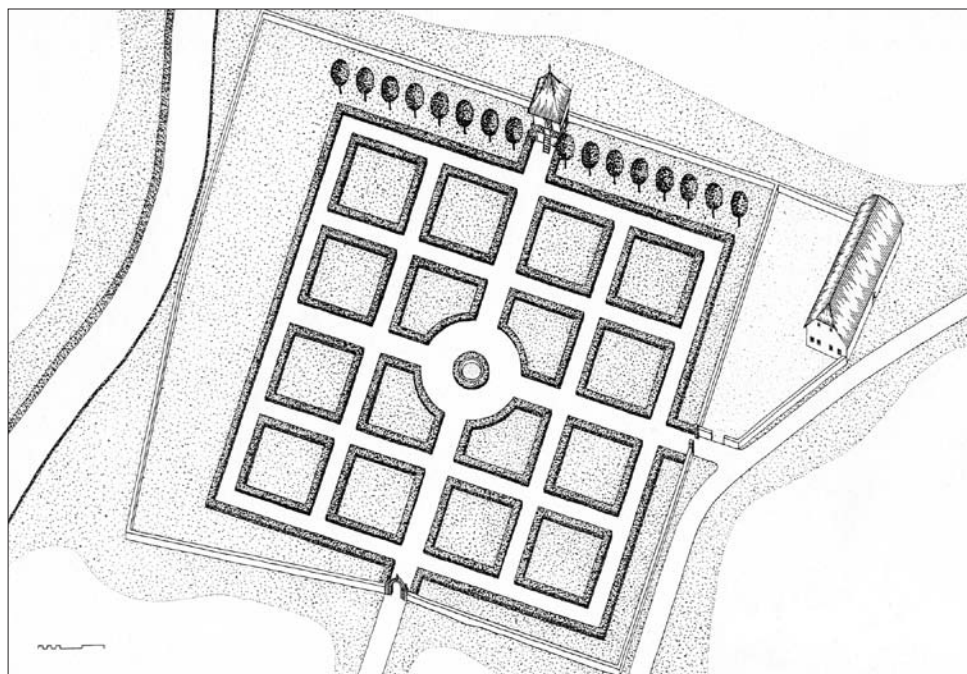
mo sklepati, da so hlev zgradili po letu 1787.

¹⁵² Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 11.

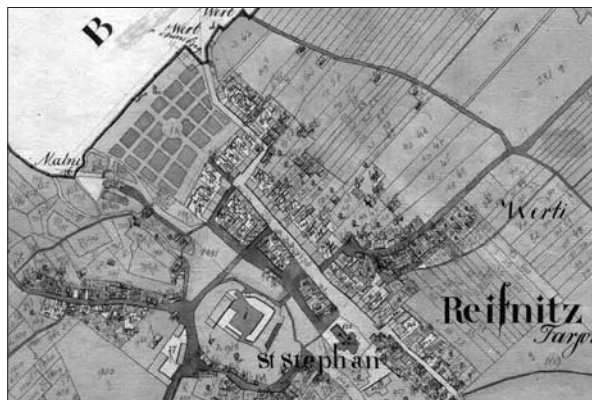
¹⁵³ Veliko enonadstropno poslopje v kompleksu grajske pristave je nepoškodovano prestalo drugo svetovno vojno in so

Grad Ribnica okoli leta 1830. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2003).

Dislocirani veliki vrt gradu Ribnica okoli leta 1830. Poskus rekonstrukcije. Aksonometrična študija (risal: Igor Sapač, 2003).

Trška naselbina Ribnica z gradom (spodaj v sredini), grajsko pristavo (spodaj levo) in dislociranim velikim grajskim vrtom (zgoraj levo) v mapi franciscejskega katastra iz leta 1823. Izrez (ARS, SI AS 176/N/N232/g/A03).

do lokacije nekdanjega zahodnega stolpa grajskega protiturškega obzidja speljali široko peščeno pot, zaradi katere so podrli tudi zahodni konec jugozahodne stranice protiturškega obzidja. S tem so omogočili nov prehod do medzidja med grajskim jedrom in zunanjim obzidjem.

V obdobju Antona Rudeža je razvojni vrhunec dosegel tudi dislocirani veliki grajski vrt na severozahodnem robu trške naselbine Ribnica, ki je sicer v osnovi nastal že pred letom 1787, ko je kot velika ograjena in zazelenjena pravokotna površina označen na avstrijskem vojaškem zemljevidu.¹⁵⁴ Okrasni vrt se je razvil iz prvotnega sadovnjaka, po katerem je dobil tudi značilno ime Pungart, ki je izpeljanka iz nemške besede za sadovnjak (Baumgarten).¹⁵⁵ Zaradi srednjeveške lokacije gradu in ob njem postavljene trške naselbine se veliki grajski vrt ni mogel razviti poleg gradu, ampak so ga po vzorcih iz 17. stoletja zasnovali povsem izolirano, v ravnini ob robu naselbine, in ga z osrednjo prostorsko osjo navezali na os ribniškega trga oziroma glavne ulice.¹⁵⁶ Zasnovano vrta nazorno kaže mapa franciscejskega katastra iz leta 1823. Razsežna talna ploskev se je približevala trapezu, a ni bila geometrično pravilna. Na jugozahodu jo je zamejevala struga Bistrice, na severovzhodu pa cesta proti Ljubljani. Jugovzhodni rob vrta se je pri-

lagajal robu trške naselbine in je bil zato v poteku nekoliko vbočen. Povsem ravno je potekal samo dolgi severozahodni rob vrta. Vrt je bil obdan z masivnim kamnitim vrtnim zidom, visokim približno 1,5 do 2,5 m, ki je na severnem delu območja deloma še ohranjen. Vrtni areal je bil zasnovan simetrično glede na osrednjo prostorsko os in najverjetneje po renesančnih vzorcih razčlenjen s štiriindvajsetimi parternimi polji. Osrednjih 16 peternih polj je imelo kvadratno obliko. Sečišče obeh glavnih vrtnih poti oziroma prostorskih osi je bilo poudarjeno z velikim praznim rondojem. Glavni vhod v vrt na jugovzhodni strani je bil najverjetneje poudarjen s portonom. Na drugem koncu vrta se je osrednja prostorska os ob severozahodnem vrtnem zidu zaključevala z vrtnim paviljonom, ki je s stolpasto obliko in je do določene mere nadomeščal monumentalni arhitekturni učinek grajske stavbe.¹⁵⁷ Paviljon, ki se je ohranil do druge polovice 20. stoletja, je dokumentiran na redkih predvojnih fotografijah in na akvarelirani veduti A. Petka.¹⁵⁸ Stavba z napol vkopano kletjo in visokim pritličjem je bila zgrajena na kvadratni talni ploskvi s približno 6 m dolgo stranico. V višini tal pritličja jo je na treh fasadah, razen na začetni severozahodni, obdajal lesen razgledni balkon oziroma gank, do katerega je bilo v glavni osi vrta speljano stopnišče. Imela je tri pravokotna okna in polkrožno zaključen glavni portal, pokrivala pa jo je strma usločena piramidalna streha s širokim napuščem, ki je varoval tudi razgledni balkon. Tri zunanje fasade in ravno stropni notranji prostor v visokem pritličju so bili poslikani s kakovostno klasicistično figuralno poslikavo. France Stele je domneval, da je paviljon nastal v drugi polovici 18. stoletja.¹⁵⁹ A glede na dokumentirano arhitekturno zasnovano in klasicistični značaj poslikave se ne zdi verjetno, da je nastal pred letom 1810. Zasnovan je bil v poznobaročni tradiciji, oprti na priljubljene kitajske vzorce oziroma chinoiserije, in je nekoliko spominjal na oblikovanje znanega dvorca saških knezov Pillnitz blizu Dresdna, ki je nastal postopno med letoma 1720 in 1826. Po velikosti in značaju je bil na Dolenjskem primerljiv z vrtnim paviljonom dvorca Soteska ob Krki, ki je nastal že v poznem 17. stoletju in ki sedaj nosi ime Hudičev turn. Zasnova ribniškega paviljona je bila na Dolenjskem sicer najbolj primerljiva z dokumentiranim nekdanjim paviljonom v vrtu dvorca Grumlof v Šentpavlu blizu Stične, ki je prav tako nastal okoli leta 1810 oziroma malce po letu 1811 in je imel napol vkopano

ga pred nekaj leti prezidali za potrebe Rokodelskega centra Ribnica. Nekdanjo podobo dokumentira fotografija iz zraka, posneta med zavezniškim bombnim napadom na Ribnico 19. aprila 1945 (<http://biltongbru.wixsite.com/ww2-saaf-heritage/photo-albums>).

¹⁵⁴ Rajšp, *Slovenija na vojaškem zemljevidu*, 1, sekcija 224.

¹⁵⁵ Območje še sedaj nosi ime Pungart, čeprav tam sadovnjaka oziroma grajskega vrta že dolgo ni več.

¹⁵⁶ Problematika umestitve ribniškega velikega grajskega vrta v prostor je primerljiva z dokumentiranimi nekdanjimi dislociranimi grajskimi parki oziroma vrtovi v Radovljici, Soteski ob Krki, Žužemberku, Mokronogu in ob Knežjem dvorcu v Ljubljani.

¹⁵⁷ Podobno vlogo sta imela nekdanja stolpasta oblikovana vrtna paviljona v Radovljici in ob dvorcu Ojstrica blizu Vranskega na Štajerskem.

¹⁵⁸ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 491 (s fotografijo iz obdobja po nastanku modernistične vile v grajskem vrtu); Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 135–137.

¹⁵⁹ INDOK: Stele, Terenski zapiski LII, 1929, 15 in LXXXIV, 1933, 56; Stele, Ribnica, str. 64; prim. INDOK: Zbirka dopisov (Ribnica): Ivan Komelj, Ribnica, konservatorsko poročilo, 1956; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 135–137.

Pogled z zahodne strani na paviljon v dislociranem velikem grajskem vrtu okoli leta 1940 (Povzeto po: Skubic, Zgodovina, str. 491).

Sodobni pogled na lokacijo nekdanjega vrtnega paviljona z jugovzhodne strani (foto: Igor Sapač, 2007).

Značilni pogled na slikoviti petločni Francoski most, ribniški grad s severnim stolpom v ospredju in monumentalno historično ribniško župnijsko cerkvi v ozadju na fotografiji iz okoli leta 1910 (Zasebna zbirka).

klet, visoko pritličje, lesen fasadni gank in usločeno streho. Podobnost med paviljonoma v Ribnici in na Grumlofu je tolikšna, da smemo zaključiti, da so ju zgradili po istem konceptu oziroma, da so ju ustvarili isti mojstri.¹⁶⁰

Po nastanku franciscejskega katastra, najverjetneje okoli leta 1830, je Anton Rudež oziroma njegov sin Jožef (I.) Anton Rudež (1793–1846) ob severnem vogalu dislociranega velikega grajskega vrta začel graditi podolžno pritlično pravokotno 4 × 9-osno stavbo z veliko kletjo za potrebe ribniške pivovarne.¹⁶¹ Prvotni

zasnovi so verjetno šele po letu 1848 nadzidali prvo nadstropje in jo pokrili z dvokapno streho, opremili z bidermajersko fasadno členitvijo in kakovostnim kamnitim profiliranim polkrožno sklenjenim portalom z ravnim konzolnim čelom.¹⁶²

Nadstropno poslopje so uporabili za stanovanjske namene ter ga med letoma 1843 in 1845 preuredili za nastanitev okrajnega komisariata. Med letoma 1848 in 1948 je bilo v tistem poslopju ribniško sodišče, sedaj pa so v njem prostori Upravne enote Ribnica. Poslopje nosi hišno številko Gorenjska cesta 9, Ribnica (Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 493–494; Smole, *Graščina Ribnica*, str. 30, 100; prim. Jakič, *Vsi slovenski gradovi*, str. 68).

¹⁶² Po razdejanju med drugo svetovno vojno so stavbo obnovili, ji nadzidali mansardno etažo in odstranili bidermajersko fasadno členitev. Okoli leta 2008 so jo temeljito prenovili in ji

¹⁶⁰ Sapač, *Razvoj*, str. 218–222; Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 595–596, 627.

¹⁶¹ Pivovarna v novem poslopju menda nikoli ni obratovala.

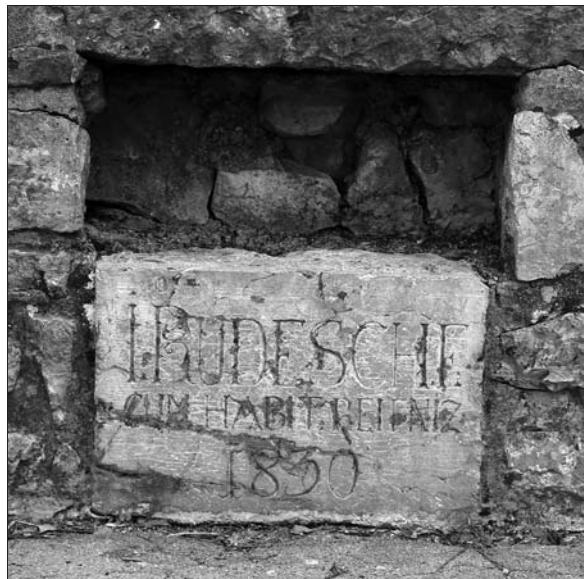
Sodobni pogled na Francoski most, ki je po drugi svetovni vojni ostal brez grajskega jedra in petega loka (foto: Igor Sapač, 2018).

Temeljito modernizacijo ribniškega grajskega kompleksa v prvi tretjini 19. stoletja, s katero je nastala ena najbolj udobnih gosposkih rezidenc tiste časa na Dolenjskem, so zaključili z gradnjo slikovitega petločnega kamnitega mostu čez Bistrico, ki so ga postavili pred severnim stolpom zunanjega grajskega obzidja, med ribniškim trgov in Veliko Mlako. Na tisti lokaciji je leseni most stal že v času nastanka Valvasorjeve upodobitve iz okoli leta 1678. Nov zidani most so morda začeli načrtovati že pod Antonom Rudežem v času Ilirskih provinc. Tako je mogoče pojasniti njegovo značilno ime Francoski most in najbrž na tem osnovani podatek oziroma domnevo Antona Skubica, da je most nastal v letih francoske zasedbe okoli leta 1810.¹⁶³ Vendar pa so zidani most zgradili šele po nastanku mape franciscejskega katastra iz leta 1823, saj je tam na njegovi lokaciji označen lesen most. Vse kaže, da so zidani most dogradili šele leta 1830. O tem nas informira v njegovo kamnito ograjo vzdani pravokotni kamen z napisom: I. RUDESCH. F.(ECIT) / CUM HABIT. REIFNIZ / 1830, ki priča, da je most leta 1830 dogradil Jožef (I.) Anton Rudež s prebivalci Ribnice.¹⁶⁴ Most je z ograjo vred zgrajen iz grobo obdelanih kosov kamna, njegovi zelo potlačeni loki pa so v rečni strugi oprti na masivne podporne slope. Najverjetneje so približno takrat kot petločni most čez Bistrico zgradili tudi sosednji dvooločni kamniti

na zunanjšini poskusili vrniti podobo iz sredine 19. stoletja (Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 596).

¹⁶³ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 530, 744, 761; prim. Gradišnik, *Ribnica*, str. 34.

¹⁶⁴ Z ribniškim petločnim mostom je primerljiv štiriločni kamniti most v Velikih Blokah na Notranjskem, ki mu pravijo Napoleonov most, a je nastal šele leta 1858 (Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 651, 662). Primerljivo konstrukcijo je imel tudi nekdanji triločni oziroma štiriločni kamniti most v Cerknici, ki je v okviru ceste med Rakekom in Prezidom nastal leta 1824 in so pri njegovi gradnji uporabili kamnite klesance iz podrtih delov cerkniškega protiturskega tabora. Most so jugoslovanski vojaki po izbruhu druge svetovne vojne razstrelili in leta 1962 ga je nadomestil sedanji armiranobetonski most (Kebe, *Cerknica*, str. 163).

Rudežev napisni kamen iz leta 1830 v kamniti ograji ribniškega Francoskega mostu (foto: Igor Sapač, 2018).

most pred vhodnim stolpom grajskega kompleksa. Tudi na tisti lokaciji je v mapi franciscejskega katastra iz leta 1823 označen lesen most.

Usode ribniškega gradu v 20. stoletju

Po smrti Antona Rudeža leta 1829 ribniškega gradu do razdejanja med drugo svetovno vojno niso več temeljiteje gradbeno spreminjali. Opravljeni posegi so se omejili predvsem na postopno parcialno posodabljanje opreme, stavbnega pohištva in dekoracij reprezentativnih bivalnih prostorov v drugem nadstropju grajskega jedra.¹⁶⁵ Antonov sin Jožef (I.) Anton Rudež (1793–1846) je bil tako kakor njegov oče uspešen gospodar in je dokončal modernizacijo ribniškega grajskega kompleksa, ki ga je dedoval skupaj z Gracarjevim turnom, posestjo v Dragomlju pri Domžalah in hišo št. 54 na Starem trgu v Ljubljani. Študiral je na Dunaju pri Jerneju Kopitarju in se je v zgodovino zapisal tudi kot zbiratelj ljudskih pesmi.¹⁶⁶ Po njegovi smrti je ribniški grad pripadel njegovemu drugorojenemu sinu Jožefu (II.) Rudežu (1819–1871) in v njegovem času se je po revolucionarnem letu 1848 iz sedeža fevdalnega zemljiškega gospostva prelevil v sedež kapitalistične

¹⁶⁵ V prihodnosti bo morda mogoče na podlagi sistematske analize osebne korespondence članov družine Rudež, ki je ohranjena v Arhivu Republike Slovenije (ARS – SI AS 774, fascikli 30–41; prim. Smole, *Graščina Ribnica*, str. 61–88) natančneje opredeliti postopno preurejanje posameznih notranjih prostorov ribniškega gradu med letoma 1810 in 1937. V okviru tega članka, katerega osnovni namen je opozoriti na temeljene faze arhitekturnega razvoja gradu, tega dela ni bilo mogoče opraviti.

¹⁶⁶ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 377–379; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 9–11.

Veduta ribniškega gradu s kamnitim dvoločnim grajskim mostom s severovzhodne strani pred letom 1935 (Povzeto po: Rudež Kosler, Dnevnik, str. 19).

veleposesti. Ta sprememba sicer ni povzročila omembe vrednih gradbenih posegov. Do leta 1848 so bili v gradu prostori okrajnega sodišča, ki so jih tistega leta preselili v novejšo poslopje ob severnem vogalu dislociranega velikega grajskega vrta. Po Jožefu (II.) Rudežu je grad dedoval njegov brat Teodor Rudež (1838–1913), za njim pa je pripadel njegovemu sinu Antonu Rudežu starejšemu (1871–1932), ki je posest sicer začel upravljati že pred očetovo smrtjo in je ribniški grad prenovil. Nasledil ga je sin Anton Rudež mlajši (1903–1938), ki je dal do leta 1937 na Ugarju, na jugozahodnem obrobju Ribnice, zgraditi novo manjšo vilo, grad pa je brez pripadajočega posestva prodal državi Jugoslaviji, ki ga je uporabila za potrebe vojske. Kmalu zatem, ko je zapustil grad, je zaradi depresije storil samomor.¹⁶⁷

Približno sto let po temeljiti modernizaciji gradu v prvi tretjini 19. stoletja se je Anton Rudež starejši (1871–1932), ki je posest začel upravljati že pred očetovo smrtjo leta 1913, odločil, da grajsko poslopje in še zlasti gosposke bivalne prostore znova posodobiti. Na načrtovanje in izvedbo posegov je vplivala tudi njegova žena Olga, rojena Kosler (1874–1952). Takrat so v drugem nadstropju grajskega jedra na jugozahodni, jugovzhodni in severovzhodni fasadi dotrajana okna nadomestili z novimi, ki so v skladu s historistično arhitekturo tistega obdobja dobila tridelno obliko. Obenem so prostore v drugem nadstropju opremili z novimi vrati in najverjetneje tudi z novimi parketi. V nekaterih prostorih so stare dotrajane klasicistične peči nadomestili z novimi. V dnevni sobi, reprezentančni veliki jedilnici, belem sa-

Pogled na ribniški grad s severne strani na razglednici iz časa pred letom 1935 (Dolenjski muzej).

lonu, zelenem salonu in zeleni sobi so stene prekrili z novimi tapetami, ki so bile v glavnem potiskane z neobaročno geometrično in rastlinsko ornamentiko. V vsakodnevni jedilnici, ki je bila v drugem nadstropju nasproti reprezentančne velike jedilnice in nad vežo v pritličju so zgradili manjše dvigalo, ki je bilo speljano do sobe za gospodinjstvo v pritličju in je zelo olajšalo transport hrane iz kuhinje v pritličju severovzhodnega trakta. Nad kuhinjo so v prvem nadstropju, v osrednjem delu severovzhodnega trakta, zgradili kopalnico in jo s krožnimi stopnicami povežali z drugim nadstropjem tega trakta, kjer so bile spalnice.¹⁶⁸ Stopnice so bile najverjetneje litoželezne in podobne tistim, ki so ohranjene v okroglem stolpu gradu Fužine v Ljubljani ali na arkadnem hodniku v nadstropju gradu v Slovenski Bistrici. Barokizirane grajske kapele oblikovno niso spreminjali. Po letu 1925 so v njej v vzdani železni omari skupaj z liturgičnim posodjem hranili žaro s pepelom Janeza Rudeža, sina Antona Rudeža starejšega, ki so jo leta 1937 prenesli v novo vilo na Ugarju.¹⁶⁹

Do tridesetih let 20. stoletja se funkcije grajskih prostorov glede na situacijo iz prve polovice 19. stoletja niso bistveno spremenile.¹⁷⁰ Leta 1937 je družina Rudež grad zapustila in takrat so odpeljali tudi vso opremo reprezentativnih bivalnih prostorov in kapele, knjige iz grajske knjižnice ter arhiv.¹⁷¹ Med odstranjevanjem oltarja v grajski kapeli so naleteli na vzdani kos lesa s pečatom pičenskega škofa in z

¹⁶⁷ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 374–380, 697–699; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 11–25, 33, 34; prim. *Krajevni leksikon Slovenije*, II, str. 572; Smole, *Graščina Ribnica*, str. 14, 21, 26, 61–88; Smole, *Graščine*, str. 422, Zdunič, *Ribnica*, str. 46–49; Granda, Rudež, str. 309; Jakič, *Sto gradov*, str. 145; Zorc Kobi, *Iz vsakdanjega življenja*, str. 58–59; Čeč, »Nisem kradel«, str. 19–23; Gradišnik, *Ribnica*, str. 37–38.

¹⁶⁸ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 9, 32; prim. Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 10–19; Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 130; Vlašič, Ribniški grad.

¹⁶⁹ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 29–30.

¹⁷⁰ Funkcije posameznih prostorov v grajskem kompleksu okoli leta 1930 je opisala Katja Zorc Kobi (1926–2014), ki je bila vnukinja Antona Rudeža starejšega in Olge Rudež Kosler ter je mladost preživela v ribniškem gradu (Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 31–32; Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 10–19).

¹⁷¹ Grajski arhiv je po drugi svetovni vojni preko Federalnega zbirnega centra skoraj v celoti prešel v Arhiv Republike Slovenije v Ljubljani. Prim. Smole, *Graščina Ribnica*; Juričič Čargo, Urbarji gospostva Ribnica. Del opreme iz nekdanjih grajskih reprezentativnih prostorov so po drugi svetovni vojni prepeljali v Argentino. Tam se je znašla tudi Langusova slika Jožefine Rudež. Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 131, 136.

Pogleda čez bajer na območju jugovzhodnega dela nekdanjega vodnega obrambnega jarka proti jugovzhodnemu obrambnemu obzidju in glavni fasadi grajskega jedra okoli leta 1930 (Muzej Ribnica).

Pogleda v veliko jedilnico in spalnico grajskega gospoda in gospe v drugem nadstropju grajskega jedra okoli leta 1930 (Muzej Ribnica).

letnico 1454, ko je bila kapela posvečena.¹⁷² Jugoslovanska vojska je grajske prostore znova opremila in jih deloma tudi preuredila. Najverjetneje so takrat odstranili stropne poslikave in stenske tapete. V notranjščini so prenovili tudi sanitarije in pri tem odstranili nekdanji konzolni pomol oziroma manjši straniščni prizidek na severozahodni fasadi veznega prizidka med severnim stolpom in grajskim jedrom. Manjše okno na severozahodni steni nekdanje kapele so povečali in pri tem zazidali okni podstrešne poletaže nad obokom kapele, ki ju kažejo fotografije na starejših razglednicah gradu.¹⁷³ Najverjetneje so v obdobju preurejanja gradu za vojaške namene podrli tudi hlev za plemenite konje z ostankom severozahodne stranice zunanega obzidja vred in približno pravokotno glede na njegovo tlorisno ploskev na ob-

močju nekdanjega obrambnega jarka in poznejšega vrta postavili novo pritlično pomožno utilitarno zasnovano poslopje z dvokapno streho, ki se je ohranilo do petdesetih let 20. stoletja.¹⁷⁴

Z izgubo rezidenčnega pomena, na katero sta odločilno vplivala negativni odnos nove jugoslovanske države do dediščine habsburške monarhije in izbruh svetovne gospodarske krize leta 1929, se je v tridesetih letih 20. stoletja začel zatoni ribniškega gradu. Pri tem ni bila prizadeta samo glavna grajska stavba, ki se je iz gosposke oziroma veleposestniške rezidence spremenila v vojaški objekt in jo je doletela podobna usoda, kakor že nekaj desetletij prej dvorce v Vipavi, Kojskem v Goriških brdih in Kanalu ob Soči. Še bolj klavno usodo je doživel dislocirani veliki grajski vrt na Pungartu, ki so ga začeli opuščati že na začetku 20. stoletja. V vzhodnem delu vrta je kmalu po letu 1900 nastala vila poznohistorističnih oblik,

¹⁷² Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 18 (z zmotno zapisano letnico 1554, namesto 1454). Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 17, 30.

¹⁷³ Prim. fotografijo v: Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 117.

¹⁷⁴ KMJ: Posebne zbirke: Fototeka: Ribnica: Fotografije Ivana Komelja iz leta 1950, po miniranju ostankov grajskega jedra.

Požgano jedro ribniškega gradu januarja 1944
(Povzeto po: Črne bukve, str. 231).

ki so jo zgradili za dr. Schiffererja.¹⁷⁵ Že pred tem so opustili nekdanjo geometrično vrtno parterno zasnovo s kvadratnimi polji. Po smrti Antona Rudeža starejšega leta 1932 je območje velikega grajskega vrta na Pungartu dedovala njegova hči Olga Rudež, poročena Zorc (1902–1994), ki je zatem nekdanji vrt razparcelirala in stavbne parcele razprodala.¹⁷⁶ Usoda odličnega vrtnega paviljona je že takrat postala zelo negotova in tega se je dobro zavedal tudi konservator dr. France Stele.¹⁷⁷ Na območju glavne vrtno poti so začrtali podaljšek glavne ribniške ulice in začeli načrtovati tudi njeno nadaljevanje čez lokacijo paviljona proti severozahodu. Med letoma 1933 in 1935 so tik ob paviljonu, na severnem delu vrta, za zdravnika dr. Ivana Novaka zgradili večjo vilo modernističnih oblik.¹⁷⁸ Pri tem so severovzhodno od paviljona z novim prehodom predrli del kamnitega vrtnega zidu.¹⁷⁹

Usodo starodavnega ribniškega grajskega kompleksa je zapečatila druga svetovna vojna. Od leta 1937 do izbruha vojne so bili v gradu nameščeni višji predstavniki vojske oziroma oficirji, poleg njih pa so bili tam tudi nekateri državni uradi.¹⁸⁰ Tik pred izbruhom vojne spomladi 1941 je bil v gradu pehotni polk jugoslovanske vojske. Po okupaciji so v grajski stavbi uredili italijansko bolnišnico. Po kapitulaci-

Razvaline jedra ribniškega gradu s severne strani leta 1945
(Povzeto po: Rudež Kosler, Dnevnik, str. 117).

ji Italije septembra 1943 je v gradu do nemške ofenzive oktobra 1943 delovala partizanska bolnišnica.¹⁸¹ Po nekajdnevni nemški okupaciji oktobra 1943 je bila Ribnica nato več mesecev pod partizansko oblastjo.¹⁸² Na novoletni dan 1944 so mladi pripadniki oddelka partizanske Varnostno-obveščevalne službe (VOS) s pomočjo domače mladine grad zažgali. S požigom so nameravali Nemcem in domobrancem preprečiti ustanovitev postojanke v Ribnici. Grad je snegu navkljub počasi gorel več dni. Požar je trajal vsaj še 6. januarja, ko so partizani v Ribnici zažgali še osnovno in meščansko šolo. Pozneje so požgali še sodišče in nekaj drugih večjih stavb, menda vse v naivnem prepričanju, da bo tako mogoče preprečiti ustanovitev nemške oziroma domobranske postojanke.¹⁸³ Nemška policija in slovensko domobranstvo sta kljub sistematičnim partizanskim požigom vseh večjih stavb v Ribnici 16. marca 1944 organizirala svojo postojanko, ki so jo partizani zatem do konca vojne nekajkrat neuspešno napadli.¹⁸⁴ Požig ribniškega gradu ni izpolnil pričakovanega vojaškega cilja. Razumeti oziroma opravičevati ga je mogoče z upoštevanjem neuspešnega partizanskega obleganja gradu v Kočevju med 9. in 12. decembrom 1943, kjer so se utrdili nemški in domobranski vojaki in jih partizani niso

¹⁷⁵ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 542; Sapač in Lazarini, *Arhitektura 19. stoletja*, str. 597. V prenovljeni stavbi z naslovom Gorenjska cesta 3 je sedaj sedež Občine Ribnica.

¹⁷⁶ Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 698; prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 32–33.

¹⁷⁷ INDOK: Stele, Terenski zapiski LII, 1929, 15 in LXXXIV, 1933, 56; Stele, Ribnica, str. 64.

¹⁷⁸ Zupančič, *Modernizem*, str. 32–36. V deloma prezidani in povečani stavbi z naslovom Gorenjska cesta 7 je sedaj policijska postaja Ribnica.

¹⁷⁹ Z usodo ribniškega grajskega vrta je primerljiva usoda velikega baročnega grajskega vrta v Radovljici na Gorenjskem, ki so ga prav tako v tridesetih letih 20. stoletja oziroma po letu 1932 začeli načrtno uničevati z novo pozidavo in rušenjem historičnih grajenih elementov. Baročni paviljon so tam nadomestili z novim hotelom.

¹⁸⁰ Gradišnik, *Utrinki iz zgodovine*, str. 7.

¹⁸¹ Zdunič, *Ribnica*, str. 138; Ferenc, Ribnica, str. 207; Jakič, *Sto gradov*, str. 145; Gradišnik, *Ribnica*, str. 59.

¹⁸² Ferenc, Ribnica, str. 207.

¹⁸³ Črne bukve, str. 187, 231; Zdunič, *Ribnica*, str. 140; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 45–51; prim. *Krajevni leksikon Slovenije. II*, str. 572; Žvanut, *Plemiške zgodbe*, str. 104.

¹⁸⁴ Ferenc, Ribnica, str. 207.

mogli premagati.¹⁸⁵ Podobno bi se moglo pripetiti tudi v Ribnici, kjer je bil grad najbolj čvrsto poslopje naselbine. Seveda pa ob presojanju vojaškega konteksta požiga ribniškega gradu ni mogoče prezreti, da je imelo to dejanje tudi poseben dodatni simbolni pomen; vsekakor je bil vojaško-strateško utemeljeni požig tudi odlična priložnost za politično-ideološko pogojeni obračun z dediščino fevdalnega obdobja in veleposestnikov ter ga je bilo mogoče izrabiti za propagandne potrebe. Požar je prizadel samo grajsko jedro, medtem ko vhodni, vzhodni in južni obrambni stolp z nanje prislonejimi stranskimi poslopji niso bili niti malo poškodovani. Pogorela je celotna streha grajskega jedra in sesuli so se leseni stropi nad drugim nadstropjem, vse zidovje pa je požig prestalo nepoškodovano.¹⁸⁶ To kaže, da so požigalci namerali razdejati predvsem gosposke bivalne prostore v vrhnjem nadstropju grajskega jedra, medtem ko se z močnimi obrambnimi stolpi in obzidjem, ki bi v primeru napada na grad napadalcem gotovo povzročili največ težav, niso ukvarjali. To napeljuje na domnevo, da je pri požigu v resnici bolj šlo za simbolno dejanje in za željo po uničenju fevdalne rezidence, ne pa predvsem za dejansko onesposobitev potencialne vojaške utrdbe.

Takoj po požigu so domačini do aprila 1944 iz gradu kradli vse, kar je bilo mogoče, nato pa so Nemci pogorišče strogo zastražili. Domačini so že med vojno začeli iz gradu odvažati material za popravila drugih poškodovanih stavb v Ribnici.¹⁸⁷ Pritlično pomožno poslopje ob severovzhodni stranici zunanega grajskega obzidja je imelo po požigu januarja 1944 streho še v celoti ohranjeno, na fotografiji iz leta 1945 pa je vidna samo še razkrita lesena strešna konstrukcija.¹⁸⁸ Nekatero poškodbo je grajski kompleks doživel med bombnimi napadi na Ribnico med marcem 1944 in aprilom 1945. Najverjetneje se je zaradi letalske bombe, namenjene Francoskemu mostu, do vrha pritličja v obsegu treh okenskih osi sesul osrednji del severovzhodne stene grajskega jedra.¹⁸⁹ Zaradi zračnega pritiska med bombnim napadom pred 19. aprilom 1945 je z južnega stolpa popadal pretežni del opečne strešne kritine.¹⁹⁰ Kastelolog in poznejši konservator Ivan Komelj je ob prvem ogledu ribni-

škega gradu, še pred koncem vojne 15. aprila 1945, zapisal, da je požgan in delno porušen.¹⁹¹

Vse kaže, da se je po vojni nova komunistična oblast že pred oktobrom 1945 odločila za skoraj popolno likvidacijo ribniškega gradu. Arhitekt in Plečnikov diplomant Marjan Mušič (1904–1984), ki se je že pred drugo svetovno vojno veliko ukvarjal s konservatorstvom, po vojni pa je bil leta 1945 uslužbenec Ministrstva za gradnje Ljudske republike Slovenije (LRS), ki ga je takrat in do leta 1953 vodil narodni heroj in podpredsednik vlade LRS Ivan Maček-Matija (1908–1993), je že v začetku oktobra 1945 poročal vodji tedanje slovenske republiške spomeniške službe dr. Franu Šijancu, da na lokaciji ribniškega gradu predvidevajo nov kulturni center. Ob tem je poudaril pomen vhodne partije; najverjetneje je s tem mislil na ohranitev grajskega mostu in vhodnega stolpa, ki naj bi ju obdržali kot edini ostanek grajskega kompleksa. Na sestanku 14. decembra 1945, ki je potekal na Ministrstvu za prosveto LRS, je Mušič ponovil svoje stališče oziroma stališče Ministrstva za gradnje LRS: »Porušeni grad naj bi se odstranil, na njegovo mesto pa postavil kulturni center, ki bi se ga dalo povezati s preostalim zanimivim grajskim fragmentom na vhodni strani ob Bistrici z obema lepima kamnitima mostovoma.« Podobno je Mušič predlagal tudi v zvezi s problematiko gradov Žužemberk in Mokronog.¹⁹² Zgolj ugibati je mogoče, ali je Mušič iz lastnih vzgibov, sledečih postulatoma aktualne funkcionalistične arhitekture, ali pa predvsem zaradi lojalnosti do novih povojnih oblastnikov v revolucionarni evforiji prvih mesecev po koncu druge svetovne vojne zagovarjal uničenje pretežnega dela takrat sicer še dobro ohranjenih starodavnih zidov gradov Ribnica, Žužemberk in Mokronog. Vsekakor si ni drznil nasprotovati novi oblasti in ta je njegovo lojalnost kmalu nagradila s profesuro na ljubljanski univerzi, pozneje pa še s članstvom v Slovenski akademiji znanosti in umetnosti.

Za drugačen odnos do ribniškega gradu od Marjana Mušiča se je odločil ravnatelj ribniške meščanske šole in poznejši muzealec Janko Trošt (1894–1975), ki najverjetneje ni bil seznanjen z usmeritvami Ministrstva za gradnje LRS in se je kmalu po vojni zavzel za ohranitev celotnega gradu. Na občino je šel protestirat, ko so ostanke gradu začeli rušiti. Ruševinski material so drobili v pesek in z njim na območju, kjer so pred vojno stali grajski hlevi, utrjevali tla. Na tistem prostoru so postavili nove garaže za tovorne avtomobile. Njegovo posredovanje pri takratnem ribniškem županu se je klavrno končalo; župan mu je menda zagrozil in pokazal vrata. Jeseni 1948 je moral Trošt zapustiti Ribnico in se je odselil v Idrijo.¹⁹³

¹⁸⁵ Prim. Žagar-Jagrov, *Kočevje v narodnoosvobodilnem boju*, str. 78–80.

¹⁸⁶ Prim. fotografiji v: *Črne bukve*, str. 187, 231.

¹⁸⁷ Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 61.

¹⁸⁸ Prim. fotografije v: *Črne bukve*, str. 187, 231; Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 117.

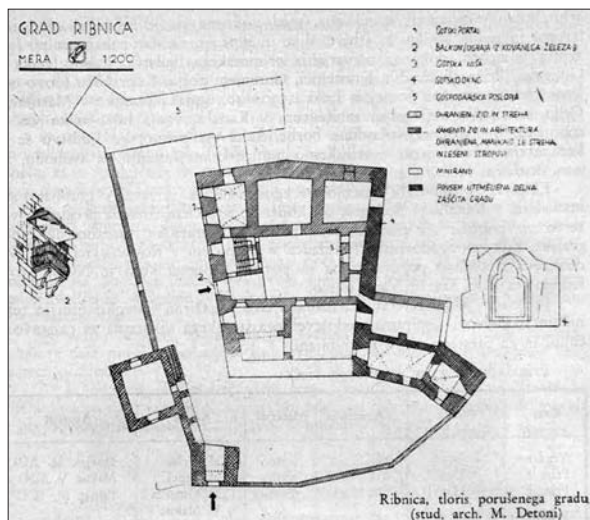
¹⁸⁹ V reviji *Slovensko domobranstvo* (leto I., št. 9, 30. 11. 1944) je objavljena fotografija požganega ribniškega gradu, ki že kaže porušeni osrednji del severovzhodne stene grajskega jedra in poškodovano streho pritličnega pomožnega poslopja ob severovzhodni stranici zunanega obzidja. Prim. Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 54, 61, 117.

¹⁹⁰ Leseno ostrešje stolpa je na fotografiji, ki so jo 19. aprila 1945 posneli iz britanskega vojaškega letala, še vidno. To kaže, da južnega stolpa niso požgali (<http://biltongbr.uwixsite.com/ww2-saaf-heritage/photo-albums>).

¹⁹¹ KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 15. 4. 1945.

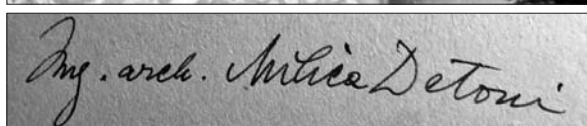
¹⁹² Komelj, Leto 1945, str. 27, 33, 34.

¹⁹³ Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 16–17.

Milica Detoni: tloris pritličja ribniškega gradu in izris dveh detajlov (Povzeto po: *Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96).

Leta 1947 je ribniški grad obiskal in s fotografijami dokumentiral konservator Ciril Velepčič. Zidovi grajskega jedra so bili takrat še skoraj v celoti ohranjeni. Nad konzolnim balkonom na glavni fasadi je bila še vedno trikapna strešica baročnih oblik. Pretežno porušeni sta bili samo severovzhodna fasadna stena z vzhodnim vogalom grajskega jedra in severozahodna stena v 17. stoletju zgrajenega veznega prizidka med severnim stolpom in grajskim jedrom. Sesuti steni sta za seboj potegnili nanje vezane oboke prostorov v pritličju in prvem nadstropju. Razrušene so bile tudi nekatere tanjše predelne stene v traktih grajskega jedra in podrli so se vrhnji deli sedmih dimnikov. Pod odpadajočimi fasadnimi ometi je na glavni fasadi grajskega jedra znova postal viden šilastoločni poznogotski portal z vklesano letnico 1537. Opečni strehi vhodnega in vzhodnega stolpa sta bili na dvoriščni strani deloma poškodovani. Razkriti del ostrejša vzhodnega stolpa je bila provizorično zavarovan z deskami. Pokriti hodnik med vhodnim in vzhodnim stolpom je bil v vrhnjem delu razrušen. Visoka jugovzhodna stranica zunanjega grajskega obrambnega obzidja je bila nepoškodovana in zastrešena, nanjo z notranje strani prislonjen pomožni objekt pa je bil do tal porušen. Streha nad južnim stolpom je že manjkala, z njo povezana streha nad nadstropnim stranskim poslopjem ob jugozahodni stranici zunanjega obrambnega obzidja pa je bila skoraj v celoti ohranjena. Mostovž med tem poslopjem in grajskim jedrom je bil zrušen, njegov nastavek na nadstropnem stranskem poslopju pa provizorično pokrit z deskami. Sesula se je lesena strešna konstrukcija pritličnega pomožnega poslopja ob severovzhodni strani zunanjega obzidja. Iz Velepčičevih fotografij je mogoče tudi razbrati, da so takrat v glavnem že odpeljali ruševinski material iz porušene severovzhodne

Fotografski portret Milice Detoni-Kurent (1926–1961) okoli leta 1955 in njen lastnoročni podpis (Zasebna zbirka).

fasadne stene grajskega jedra. Vse kaže, da se je prav tam med letoma 1945 in 1947 začelo načrtno rušenje oziroma miniranje grajskih ostankov.¹⁹⁴

V letu 1949 sta kastelolog in konservator slovenske republiške spomeniške službe Ivan Komelj (1923–1985) ter Milica Detoni (1926–1961), ki je bila takrat še študentka arhitekture pri Jožetu Plečniku v Ljubljani, v okviru leta 1947 začete akcije spomeniškovarstvenega dokumentiranja med drugo svetovno vojno požganih gradov na Dolenjskem z opisi in izmerami dokumentirala ostanke ribniškega gradu. Dokumentacija ribniškega gradu je nastala tudi v zvezi z direktivnimi regulacijskimi načrti za mesti Kočevje in Ribnica. Detonijeva je na podlagi izmer izrisala tloris pritličja gradu ter pričevalna detajla: balkon s kovano železno ograjo nad glavnim portalom grajskega jedra in zgodnjegotsko okence na severozahodni fasadi grajskega jedra. Na osnovi dobre ohranjenosti masivnega zidovja in velike kulturnozgodovinske pričevalnosti je predlagala vsaj ohranitev vhodnega stolpa, vzhodnega stolpa, severnega stolpa in severozahodne fasadne stene grajskega jedra. V grajskem jedru je bila v tistem času večina zidov še vedno ohranjenih do prvotne višine. Ohranjeno je bilo tudi glavno grajsko stopnišče in križni oziroma banjasti oboki s sosvodnicami v pritličju ob južnem vogalu jedra, v severnem stolpu in v seve-

¹⁹⁴ INDOK: Fototeka (Ribnica). Prim. Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 123. Prim. tudi fotografijo v: Rudež Kosler, *Dnevnik*, str. 117. Primerjava fotografij kaže, da so med letoma 1945 in 1947 z miniranjem načrtno podrli skoraj celotno severovzhodno fasadno steno in tako preprečili morebitno prekritje grajskega jedra. V zvezi s problematiko nasilnega miniranja razvalin ribniškega gradu prim. KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 17. 5. 1949; Pravilni odnos, str. 5; Tloris gradu Ribnica v: *Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96.

rovzhodni polovici veznega prizidka med severnim stolpom in grajskim jedrom. Detonijeva je na načrtu pomenljivo označila, da v grajskem jedru v glavnem manjkajo samo streha in leseni stropi.¹⁹⁵

Leta 1949 bi bilo torej še mogoče brez prevelikih stroškov grajsko jedro pokriti z novo streho in ga tako ohraniti. Seveda se je zgodilo drugače in tako, kakor so že pred oktobrom 1945 odločili na Ministrstvu za gradnje LRS; v prvi polovici leta 1950 so z miniranjem porušili celotno srednjeveško grajsko jedro z nanj navezanim severnim stolpom vred. Konservator Zavoda za spomeniško varstvo Ljudske republike Slovenije Ivan Komelj je s tem v zvezi v osrednji spomeniškovarstveni reviji *Varstvo spomenikov* še isto leto zapisal: »Ribnica: Brez Zavodovega dovoljenja in vednosti so letos zaminirali še ostali del požganega, sicer dobro ohranjenega ribniškega gradu. Ker se od gradu ne da ničesar več rešiti, Zavod vztraja vsaj na obranitvi obzidja s stolpi.«¹⁹⁶ Ob Komeljevem ogledu je od razširjenega grajskega jedra stal samo še severozahodni vogal močnega severnega stolpa, ki je segal do prvotne višine in se dvigoval nad mogočno ruševinsko grobljo na lokaciji grajskega jedra.¹⁹⁷ Ostanke gradu so sicer podrli nezakonito, saj jih je načeloma varoval leta 1948 v Ljudski skupščini Ljudske republike Slovenije sprejet Zakon o varstvu kulturnih spomenikov in prirodnih znamenitosti v Ljudski Republiki Sloveniji.

Ribniški grad je bil med tistimi med drugo svetovno vojno požganimi kulturnozgodovinsko pomembnimi srednjeveškimi gradovi na Slovenskem, katerih ostanke so skoraj v celoti podrli že v prvih petih letih po drugi svetovni vojni. Takšna usoda je poleg nekaterih manjših dvorcev doletela samo še gradove Kočevje, Krupa in Rakovnik pri Šentrupertu. Ostanke drugih požganih kulturnozgodovinsko zelo pomembnih gradov so v glavnem rušili šele med letoma 1950 in 1960, ko se je nova oblast povsem utrdila.¹⁹⁸ Mesti Ribnica in Kočevje sta imeli v tistem obdobju očitno poseben pomen in grajene zgodovinske vire, ki bi jih bilo mogoče povezovati tudi z nemško obarvano preteklostjo, je bilo treba čim hitreje in temeljiteje izbrisati.¹⁹⁹ Barbarsko politično-ideo-

loško motivirano uničevanje pomembnih kulturnih spomenikov so novi oblastniki poskušali opravičiti z omenjanjem potreb po modernizaciji naselbin. S tem v zvezi je zgovorno besedilo v leta 1956 natisnjem turističnem vodniku po Kočevski, ki se sicer nanaša na grad v Kočevju, a se dobro navezuje tudi na povojno problematiko ribniškega gradu: »Masiven grad, ki je poprej ob ovinku tržne ceste oviral promet in razgled, je bil po osvoboditvi s svojimi razvalinami in razvalinami sosednih hiš povsem odstranjen in tla splanirana, s čimer je v mestnem središču nastal impozanten 'Trg 3. oktobra' v obliki četverkotnika s spomenikom Osvobodi-

Zadnji ostanek grajskega jedra oziroma severnega grajskega stolpa po miniranju leta 1950 na fotografiji konservatorja Ivana Komelja (Knjižnica Mirana Jarca).

Skromni ostanki ribniškega gradu na fotografiji konservatorja Marijana Zadnikarja iz leta 1953. Na desni strani so vidne ruševine nadstropnega stranskega poslopja, ki so ga razkrili in podrli po letu 1950 (INDOK).

¹⁹⁵ *Varstvo spomenikov*, II, 3–4, 1949, str. 96, prim. KMJ: Komelj: Dolenjski gradovi: Ribnica – terenski zapiski, 23. 4. 1949 in 17. 5. 1949.

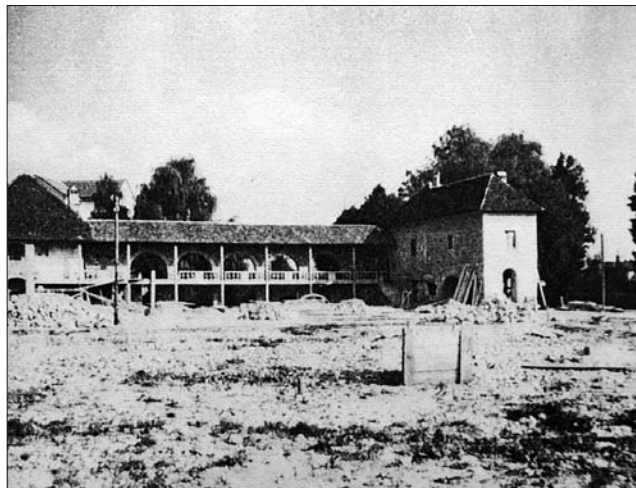
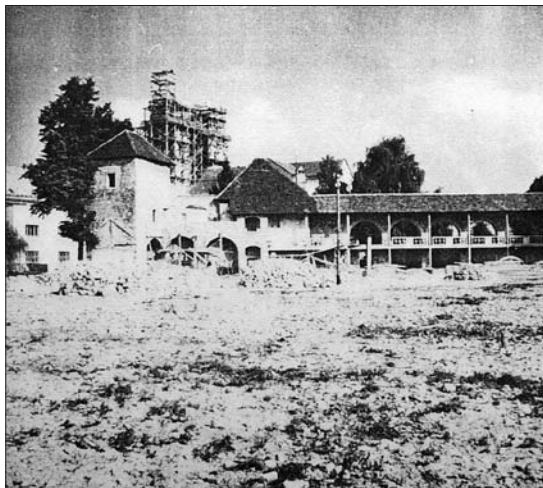
¹⁹⁶ *Varstvo spomenikov*, III, 1–2, 1950, str. 74.

¹⁹⁷ KMJ: Posebne zbirke: Fototeka: Ribnica: Fotografije Ivana Komelja iz leta 1950, po miniranju ostankov grajskega jedra. Ostanke požganega ribniškega gradu pred miniranjem grajskega jedra leta 1950 in po njem je z risbama dokumentiral slikar in restavrator Izidor Molé (1927–1998). Objava v: Gerlanc, *Kočevsko*, str. 59, 114.

¹⁹⁸ Sapač, *Razvoj*, str. 237–250.

¹⁹⁹ Z načrtnim uničenjem skoraj vseh ostankov ribniškega gradu v letu 1950 je mogoče primerjati popolno odstranitev prav tako še dobro ohranjenih ostankov mestnega gradu v Berlinu leta 1950 po ukazu komunističnega vodstva Nemške demokratične republike. Podobno kot v Berlinu so tudi v Ribnici po odstranitvi gradu na njegovi lokaciji načrtovali

nov prostrani trg z osrednjim spomenikom, ob katerem bi bilo mogoče organizirati politično zrežirane javne shode in manifestacije. Prim. Šumi, Ribnica. Adaptacija, str. 219.

Preurejanje ostankov ribniškega gradu leta 1959. Temelji grajskega jedra takrat še niso bili prezentirani (ZVKDS OE Ljubljana).

tve v sredi.«²⁰⁰ Pravi vzrok za odstranitev pretežnega dela ostankov ribniškega gradu je mogoče izvedeti z upoštevanjem širšega konteksta dogajanja v tistem obdobju na Dolenjskem. Nazorno ga ilustrira droben pripetljaj, ki se je v Ribnici zgodil približno takrat kot dokončno uničenje gradu; okoli leta 1950 so neznanci, ki jih najverjetneje ni poslal lokalni župnik, v sakralnem znamenju v bližini bivšega grajskega vrta na Pungartu – očitno s precejšnim trudom – na trske razsekali starodavno gotško leseno skulpturo sedeče Marije z Jezusom, ki je sicer vojno preživela nepoškodovana.²⁰¹

Z miniranjem ostankov grajskega jedra v prvi polovici leta 1950 se uničevanje kompleksa ribniškega gradu še ni končalo. Leta 1950 posnete fotografije konservatorja Ivana Komelja ob ruševinski groblji na lokaciji grajskega jedra še kažejo pokrito in povsem ohranjeno nadstropno jugozahodno stransko poslopje z leseno zaščitno streho, ki je pred letom 1947 nastala nad nastavkom porušenega mostovža do grajskega jedra.²⁰² Do leta 1953, ko je lokacijo ribniškega gradu obiskal in s fotografijami dokumentiral Komeljev kolega, konservator Marijan Zadnikar, so jugozahodno stransko poslopje v celoti razkrili in njegovo severozahodno polovico do tal podrli, jugovzhodno polovico tega poslopja pa so uspeli razrušiti samo do vrha pritličja. Zidovje južnega stolpa se je

ohranilo in tudi jugovzhodna stranica obrambnega obzidja je bila takrat še povsem ohranjena ter pokrita z dvokapno strešico. Ruševinski material miniranega grajskega jedra so do takrat že v celoti odpeljali in podrli so tudi visok ostanek severnega stolpa. Vhodni in vzhodni stolp sta obstala, čeprav sta bili njuni strehi že zelo poškodovani.²⁰³ Po posredovanju spomeniške službe sta vhodni in vzhodni stolp še v letu 1953 dobila novo opečno kritino, ki je preprečila njun dokončni propad.²⁰⁴

Uničevanje ribniškega grajskega kompleksa se je končalo po letu 1956, ko so med gradnjo podaljška Ljubljanske ceste podrli propadajoči odlični paviljon na območju nekdanjega dislociranega velikega grajskega vrta na Pungartu.²⁰⁵ Približno takrat so podrli tudi skoraj ves preostali zid nekdanjega vrta in nato do okoli leta 1980 z zasebnimi stanovanjskimi hišami pozidali celotno jugozahodno polovico vrtnega območja. Spomeniška služba paviljona pred rušitvijo ni dokumentirala in najverjetneje o njegovi odstranitvi niti ni bila obveščena. Zato je danes o nekdanjih klasicističnih poslikavah na zunanjsčini in v notranjsčini paviljona mogoče zgolj ugibati; evidentirana ni niti ena sama fotografija, ki bi jih prikazovala.

Ko je bil ribniški grajski kompleks že skoraj povsem porušen, je dal takratni Občinski ljudski odbor Ribnica v letih 1953 in 1954 izdelati ureditveni načrt za območje gradu in njegovo neposredno okolico v mejah ohranjenega grajskega vrtnega zidu.²⁰⁶ Prvi predlog je v sodelovanju z arhitektom Marjanom Mušičem izdelala njegova takratna asistentka

²⁰⁰ Gerlanc, *Kočevsko*, str. 66.

²⁰¹ V letih 1953 in 1954 so restavtorji v Ljubljani razsekane kosce skulpture znova sestavili in dopolnili manjkajoče dele (*Varstvo spomenikov*, V, 1953–1954, str. 136, 138–139). Skulptura je sprva domnevno krasila oltar v ribniški srednjeveški župnijski cerkvi, ki ga je leta 1427 na čast Marije in sv. Mohorja posvetil pičenski škof Gregor. Emilijan Cevc je skulpturo datiral v čas med letoma 1430 in 1435 (Cevc, *Srednjeveška plastika*, str. 210–211). Bolj verjetno se zdi, da je skulptura nastala kmalu po požaru Ribnice leta 1415. Za požar: Valvasor, *Die Ebre*, XI, str. 468.

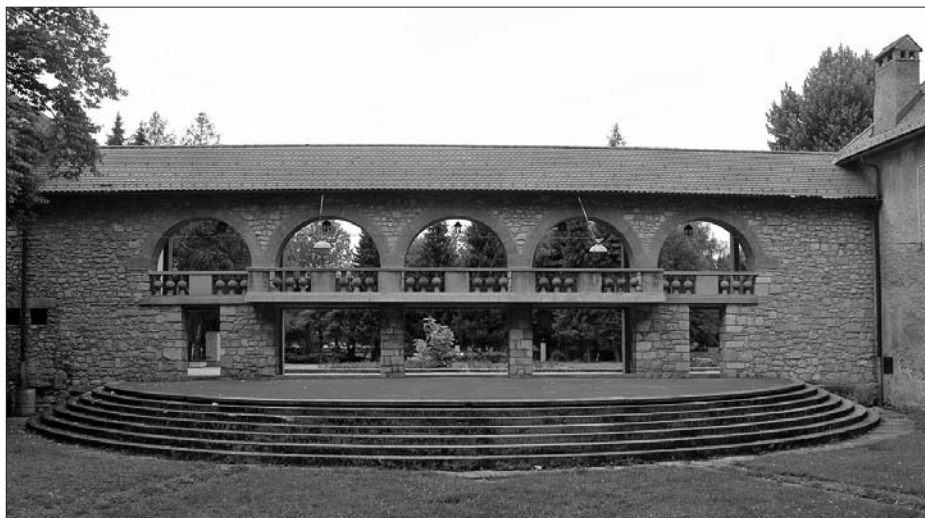
²⁰² Gl. op. 197.

²⁰³ INDOK: Fototeka (Ribnica): 1953: Marijan Zadnikar.

²⁰⁴ INDOK: Fototeka (Ribnica): 1953: Ivan Komelj; objava v: Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 124.

²⁰⁵ Po navedbi Ivana Komelja je paviljon s strmo usločeno streho in ostanki klasicistične dekoracije leta 1956 še stal (Gerlanc, *Kočevsko*, str. 219; INDOK: Komelj, Terenski zapiski, 1956).

²⁰⁶ Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 21.

Na lokaciji nekdanjega jugovzhodnega zunanjega obrambnega obzidja po letu 1958 zgrajena arkadirana galerija z letnim odrom (foto: Igor Sapač, 2007).

Milica Detoni-Kurent. Predlog je bil zasnovan v skladu z usmeritvami Plečnikove arhitekturne šole. Predvidel je ohranitev ter obnovo vhodnega, vzhodnega in južnega grajskega stolpa ter jugovzhodne stranice zunanjega obrambnega obzidja in ostanka na južni stolp naslonjenega pomožnega poslopja z ohranjenimi oboki v pritličju. Na ohranjeno visoko obzidje naj bi z notranje strani prislonili nov arkadni hodnik, z zunanje strani pa novo pritlično poslopje, ki bi se raztezalo med južnim in vzhodnim stolpom. V prenovljenih ostankih gradu naj bi uredili muzej narodnoosvobodilnega boja, knjižnico in gostilno.²⁰⁷ Predloga niso uresničili, a je postal izhodišče za nekaj let pozneje izvedeno celovito preureditev ostankov.

Prenova in preureditev grajskega območja sta se zgodili zatem, ko se je konec leta 1956 iz Idrije v Ribnico vrnil Janko Trošt. Leta 1958 se je povezal z Birojem za obnovo stare Ljubljane in zaprosil njegovega ravnatelja, arhitekta Cirila Tavčarja (1904–1980), za pomoč in sodelovanje. Tavčar, ki je leta 1929 skupaj z Marjanom Mušičem na ljubljanski univerzi diplomiral pri Jožetu Plečniku, po drugi svetovni vojni pa je bil dve leti v zaporu in na prisilnem delu v Biroju za načrtovanje Kidričevega, je po ogledu izdelal skice oziroma idejno zasnovo za obnovo gradu, arhitekt Janko Hren pa je nato na tej osnovi izdelal izvedbene načrte, ki jih je potrdil tudi Zavod za spomeniško varstvo Ljudske republike Slovenije.²⁰⁸ Gradbena dela so izpeljali med letoma 1958 in 1961. Že nekaj let pred tem so za muzejske potrebe začeli sanirati razkriti južni stolp in nanj naslonjeni ostanek

stranskega poslopja.²⁰⁹ Konservator Nace Šumi je v zvezi s preureditvenimi deli leta 1959 zapisal: »Ribnica – adaptacija in razširitev ostankov gradu. Že vsa povojna leta, odkar so bile odstranjene razvaline starega ribniškega gradu, so krajevene organizacije razmišljale o možnostih, kako urediti ta del mesta in ga vključiti v sodobno življenje. Ščasoma se je izoblikovala želja, naj bi na tem kraju s primernimi ureditvami in dodatki oblikovali festivalski prostor in javno zbirališče, kakršnega Ribnica nima. Od gradu se je ohranil le del zunanjega obzidja z dvema stolpoma in vmesnim zidom, pač pa je kompleks vrta v celoti ohranjen. Projektant (ing. arh. C. Tavčar) je naslonil na vmesni zid, ki ga je bilo treba rekonstruirati, motiv dvostranskih galerij, po načrtu so usposobili oba stolpa (kavarna in muzej) ter začeli urejati poti. Obenem so bili storjeni prvi ukrepi za ureditev amfiteatralnega gledališča ter je bil splaniran teren, kjer je stal stari grad. Spomeniški organ je predlagal, naj dosledno po spomeniških načelih obravnavajo oba stolpa ter skušajo vključiti v ureditev trga (kjer bo predvidoma stal spomenik NOB) tudi tloris starega grajskega jedra. Ker so bile te zahteve deloma že izvedene, sicer pa sprejete in ker so poleg tega restavrirali tudi dohodni most, je OLO Ljubljana tudi finančno podprl akcijo. Čeprav gre za novo kompozicijo s porabo starih sestavin, je vendar naš interes varovan tudi s tem, da se ohrani v javne namene razmeroma obsežen grajski prostor ter tako vključi v novo življenje kraja.«²¹⁰

Na Dolenjskem in v Beli krajini po drugi svetovni vojni najverjetneje ni bilo veliko ljudi, ki so verjeli, da ima grajska dediščina na tistem območju še kakšno prihodnost. Kljub temu so redki posamezniki z

²⁰⁷ INDOK: Zbirka načrtov (Ribnica). Objava v: Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 126.

²⁰⁸ Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 22–23. Za arhitekta Cirila Tavčarja: Gostiša, *Plečnikova šola*, str. 48, Krečič, Tavčar, str. 190.

²⁰⁹ Gerlanc, *Kočevsko*, str. 218.

²¹⁰ Šumi, Ribnica. Adaptacija, str. 219. V arhivski dokumentaciji Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana, so se ohranile fotografije, ki kažejo območje ribniškega gradu med preurejanjem okoli leta 1959.

Med povojnimi preureditvenimi deli zgrajena nova portona v vrtnem zidu okoli grajskega območja (foto: Igor Sapač, 2012 in 2018).

neutrudnim delom in velikimi napori uspeli zavarovati in ohraniti ostanke nekaterih najpomembnejših grajskih stavb. Do celovitih prenov in revitalizacij pa z dvema izjemama ni prišlo nikoli; ribniški grad je bil poleg Otočca edini, kjer so načrtovana obnovitvena in preureditvena dela povsem dokončali v skladu s prvotnimi načrti. Razumljivo se na ribniškem gradu, drugače kakor na Otočcu, zaradi pičlosti ostankov niso odločili za rekonstrukcijske posege oziroma za poskus vračanja nekdanje podobe s ponovno gradnjo nekaterih uničenih delov historičnega stavbnega kompleksa. Namesto tega so poskusili ostanke s pomočjo suverenih arhitekturnih pristopov povezati v novo skladno grajeno celoto in jo vključiti v parkovno okolje. Pri tem so se odločili tudi za nekatere radikalne rešitve; podrli so sicer še dobro ohranjeno jugovzhodno stranico protiturškega obrambnega obzidja in jo nadomestili z odprto arkadirano galerijo, ki je omogočila boljšo povezavo grajskih ostankov z novim parkovnim okoljem. Po drugi strani so od grajskega jedra ohranili tisto, kar je bilo mogoče – njegovo tlorisno zasnovo, ki so jo konservatorsko dosledno s kamnito zidavo prezentirali v okviru nove ureditve. Čeprav je projekt arhitekta Cirila Tavčarja bolj radikalno od starejšega predloga Milice Detoni posegel v ohranjeno originalno substanco, je zmožgel ustvariti bolj harmonično, slikovito in tudi funkcionalno celoto, s tem pa zagotovil, da je boleča izguba grajskega jedra z vrsto bogatih arhitekturnih nadrobnosti iz različnih časovnih razdobij postala manj občutna. S kultiviranim in poduhovljenim pristopom, izhajajočim iz Plečnikove arhitekturne šole, je bilo mogoče dokaj uspešno omiliti posledice brezumnega revolucionarnega uničevanja v letih med drugo svetovno vojno in neposredno po njej.²¹¹

Preureditvena dela na območju ribniškega gradu so po enotnem konceptu izpeljali v dokaj kratkem času, a postopno. Najprej so leta 1958 v vzhodnem stolpu uredili stanovanje za upravnika predvidene-

ga ribniškega muzeja.²¹² Obnovili so vezni hodnik med vzhodnim in vzhodnim stolpom, pri tem pa niso ponovno zgradili porušenega drugega nadstropja hodnika in zato so zazidali vratni prehod v drugem nadstropju dvoriščne fasade vzhodnega stolpa.²¹³ Ob dvoriščni fasadi vzhodnega stolpa so odstranili zidano enoramno stopnišče iz 17. stoletja in pri tem odkrili zazidano poznogotsko okno in šilastoločni portal nekdanje podstrešne obrambne poletaže. Do leta 1960 so podrli jugovzhodno stranico zunanje-protiturškega grajskega obzidja in jo nadomestili s pokrito arkadirano galerijo, poudarjeno s slikovito plečnikovsko betonsko balustradno ograjo. Hkrati so v glavnem dokončali prenovo stranskega poslopja ob južnem stolpu, ki je kot spomin na nekdanji konzolni balkon na glavni fasadi grajskega jedra dobilo dva nova konzolna balkona; tisti na zunanji strani je opremljen z železno trebušasto ograjo, ki spominja na baročno oblikovanje. Stik med originalnim in novim delom stranskega poslopja so poudarili z nizom preprostih betonskih konzol, ki imajo funkcijo nosilcev manjše fasadne pergole. Po prenovi vseh treh stolpov in stranskega poslopja so z nizko nadzidavo ohranjenih temeljev prezentirali tloris odstranjenega grajskega jedra ter začeli urejati parkovne površine.²¹⁴ V sklopu urejanja parkovnih površin so odstranili pritlično pomožno poslopje, ki je po letu 1937 severozahodno od grajskega jedra nadomestilo nekdanji hlev za konje. Približni potek nekdanje jugozahodne stranice zunanje grajskega obzidja so nakazali z nizkim kamnitim zidcem, ki ga na vrhu zaključujejo zobčasti nastavki oziroma igračkaste cine. Na enak

²¹² O duhu tistega časa veliko pove podatek, da je bilo sprva načrtovano, da se bo v upravniško stanovanje v obnovljenem grajskem stolpu vselil Janko Trošt, a ga je prehitel komandir milice v Ribnici (Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 22).

²¹³ Prim. fotografijo Ivana Komelja iz leta 1953. INDOK: Fototeka (Ribnica): 1953: Ivan Komelj; objava v: Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 124.

²¹⁴ Prim. Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 380 in fotografije na str. 699, 738, 744.

²¹¹ Prim. Sapač, *Rekonstrukcijski posegi*, str. 293–294.

Maketa ribniškega gradu s preverbo možnosti ponovne gradnje porušenega grajskega jedra (izdelal: Igor Sapač, 1993).

način so oblikovali tudi eskarpni zid ob Bistrici, ki je zadnji ostanek na nekdanje severovzhodno zunanje obzidje prislonjenega pritličnega pomožnega poslopja. V sklopu urejanja parkovnih površin so v celoti sanirali tudi dolgi kamniti vrtni zid in ga na zahodu opremili z novim mogočnim uvoznim portonom, ki je poudarjen s širokim betonskim lokom. Manjši porton s kamnitim polkrožnim lokom in zamreženo odprtino je nastal tudi na severnem vogalu vrtnega zidu ter je povezal grajsko območje s Francoskim mostom. Leta 1961 so preureditvena dela povsem dokončali in v prenovljenih grajskih prostorih so odprli takrat ustanovljeni ribniški muzej z etnološko zbirko in kavarno.

Tako izoblikovano zasnovo so pozneje dopolnjevali samo še z manjšimi posegi. Ob nekdanji severovzhodni fasadni steni grajskega jedra so leta 1968 postavili kamniti venec vodnjaka, ki so ga prepeljali z neke bližnje domačije.²¹⁵ Konec šestdesetih let so regulirali Bistrico in umirili njen tok.²¹⁶ Pri tem so zožili strugo in zasuli oziroma odstranili severovzhodni lok Francoskega mostu. Slikoviti kamniti petločni most se je tako pred letom 1970 spremenil v štiriločni most.²¹⁷ V sedemdesetih letih 20. stoletja so notranje grajske prostore deloma preuredili in leta 1978 v njih odprli galerijo. V nekdanjem kavarniškem prostoru v banjasto obokanem pritličju stranskega poslopja ob

južnem stolpu je nastala poročna dvorana.²¹⁸ Med letoma 1980 in 1982 so na območju parkovne površine na severozahodni strani nekdanjega grajskega jedra postavili obeležja petinšestdesetim pomembnim ribniškim rojakom, ki jih je domiselno oblikoval arhitekt in konservator Vlasto Kopač (1913–2006). Tako je nastal ribniški spominski park, za katerega je bila sicer pobuda dana že leta 1967.²¹⁹

Pozneje preurejenega grajskega kompleksa gradbeno niso več spreminjali in dandanes ga je mogoče vrednotiti predvsem kot zelo kakovostno stvaritev Plečnikove arhitekturne in konservatorske šole. Kljub prepoznavnemu avtorskemu pristopu se s preureditvijo kulturnozgodovinska pričevalnost grajskih ostalin ni zmanjšala in prezentirani ostanki srednjeveškega grajskega jedra še vedno nazorno dokumentirajo, da je tu stal eden tistih gradov, ki se je s postavitvijo v ravnini razlikoval od večine drugih naših srednjeveških grajskih stavb. Še vedno je mogoče razbirati, da je tu stala mogočna protiturška utrdba, ki je bila zasnovana v obliki vodnega gradu. Ti posebni pomeni nas opominjajo, da bo treba grajskemu območju v bližnji prihodnosti tudi formalnopravno, z ustreznim aktom razglasitve, priznati status pomembnega kulturnega spomenika in se tudi na tak način kritično distancirati do barbarskega politično-ideološkega uničenja pretežnega dela grajskega kompleksa v prvih letih po drugi svetovni vojni. Z nekaj več poguma in volje bi

²¹⁵ Stopar, *Grajske stavbe* 15, str. 135.

²¹⁶ Gradišnik, *Ribnica*, str. 60.

²¹⁷ Prim. fotografijo v: Skubic, *Zgodovina Ribnice*, str. 696.

²¹⁸ Gradišnik, *Ribnica*, str. 59–60; Gradišnik, Viler in Kovačič, *Janko Trošt*, str. 23.

²¹⁹ Debeljak, *Park kulturnikov*; Stopar, *Gradovi*, str. 64.

bilo mogoče začeti razmišljati tudi o arheoloških raziskavah na območju nekdanjega grajskega jedra, ki bi nas gotovo obogatilo z novimi zanimivimi podatki v zvezi z najstarejšo zgodovino Ribnice, in celo o možnosti gradnje primerne nove nadomestne stavbe na lokaciji grajskega jedra, morda po vzoru pravkar zaključujoče se ponovne gradnje mestnega gradu v Berlinu, ki so ga prav tako kot jedro ribniškega gradu leta 1950 pokopale zgrešene politične odločitve.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

SI AS 176/N/N232/g/A03 – Franciscejski kataster za Kranjsko (k. o. Ribnica), 1823

SI AS 774, Gospostvo Ribnica, 1432–2005

DM – Dolenjski muzej Novo mesto

Zbirka starih razglednic dolenskih gradov: Ribnica

INDOK – INDOK center pri Ministrstvu za kulturo Republike Slovenije

Fototeka (Ribnica)

Komelj, Ivan: Dolenjski gradovi. Terenski zapiski iz let 1945 – 1949. Pretipkani zapiski o gradu Ribnica na devetih straneh. 15. 4. 1945 (Zapiski I); 23. 4. 1949 (Zapiski XII). (Prepis se nekoliko razlikuje od prepisa istih zapiskov v Knjižnici Mirana Jarca v Novem mestu).

Stele, France: Pretipkani terenski zapiski iz let 1929 in 1933: Ribnica.

Zbirka dopisov (Ribnica)

Zbirka načrtov (Ribnica)

KMJ – Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto

Komelj, Ivan: Dolenjski gradovi. Pretipkani terenski zapiski iz let 1945–1949, zvezki I–XV. Rokopisni oddelek – mapa CLXVII (Inventarna knjiga rokopisov), Ms 81, št. 1 (leto dobave: 1956): Pretipkani zapiski o gradu Ribnica Breg na štirih listih z osmimi prostoročnimi skicami. Posebne zbirke: Fototeka (Zbirka fotografij dolenskih gradov iz obdobja kmalu po koncu druge svetovne vojne: Ribnica)

Posebne zbirke: Stare razglednice: Ribnica

MR – Muzej Ribnica

Fototeka (Zbirka fotografij gradu Ribnica iz obdobja pred drugo svetovno vojno)

NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana
Zbirka fotografij: Lergetporer, Benedikt: *Schloss in Reifnitz*. [Veldes] : Photogr. Atelier B. Lergetporer, [med letoma 1880 in 1900]

ZVKDS – Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Ljubljana
Fototeka: Fotografije in stare razglednice gradu Ribnica pred letom 1990.

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Adam, Lucijan: Donesek k zgodovini Ortenburžanov na Dolenjskem. *Kronika*, 43/3, 1995, str. 7–13.

Büren, Guido von in Alfred Schuler (ur.): *Die Burg in der Ebene*. Petersberg: Michael Imhof Verlag, 2016 (Forschungen zu Burgen und Schlössern; 17).

Cevc, Anica: *Valentin Metzinger. Življenje in delo baročnega slikarja*. Ljubljana: Narodna galerija, 2000.

Cevc, Emilijan: *Srednjeveška plastika na Slovenskem. Od začetkov do zadnje četrtine 15. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1963.

Curk, Jože: *Mariborski grad*. Maribor: Pokrajinski muzej Maribor, 2007 (Osvetljena dediščina; 3).

Čeč, Dragica: »Nisem kradel lesa, samo veje sem pobiral!« *Kronika*, 52/1, 2004, str. 17–34.

Črne bukve o delu komunistične osvobodilne fronte proti slovenskemu narodu. Ljubljana, 1944.

Debeljak, Janez: *Park kulturnikov v Ribnici*. Ribnica: Skupščina občine, 1982.

Ferenc, Tone: Ribnica. *Zgodovina (po 1941). Enciklopedija Slovenije*, 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 207.

Fister, Peter: *Arhitektura slovenskih protiturskih taborov*. Ljubljana: Slovenska matica, 1975.

Gerlanc, Bogomil (ur.): *Kočevsko. Zemljepisni, zgodovinski in umetnostno-kulturni oris kočevskega okraja. Vodnik z adresarjem*. Kočevje: Turistično olepševalno društvo, 1956.

Gestrin, Ferdo: Reformacija v Ribnici in okolici. *Kronika*, 30/2, 1982, str. 95–101.

Golec, Boris: *Družba v mestih in trgih Dolenjske in Notranjske od poznega srednjega veka do srede 18. stoletja*. Ljubljana, 1999 (Doktorska disertacija na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).

Gostiša, Lojze (ur.): *Plečnikova šola v Ljubljani*. Katalog razstave. Ljubljana: Arhitekturni muzej, 1996.

Gradišnik, Marina, Darko Viler in Nadja Kovačič: *Janko Trošt. 1894–1975*. Ribnica: Rokodelski center, 2011.

Gradišnik, Marina: *Ribnica, veličina majhnosti. Ribniška zgodovina od prazgodovinske naselbine pri Žlebiču do devetdesetih let prejšnjega stoletja*. Ribnica: Muzej Miklova hiša, 2007.

Gradišnik, Marina: *Utrinki iz zgodovine ribniškega gradu*. Ribnica: Muzej Miklova hiša, 2010.

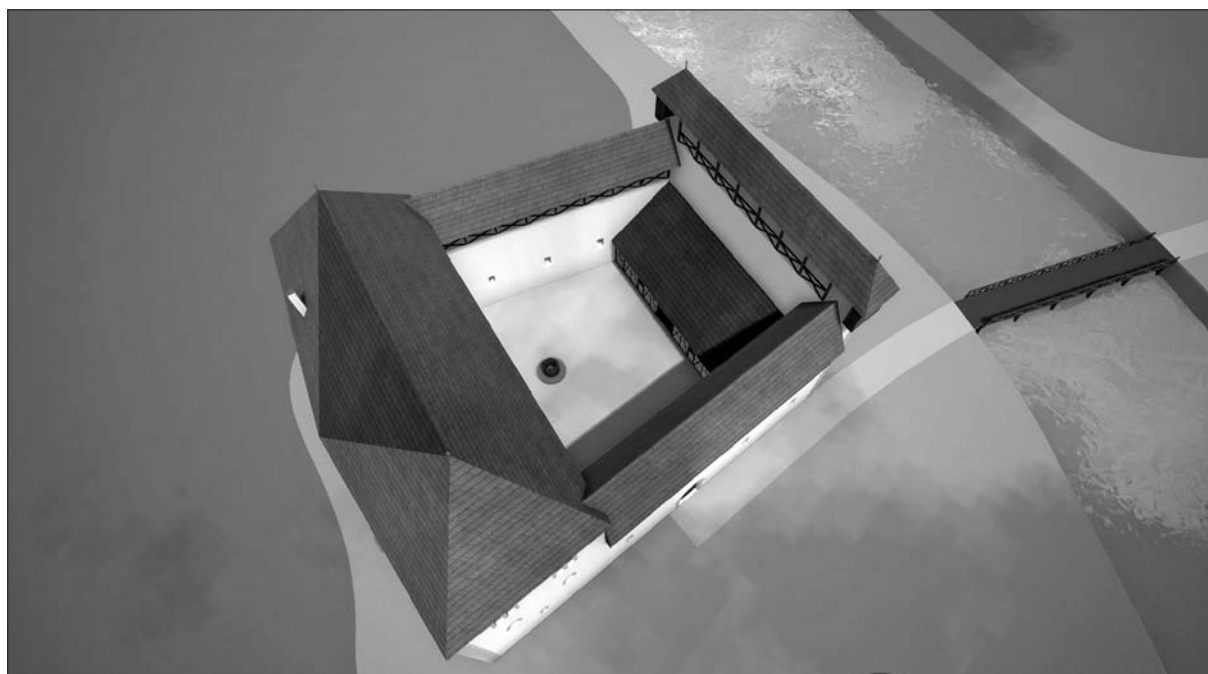
Grahornik, Matjaž: Betnava v obdobju od začetka 17. do konca prve četrtine 18. stoletja. *Dvorec Betnava*. Ljubljana: Založba ZRC, 2018 (Castellogica Slovenica; 1), str. 113–148.

- Granda, Stane: Rudež. *Enciklopedija Slovenije*, 10. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1996, str. 309.
- Gros, Ben: *Gradovi grofov Ortenburških*. Diplomsko delo na Oddelku za arheologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Kranj, 2014.
- Hočevar, Teja: *Gospodstvo Ortnek*. Velike Lašče: samozaložba, 2015.
- Höfler, Janez: *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik, 2013.
- Jaki Mozetič, Barbara: *Vtis obilja. Štukatura 17. stoletja v Sloveniji*. Ljubljana: Narodna galerija, 1995.
- Jakič, Ivan: Grad Ribnica. *Rodna gruda. Revija za Slovence po svetu*, 42, št. 12 (december 1995), str. 52.
- Jakič, Ivan: *Sto gradov na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba, 2001.
- Jakič, Ivan: *Vsi slovenski gradovi. Leksikon slovenske grajske zapuščine*. Ljubljana: DZS, 1997.
- Jakopin, Tina: *Čarovniški procesi na območju Ribnice in Poljan v 17. in 18. stoletju*. Koper, 2016 (Diplomsko delo na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem).
- Juričić Čargo, Danijela: Urbarji gospostva Ribnica iz let 1621–1848. *Arhivi*, 20, 1996, str. 111–117.
- Kebe, Tone: *Cerknica in njeni ljudje*. Ljubljana: samozaložba, 1994.
- Kohlbach, Rochus: *Steirische Baumeister. Tausendund-ein Werkmann*. Graz: Grazer Domverlag, 1961.
- Komelj, Ivan: *Gotska arhitektura*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1969 (Ars Sloveniae).
- Komelj, Ivan: Leto 1945 in varstvo kulturnih spomenikov na Slovenskem. *Varstvo spomenikov*, XX, 1975 (1976), str. 5–52.
- Komelj, Ivan: Srednjeveška grajska arhitektura na Dolenjskem. Stavbno zgodovinski oris. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, nova vrsta I, 1951, str. 37–85.
- Komelj, Ivan: Utrdbena arhitektura 16. stoletja v Sloveniji. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1965, nova vrsta VII, str. 73–92.
- Kos, Dušan: *Med gradom in mestom. Odnos kranjskega, slovenještajerskega in koroškega plemstva do gradov in meščanskih naselij do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1994.
- Kos, Dušan: Ortenburžani. *Enciklopedija Slovenije*, 8. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1994, str. 171–173.
- Kos, Dušan: *Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2005.
- Kos, Franc: *Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku. Peta knjiga*. Ljubljana: Leonova družba, 1928.
- Kosi, Miha: Grajska politika – primer grofov Celjskih. *Kronika*, 60/3, 2012 (Iz zgodovine slovenskih gradov), str. 465–494.
- Krahe, Friedrich-Wilhelm: *Burgen des deutschen Mittelalters. Grundriss-Lexikon*. Würzburg: Flechsig, 2000.
- Krajevni leksikon Dravske banovine*. Ljubljana: Zveza za tujski promet za Slovenijo, 1937.
- Krajevni leksikon Slovenije. II. knjiga* (ur. Roman Savnik). Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1971.
- Krašovec, David: *Valentin Metzinger (1699–1759). Lorenc na Kranjskem. Un Lorrain à la lisière de l'Empire*. Ljubljana: Educy, 2000.
- Krečič, Peter: Tavčar, Ciril. *Enciklopedija Slovenije*, 13. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999, str. 190.
- Lazar, Tomaž: Oborožitev slovenskih dežel v začetku 16. stoletja: münchenski rokopis Cod.icon 222. *Zgodovinski časopis*, 71/1–2, 2017, str. 106–162.
- Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009 (Thesaurus memoriae. Dissertationes; 7).
- Orožen, Fran: *Vojvodina Kranjska. Zgodovinski opis*. Ljubljana: Matica Slovenska, 1902.
- Otorepec, Božo: Doneski k zgodovini Ribnice in okolice v srednjem veku. *Kronika*, 30/2, 1982, str. 79–87.
- Pettauer, Leopold: Imena važnejših starejših gradov na Slovenskem nekdanj in sedaj. Imensko zgodovinska razprava. *Kronika slovenskih mest*, 5, 1938, str. 7–17, 107–109, 189–192.
- Pravilni odnos do naših kulturnih spomenikov. *Varstvo spomenikov*, 2/1–2, 1949, str. 1–10.
- Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2005.
- Preinfalk, Miha: *Plemiške rodbine na Slovenskem. 17. stoletje. 1. del. Od Billichgrätzov do Zanettijev*. Ljubljana: Viharnik, 2014 (Zbirka Blagoslovljeni in prekleti; 4).
- Pungerčar, Majda: *Razglednice dolenskih gradov iz depojev Dolenjskega muzeja*. Novo mesto: Dolenjski muzej, 2014.
- Rajšp Vincenc (ur.): *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, 1*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU in Arhiv Republike Slovenije, 1995.
- Rudež Kosler, Olga: *Dnevnik Olge Rudež Kosler. Utrinki iz slovenske zgodovine*. Ribnica: samozaložba (Katja Zorc Kobi in Jurij Rudež), 2001.
- Sapač, Igor in Franci Lazarini: *Arhitektura 19. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Muzej za arhitekturo in oblikovanje, 2015.
- Sapač, Igor: Arhitekturna zgodovina gradu Lemberg. *Kronika*, 62/3, 2014, str. 599–664.
- Sapač, Igor: Grad Waldenberg – Pusti grad pri Radovljici. Stavbnozgodovinski oris. *Kronika*, 64/3, 2016, str. 327–352.
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. I. Zgornja Vipavska dolina*. Ljubljana: Viharnik, 2008 (Grajske stavbe 20).

- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. III. Območje Nove Gorice in Gorice*. Ljubljana: Viharnik, 2010 (Grajske stavbe 22).
- Sapač, Igor: *Grajske stavbe v zahodni Sloveniji. V. Kras in Primorje*. Ljubljana: Viharnik, 2011 (Grajske stavbe 24).
- Sapač, Igor: Kaj je grad? Problematika terminološke oznake in temeljne definicije. *Kronika*, 60/3, 2012, str. 391–412.
- Sapač, Igor: *Razvoj grajske arhitekture na Dolenjskem in v Beli krajini*. Ljubljana, 2003 (Diplomsko delo na Fakulteti za arhitekturo Univerze v Ljubljani).
- Sapač, Igor: *Rekonstrukcijski posegi v historičnih urbanih naselbinah na Slovenskem*. Ljubljana, 2008 (Doktorska disertacija na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani).
- Simoniti, Vasko: Organizacija obrambe pred Turki na ribniškem območju v 16. stoletju. *Kronika*, 30/2, 1982, str. 101–109.
- Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že. Turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.
- Simoniti, Vasko: *Vojaška organizacija na Slovenskem v 16. stoletju*. Ljubljana: Slovenska matica, 1991.
- Skubic, Anton: *Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine*. Buenos Aires: Editorial Baraga, 1976.
- Slovenski zgodovinski atlas* (ur. Drago Bajt in Marko Vidic). Ljubljana: Nova revija, 2011.
- Smole, Majda: *Graščina Ribnica*. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1980.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Snoj, Marko: *Etimološki slovar slovenskih zemljepisnih imen*. Ljubljana: Modrijan; Založba ZRC, 2009.
- Stele, France: Ribnica, bivši grajski vrt, glorieta. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, XIV, 1936/1937, str. 64.
- Stopar, Ivan: *Gradovi*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1991 (Zbirka Slovenska dediščina).
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v osrednji Sloveniji. II. Dolenjska. Med Igom, Ribnico in Kočevjem*. Ljubljana: Viharnik, 2003 (Grajske stavbe 15).
- Stopar, Ivan: *Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. Tretja knjiga. Spodnja Savinjska dolina*. Ljubljana: Park, 1992 (Grajske stavbe 3).
- Štuhec, Marko: *Rdeča postelja, ščurki in solze vdove Prešeren. Plemiški zapuščinski inventarji 17. stoletja kot zgodovinski vir*. Ljubljana: ŠKUC; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1995.
- Šumi, Nace: *Naselbinska kultura na Slovenskem. Urbana naselja*. Ljubljana: Viharnik; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Šumi, Nace: Ribnica. Adaptacija in razširitev ostankov gradu. *Varstvo spomenikov*, VIII, 1958–1959, str. 219.
- Tangl, Karlmann: Die Grafen von Ortenburg in Kärnten. Erste Abtheilung von 1058 bis 1256. *Archiv für Kunde österreichischer Geschichts-Quellen*, 30/2, 1864, str. 203–352.
- Tangl, Karlmann: Die Grafen von Ortenburg in Kärnten. Zweite Abtheilung von 1256 bis 1343. *Archiv für österreichische Geschichte*, 36, 1866, str. 1–183.
- Valvasor, Janez Vajkard: *Topografija Kranjske 1678–1679. Skicna knjiga*. Faksimiliran natis originala iz Metropolitanske knjižnice v Zagrebu. Ljubljana: Valvasorjev odbor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti, 2001.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogtums Crain*. Laybach, Nürnberg, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679. Faksimilirana izdaja*. Ljubljana: Cankarjeva založba; München: Dr. Dr. Rudolf Trofenik, 1970.
- Vlašič, Stella: Ribniški grad v obdobju med obema in po drugi svetovni vojni. Ljubljana, 2016 (Diplomsko delo na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani).
- Voje, Ignacij: *Slovinci pod pritiskom turškega nasilja*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996.
- Zdunič, Drago (ur.): *Ribnica skozi stoletja*. Ribnica: Skupščina občine; Zagreb: Spektar, 1982.
- Zorc Kobi, Katja: Iz vsakdanjega življenja v gradovih. *Drevesa. Bilten slovenskih rodoslovcev*, 14, št. 1 (junij 2007), str. 58–59.
- Zupančič, Bogo: *Modernizem na deželi. Delo ribniškega stavbenika Alojzija Hrena. Prispevek k razumevanju stavbeništva med obema vojnama in po drugi svetovni vojni v Ribniški dolini*. Ribnica: Galerija Miklova hiša, 2004.
- Žabota, Barbara: Rodbina Khisl – novoveška zgodba o uspehu. *Kronika*, 51/1, 2003, str. 1–26.
- Žagar-Jagrov, Jože: *Kočevje v narodnoosvobodilnem boju 1941–1945*. Kočevje: Turistično društvo Kočevje in Občinska zveza prijateljev mladine Kočevje, 1976.
- Železnik, Milan: *Nova Štifta na Dolenjskem*. Ljubljana: Zavod za spomeniško varstvo SR Slovenije, 1971 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije; 29).
- Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik; Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1994.
- Žvanut, Maja: *Plemiške zgodbe. Kranjsko plemstvo v šestnajstem in sedemnajstem stoletju*. Ljubljana: Viharnik, 2009.

SPLETNI VIRI

- <http://biltongbru.wixsite.com/ww2-saaf-heritage/photo-albums>
<https://topografija.zrc-sazu.si/>

Grad Ribnica okoli leta 1300. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Nuša Žohar na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

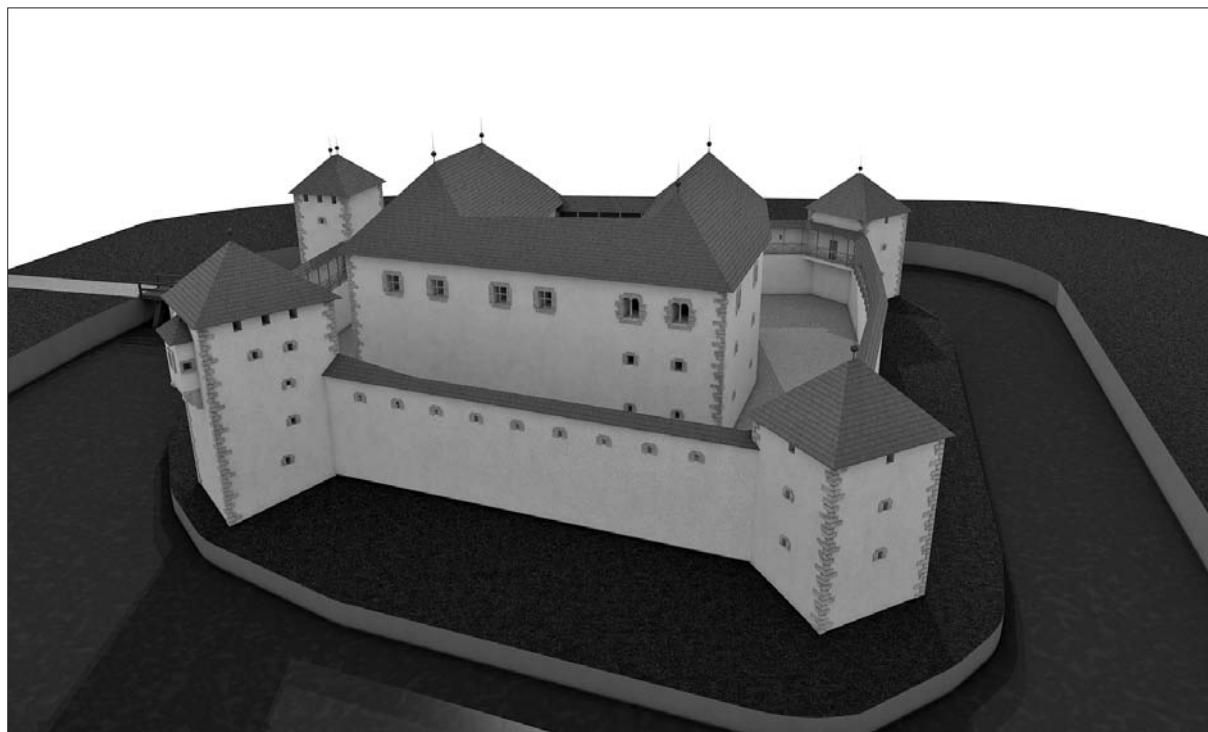
Grad Ribnica okoli leta 1300. Pogled na grajsko stavbo z zahodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Nuša Žohar na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

Grad Ribnica okoli leta 1300. Pogled na severovzhodni del notranjega dvorišča. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Nuša Žohar na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

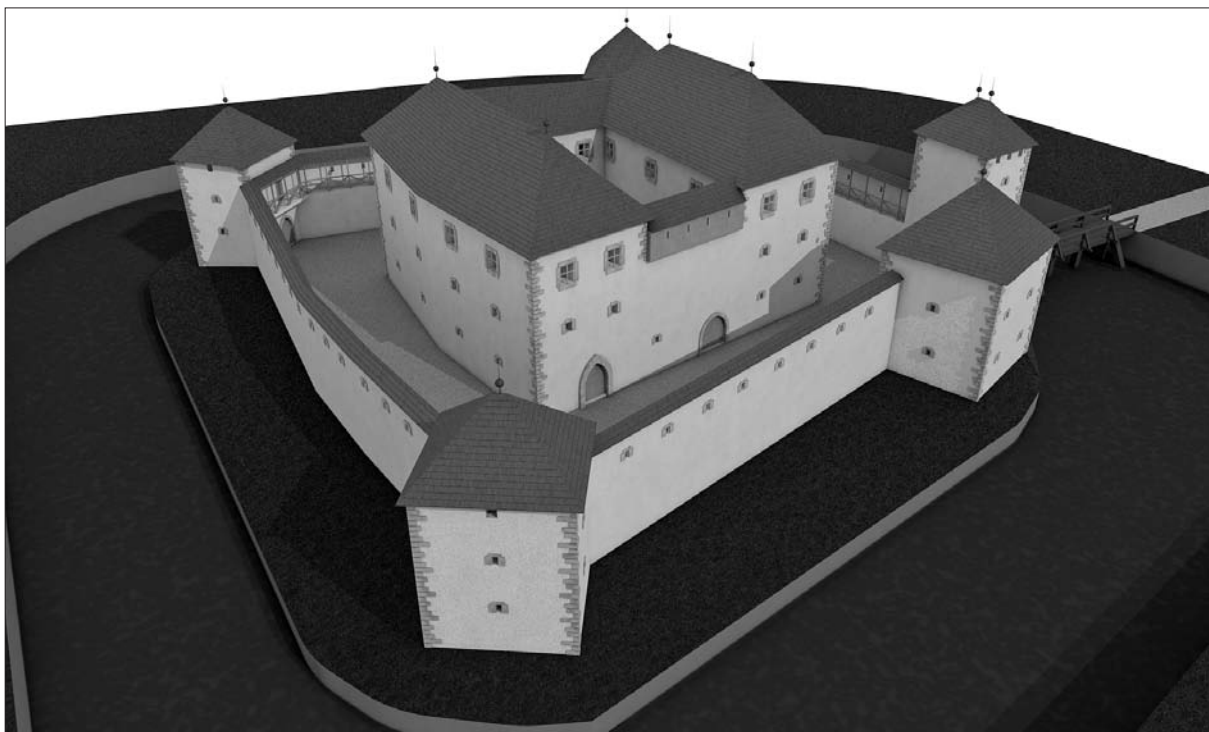
Grad Ribnica okoli leta 1300. Pogled na grajsko stavbo z vzhodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelala Nuša Žohar na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

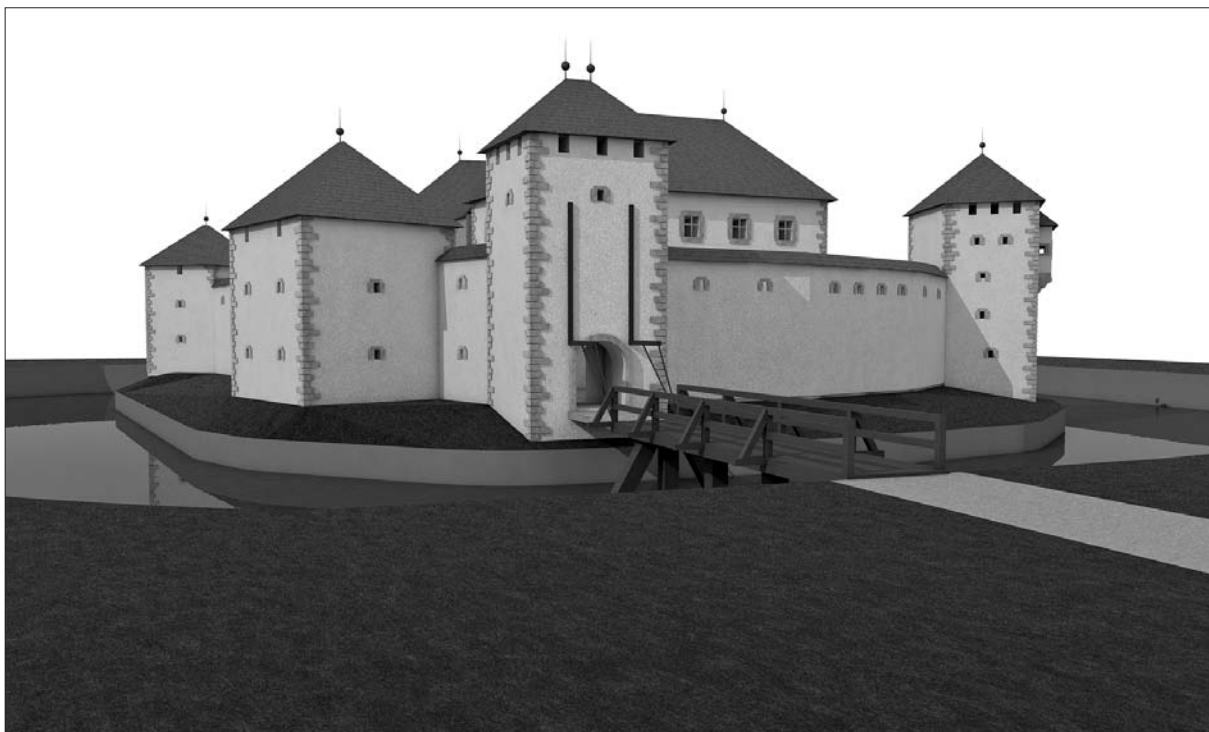
Grad Ribnica okoli leta 1550. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z jugozahodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

Grad Ribnica okoli leta 1550. Pogled na grajsko stavbo z jugovzhodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

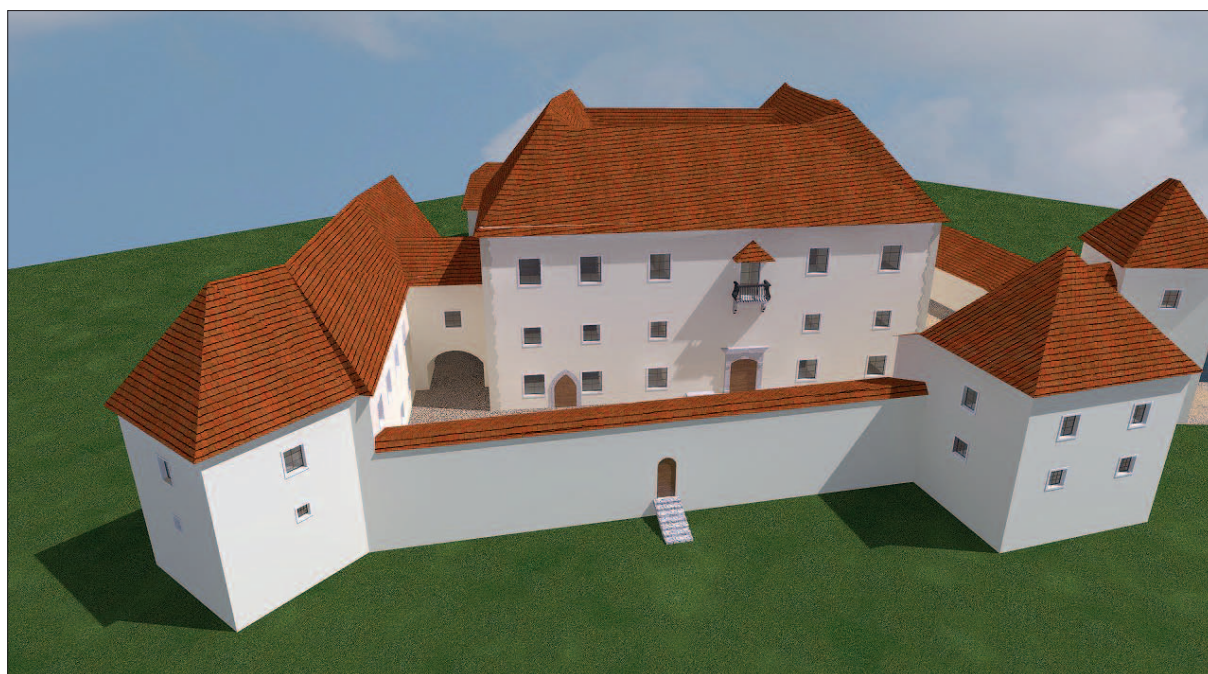
Grad Ribnica okoli leta 1550. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z južne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

Grad Ribnica okoli leta 1550. Pogled na grajsko stavbo z vzhodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Igorja Sapača, 2018).

*Grad Ribnica okoli leta 1830. Pogled na grajsko stavbo z vzhodne strani. Računalniška študija.
Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Rok Šinko, 2017).*

*Grad Ribnica okoli leta 1830. Pogled na grajsko stavbo iz zraka z jugovzhodne strani. Računalniška študija.
Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Rok Šinko, 2017).*

Grad Ribnica okoli leta 1830. Pogled na grajsko stavbo z zahodne strani. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Rok Šinko, 2017).

Grad Ribnica okoli leta 1830. Pogled iz zraka proti severozahodni strani dvorišča grajskega jedra. Računalniška študija. Poskus rekonstrukcije (Izdelal Aljaž Kolarič na podlagi risb Rok Šinko, 2017).

S U M M A R Y

Architectural history of the Ribnica Castle

The castle standing at the heart of the Ribnica settlement was one of the rare flatland or water castles in Slovenia. It was built by the Counts of Ortenburg in the second half of the thirteenth century or, rather, before 1263. It initially consisted of an outer wall on a pentagonal ground plan and the residential building – palatium – adjacent to the castle wall. The building layout enabled the emergence and development of the market town of Ribnica. In the fourteenth century, the castle served as an Ortenburg residence and was closely linked to the systematic colonisation of the wider Kočevje area. Therefore, it was already before the fifteenth century that the original layout was expanded and added the second palatium as well as a two-storey tract connecting them. A Gothic castle chapel that was set up in the second storey of the connecting tract was first documented in 1454. After 1418, the castle belonged to the Counts of Cilli and after 1456 to the Habsburgs, who held it until 1619 as territorial princely chamber property. The castle was significantly fortified in the wake of the first Turkish incursions into the area. The medieval layout was enclosed with an extensive polygonal outer wall, fortified with five square towers. The construction of the wall was performed in several stages but nevertheless followed a uniform concept. At about the same time as the anti-Turkish wall, restoration works were also performed on the medieval castle core, adding it a new side late-Gothic portal with an engraved indication of year (1537). Comprehensive construction works during Turkish incursions were most probably linked to Bernardin Ritter of Ričan (Ritschan), the Carniolan military governor and from 1521 onwards

the territorial princely steward of the Ribnica Castle. The outer castle wall also provided a refuge to the population of Ribnica, as the settlement never had its own defensive wall. Once the Turkish threat ceased in the second half of the sixteenth century, the castle complex was gradually converted into a comfortable non-fortified noble or seigniorial residence. The conversion took place from the seventeenth to the nineteenth century. Between 1641 and 1701, the castle was renovated for the noble family of Trillegs. In the same period, the representative noble residential quarters on the second storey of the castle core were fitted with luxury furnishings by Carniolan standards. In the eighteenth century, when the complex was in the hands of the noble Kobenzl family, its castle chapel was given a Baroque-style makeover and the castle itself was provisionally reconstructed after the fire of 1778. The last thorough restoration of the castle took place after 1810, when it passed into the possession of its former steward Anton Rudež. This was when the main residential quarters in the interior were rearranged, facades partially rebuilt, a few new side buildings constructed, and a vast non-adjointing garden area was arranged on the fringes of the Ribnica settlement, boasting an elegant pavilion with neoclassicist paintings. The members of the Rudež family resided in the Ribnica castle until 1937. After that, it was consigned to the use of the Yugoslav army until the outbreak of the Second World War. In January 1944, the partisans burned the castle core. Following the war, the communist government deliberately demolished the remnants of the castle until 1953 and almost completely removed them. The non-adjointing castle garden and the pavilion were destroyed as well. Only three fortified towers of the former anti-Turkish defensive system have been preserved to date. They were reconstructed between 1958 and 1961 for Ribnica's museum and cultural purposes, according to the designs of architect Ciril Tavčar.